

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SİYASET BİLİMİ VE
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DOĞU AKDENİZ'DEKİ ENERJİ KEŞİFLERİNİN
KIYIDAŞ ÜLKELERİN ULUSLARARASI
İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ETKİSİ

Ramazan TAPAN

2501180775

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Muharrem Hilmi ÖZEV

İSTANBUL – 2022

ÖZ

DOĞU AKDENİZ'DEKİ ENERJİ KEŞİFLERİNİN KIYIDAŞ ÜLKELERİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ETKİSİ

Doğu Akdeniz gibi tarihi ve jeopolitik açıdan önemli bir coğrafyanın önemi, yapılan enerji keşifleri ile daha da artmıştır. Günümüzde bölge kıyıdaş ülkelerin enerji kaynakları üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesine sahne olmaktadır. Deniz yetki alanlarının belirlenmesine yönelik yaşanan anlaşmazlıkların yanı sıra diğer kıyıdaş ülkelerin rızası gözetilmeden yapılan sınırlandırma anlaşmaları ve keşfedilen hidrokarbon enerji kaynaklarının transferinde kullanılacak muhtemel rotaların belirlenmesi konusunda ortaya çıkan ihtilaflar bu anlaşmazlıkları ve mücadeleleri daha da derinleştirmektedir.

Böylesi bir ortamda enerji, kimi ülkeler arasında birleştirici rolü ile ön plana çıkarken, kimileri arasında ise çatışma veya anlaşmazlıklar ile ön plana çıkmaktadır. Kıyıdaş ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların doğmasına neden olan bu ortamda, bir tarafta KKTC gibi tüketici ve Türkiye gibi hem tüketici hem de transit ülkeler yer almaktadır. Diğer tarafta ise Yunanistan gibi hem tüketici hem de transit bir ülkenin yanı sıra Mısır, İsrail ve GKRY gibi üretici ülkeler yer almaktadır.

Bu çalışmanın amacı Doğu Akdeniz'de yapılan enerji keşifleri sonrasında bölgede yaşanan gelişmelere enerji güvenliği ve neorealizm ilişkisi üzerinden bir açıklama getirebilmektir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Güvenliği, Neo-realizm, Doğu Akdeniz, Doğal Gaz, Münhasır Ekonomik Bölge

ABSTRACT

THE EFFECT OF ENERGY DISCOVERIES IN THE EAST MEDITERRANEAN ON INTERNATIONAL RELATIONS OF RIPARIAN COUNTRIES

The importance of a historically and geopolitically important geography such as the Eastern Mediterranean has increased with the energy discoveries made. Today, the region witnesses the struggle of riparian countries to dominate the energy resources. In addition to the disputes regarding the determination of maritime jurisdictions, the restriction agreements made without the consent of other riparian countries and the disputes that arise regarding the determination of the possible routes to be used in the transfer of discovered hydrocarbon energy resources, further deepen these disagreements and struggles.

In such an environment, energy comes to the forefront with its unifying role among some countries, while it comes to the forefront with conflicts or disagreements among others. In this environment, which causes conflicts between riparian countries, there are consumer countries such as the TRNC and both consumer and transit countries such as Turkey. On the other hand, there are producer countries such as Egypt, Israel and Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus, as well as a consumer and transit country such as Greece.

The aim of this study is to explain the developments in the region after the energy discoveries in the Eastern Mediterranean, through the relationship between energy security and neo-realism.

Keywords: Energy Security, Neo-Realism, Eastern Mediterranean, Natural Gas, Exclusive Economic Zone

ÖNSÖZ

Enerjinin hayatımızda gittikçe artan bir şekilde yer edindiği günümüzde, Doğu Akdeniz gibi hidrokarbon enerji kaynaklarının keşfi konusunda görece yeni bir coğrafyayı konu edinen bu çalışmada Türkiye, Yunanistan, İsrail, Mısır, GKRY ve KKTC'nin Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri, anlaşmaları ve anlaşmazlıkları incelenmektedir. Türkiye, Yunanistan ve KKTC gibi enerji ithalatına bağımlı ülkelerin bu bölgedeki enerji kaynaklarına bakış açısıyla; İsrail, Mısır ve GKRY gibi ülkelerin bakış açıları arasındaki ayrımlar ve ülkelerin birbirleriyle olan ilişkileri değerlendirme konusu yapılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasının her aşamasında bilgisi ve rehberliğini esirgemeyen, düşünce ve yönlendirmeleriyle yoluma ışık tutan değerli hocam “Doç Dr. Muharrem Hilmi ÖZEV”e, tezin yazım sürecinde tecrübelerinden yararlandığım değerli abim İrfan TAPAN ve yoğun çalışmalarım boyunca benden sabrını, desteğini ve sevgisini eksik etmeyen sevgili eşim Emine TAPAN’a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

RAMAZAN TAPAN

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
GRAFİKLER LİSTESİ	ix
RESİMLER LİSTESİ.....	x
HARİTALAR LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ

1.1. ENERJİ	5
1.1.1. Enerjinin Tanımı.....	5
1.1.2. Enerji Kaynakları.....	5
1.1.3. Enerjinin Tarihsel Kullanımı	7
1.1.4. Petrol	8
1.1.4.1. Petrolün Üretimi ve Taşınması	9
1.1.5. Doğal Gaz.....	12
1.1.5.1. Doğal Gazın Üretimi ve Taşınması	13
1.2. GÜVENLİK	16
1.2.1. Enerji Güvenliği.....	18
1.2.1.1. Enerji Güvenliğinin Tanımı.....	19
1.2.1.1.1. Enerji Güvenliğinin Siyasi Boyutu.....	22
1.2.1.1.2. Enerji Güvenliğinin Ekonomik Boyutu.....	23
1.2.1.1.3. Enerji Güvenliğinin Coğrafi Boyutu.....	24
1.2.1.2. Tüketici Ülkeler Açısından Enerji Güvenliği	26

1.2.1.3. Transit Ülkeler Açısından Enerji Güvenliği.....	28
1.2.1.4. Üretici Ülkeler Açısından Enerji Güvenliği.....	29
1.2.1.5. Stratejik Petrol Rezervi	30
1.2.2. Enerji Güvenliğinin Neorealizm Bağlamında Değerlendirilmesi	32
1.2.2.1. Realizm	34
1.2.2.1.1. Devletin Rasyonel ve Bütüncül Bir Aktör Olması	35
1.2.2.1.2. Güç ve Göreli Kazanç	35
1.2.2.1.3. Kendi Kendine Yeterlilik	36
1.2.2.1.4. Güvenlik İkilemi.....	38
1.2.2.2. Neorealizm	39
1.2.2.2.1. Yapı	40
1.2.2.2.2. Sistemin Anarşik Olması	41
1.2.2.2.3. Güç Dengesi	43
1.2.2.2.4. İki Kutuplu Sistem	45

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ VE KIYIDAŞ ÜLKELER

2.1. DOĞU AKDENİZ	48
2.1.1. Doğu Akdeniz'in Konumu.....	48
2.1.2. Doğu Akdeniz'in Artan Önemi	50
2.2. DOĞU AKDENİZ'E KIYIDAŞ ÜLKELERİN ENERJİ KEŞİFLERİ VE BU KEŞİFLERDEN KAYNAKLI BÖLGESEL İLİŞKİLER	52
2.2.1. Mısır, Yunanistan, GKRY ve İsrail Enerji Bloku	53
2.2.1.1. Mısır	53
2.2.1.1.1. Mısır'ın Doğal Gaz Talebi.....	54
2.2.1.1.2. Mısır'ın Doğal Gaz Arzı	56
2.2.1.1.2.1. Zohr Sahası.....	59
2.2.1.1.2.2. Batı Nil Sahası.....	59
2.2.1.1.2.3. Nooros ve Atoll Sahaları	60
2.2.1.2. Yunanistan	61
2.2.1.2.1. Yunanistan'ın Doğal Gaz Talebi.....	62
2.2.1.2.2. Yunanistan'ın Doğal Gaz Arzı	63
2.2.1.3. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY).....	65
2.2.1.3.1. Aphrodite ve Calypso Sahaları.....	69
2.2.1.4. İsrail	71

2.2.1.4.1. İsrail'in Doğal Gaz Talebi	71
2.2.1.4.2. İsrail'in Doğal Gaz Arzı.....	74
2.2.1.4.2.1. Noa ve Mari-B Sahaları	76
2.2.1.4.2.2. Tamar, Leviathan ve Diğer Sahalar	77
2.2.1.4.3. İsrail'in Doğal Gaz İhracatı	79
2.2.2. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Enerji Bloku.....	80
2.2.2.1. Türkiye	80
2.2.2.1.1. Türkiye'nin Doğal Gaz Talebi	82
2.2.2.1.2. Türkiye'nin Doğal Gaz Arzı	85
2.2.2.2. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)	87
2.2.3. Blok İçi İlişkiler	88
2.2.3.1. Doğu Akdeniz Gaz Forumu	90
2.2.3.2. Türkiye – KKTC Anlaşması.....	91
2.2.4. Doğu Akdeniz'deki Muhtemel Doğal Gaz ihracat Rotaları	91
2.2.4.1. Doğu Akdeniz Doğal Gaz Boru Hattı (East-Med) Seçeneği	92
2.2.4.2. Türkiye Üzerinden İhracat Seçeneği.....	94
2.2.4.3. Vasilikos LNG Terminali Seçeneği.....	95
2.2.4.4. İdku ve Damietta LNG Terminalleri Seçeneği	97
2.2.5. Enerji Merkezi Olma Hedefleri	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YASAL ÇERÇEVE VE BÖLGESEL ANLAŞMAZLIKLAR

3.1. SINIFLANDIRMAYA ESAS HUKUKİ DAYANAK VE DENİZ YETKİ ALANLARI	103
3.1.1. İç Sular, Karasuları ve Bitişik Bölge	104
3.1.2. Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)	105
3.1.3. Kıta Sahaneliği	106
3.2. DOĞU AKDENİZ'DEKİ MEB İLANLARI VE DENİZ YETKİ ALANLARI SINIRLANDIRMA ANLAŞMALARI.....	107
3.2.1. Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Yaşanan Anlaşmazlıklar	111
SONUÇ	117
KAYNAKÇA.....	119

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Ham Petrol ve Doğal Gazdaki Hidrokarbon Türleri	9
Tablo 2.1: İsrail'in Doğal Gaz İhraç Ettiği Ülkeler, Başlama Yılı, Kaynak Sahası ve Toplam Miktar	80

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Enerji Kaynakları Terminolojisi	6
Şekil 3.1: Deniz Yetki Alanları ve Hava Sahası Hukuki Sınırları	104

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1: Kaynağına Göre Mısır'ın Toplam Enerji Tüketimi (1990-2018), ktoe	55
Grafik 2.2: Kaynağına Göre Mısır'ın Toplam Enerji Arzı (1990-2018), ktoe	56
Grafik 2.3: Mısır'ın Doğal Gaz İthalat ve İhracatı (2004-2019), kj gross.....	57
Grafik 2.4: Kaynağına Göre Yunanistan'ın Toplam Enerji Tüketimi (1990-2018), ktoe.....	62
Grafik 2.5: Kaynağına Göre Yunanistan'ın Toplam Enerji Arzı (1990-2019), ktoe ..	63
Grafik 2.6: Kaynağına Göre GKRY'nin Toplam Enerji Tüketimi (1990-2018), ktoe .	67
Grafik 2.7: Kaynağına Göre GKRY'nin Toplam Enerji Arzı (1990-2018), ktoe	68
Grafik 2.8: Kaynağına Göre İsrail'in Toplam Enerji Tüketimi (1990-2018), ktoe.....	72
Grafik 2.9: Kaynağına Göre İsrail'in Elektrik Üretimi (1990-2018), Gwh	73
Grafik 2.10: Kaynağına Göre İsrail'in Toplam Enerji Arzı (1990-2018), ktoe.....	75
Grafik 2.11: Kaynağına Göre Türkiye'nin Toplam Enerji Tüketimi (1990-2018), ktoe	83
Grafik 2.12: Kaynağına Göre Türkiye'nin Elektrik Üretimi (1990-2018), Gwh	84
Grafik 2.13: Kaynağına Göre Türkiye'nin Toplam Enerji Arzı (1990-2018), ktoe.....	86

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.1: Dikey ve Yatay Sondaj Petrol Üretim Yöntemleri.....	10
Resim 1.2: LNG Taşıyan Gemi	14

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1.1: Enerji Güvenliği Açısından Deniz Taşımacılığında Kilit Noktalar	25
Harita 2.1: Doğu Akdeniz'in Konumu	48
Harita 2.2: Orta Doğu'nun Akdeniz, Ege, Karadeniz, Kızıldeniz ve Atlantik'e Açılan Kapısı: Doğu Akdeniz	49
Harita 2.3: Doğu Akdeniz'deki Enerji Havzaları	50
Harita 2.4: Doğu Akdeniz'deki Bazı Petrol ve Doğal Gaz Alanları	51
Harita 2.5: Mısır'ın Doğal Gaz Alanları, Tahmini Üretim Miktarları ve Tarihleri	58
Harita 2.6: Aphrodite, Calypso ve Doğu Akdeniz'deki Diğer Önemli Doğal Gaz Sahaları	70
Harita 2.7: İsrail'in Doğal Gaz Sahaları	77
Harita 2.8: Doğu Akdeniz'deki Doğal Gaz Kaynaklarının Muhtemel İhracat Rotaları	92
Harita 2.9: Mısır'ın LNG Tesisleri (İdku ve Damietta) ve Arap Gaz Boru Hattı Bağlantısı	97
Harita 3.1: Türkiye'nin Kıta Sahaneliği Sınırları	110
Harita 3.2: Türkiye, KKTC, GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki Ruhsat Alanları ve Çakışan Sahalar	112
Harita 3.3: Doğu Akdeniz'deki Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasında Kıyıdaş Ülkelerin Sınır İddiaları ve Çakışan Alanlar	115

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
Bcm	: Milyar metreküp
BMDHS	: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BP	: British Petroleum
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Ktoe	: Kiloton eşdeğer petrol
kWh	: Kilowatt saat
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal gaz
MEB	: Münhasır Ekonomik Bölge
MENA	: Orta Doğu ve Kuzey Afrika
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
Tfc	: Trilyon feet küp
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
USGS	: Birleşik Devletler Jeoloji Araştırmaları Kurumu
WND	: Batı Nil Deltası

GİRİŞ

“Üstünlük ve efendiliğin simgesi” olarak enerji (Yergin, 2011: 10), özellikle Endüstri Devriminin başlangıcından itibaren ekonomilerin ve dolayısıyla insanlığın vazgeçilmez bir parçası olmuştur (Demir, 2010: 10).

Ekonomik kalkınma, sürdürülebilir büyüme, sanayileşme ve hayat standartlarındaki iyileşme hedeflerine ulaşabilmek için dikkat edilmesi gereken en önemli girdilerin başında gelen enerji (Şahin, 2019: 7), ekonomik ilişkilerin dolayısıyla siyasi ve stratejik ilişkilerin de omurgası durumundadır (Özev, 2017: 9).

Dünya genelinde artan nüfus ve ekonomik büyüme her geçen gün enerji talebinin artmasına neden olurken (Karagöl & Özdemir, 2017: 9), bu ekonomik büyüme ve gelişmenin uzun süreli ve sürdürülebilir olması; ihtiyaç duyulan enerjinin yeterli miktarda, en az maliyetle, güvenilir bir şekilde ve çevreye en az zarar veren yöntemlerle temin edilebilmesine bağlıdır (Çalışkan, 2009: 297). Bu faktörlerin bir araya gelmesi enerji güvenliği kavramını meydana getirmiştir. Bununla birlikte bu ortak faktörlerin dışında her ülkenin içinde bulunduğu duruma göre farklı bir enerji güvenliği algısı mevcuttur.

Enerji güvenliği algısı, ülkelerin hidrokarbon enerji kaynaklarına sahip olup olmamalarına göre değişmektedir. Hidrokarbon enerji kaynağına sahip bir ülke için enerji güvenliği, ağırlıklı olarak talebin güvenliği iken; ihtiyaç duyduğu hidrokarbon enerji kaynaklarına yeterli düzeyde sahip olmayan bir ülke için enerji güvenliği, arzın güvenliği anlamına gelmektedir. Bununla birlikte enerji güvenliği algısı hem üretici hem de tüketici ülkelerin sorunları ile benzeşen transit ülkeler için (Anlar, 2017: 81-82) enerji arzının güvenliği öncelikli meseledir.

İngiliz tarihçi Edward Gibbon’un belirttiği üzere “Dünyanın onca zamandır tartıştığı bir kıyı” olan Doğu Akdeniz; enerji konusunun krizle anılmaya başlandığı günümüzde (Erkan, 2015: 147) siyasi, hukuki ve ekonomik tartışmaların merkezine yerleşmiştir (Kedikli & Deniz, 2015: 400). Enerji güvenliğinin her bir ülkede farklı içerikle algılandığı Doğu Akdeniz’de, kıyıdaş ülkelerin deniz yetki alanlarında keşfettiği hidrokarbon enerji kaynaklarını geliştirmek ve korumak için attığı adımlar, bir taraftan enerji güvenliklerini sağlama konusunda avantajlar sunarken diğer

tarafından da potansiyel olarak istikrarsız bir deniz güvenliği dinamiği yaratmıştır (Thompson & Vogler, 2015: 6).

Ocak 2009'dan bu yana yapılan büyük doğal gaz keşifleri ve Doğu Akdeniz sularının altından çıkarılmayı bekleyen önemli miktarda hidrokarbon kaynakları olasılığı, enerji güvenliği, ekonomik refah ve bölgesel işbirliği açısından büyük fırsatlar sunmaktadır (Karbuz, 2013). Bölgesel işbirliği fikri Doğu Akdeniz'deki ülkelerin belli çıkarlar etrafında bir araya gelmeye itmiştir. Fakat bu işbirliği bölgesel olmaktan çok siyasi ve ekonomik nedenlerden ötürü karşılıklı bir bloklaşma şeklinde gerçekleşmiştir. Bloklaşmanın bir tarafında İsrail, Mısır, Yunanistan ve GKRY yer alırken; diğer tarafında ise Türkiye ve KKTC yer almaktadır. Bu bloklaşma bahsi geçen ülkelerin bölgesel ilişkilerini belirleyen temel etkenlerden biri olmaktadır.

Bu çalışma Doğu Akdeniz'de enerji merkezli gerçekleşen faaliyetlerin ülkelerin karşılıklı ilişkileri üzerindeki etkisini konu edinmektedir. Bu alanda daha önceden yapılmış çalışmaların yanı sıra uluslararası kuruluşların raporları ve verileri kullanılarak güncel gelişmeler ışığında hazırlanan çalışmanın nihai amacı, Doğu Akdeniz bölgesindeki mevcut duruma enerji güvenliği perspektifinden bir değerlendirme sunmaktır.

Çalışma kapsamında;

İlk olarak bölgesel sınırlandırma üzerinden Doğu Akdeniz Bölgesi ele alınmıştır. Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler arasından ise Türkiye, KKTC, Mısır, İsrail, Yunanistan ve GKRY gibi mevcut durumda bölgedeki hidrokarbon enerji kaynaklarının çıkarılması veya taşınması faaliyetlerinde görece aktif bir şekilde yer alan ülkeler seçilmiştir. İkinci bir sınırlandırma neorealizm teorisinin kavramsallaştırmaları üzerinden yapılmıştır. Son olarak da hidrokarbon enerji kaynakları içinden doğal gaz konu edinilmiş ve doğal gaz üzerinden bir sınırlandırma yapılmıştır. Yapılan büyük keşifler ve buna bağlı olarak ortaya konulan veya konulmaya çalışılan politikaların merkezinde yer alması, bu çalışmanın doğal gaz üzerinden yürütülmesinde etkili olmuştur.

Giriş ve sonuç bölümleri hariç üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde; konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve ilerleyen bölümlere dair fikir oluşturulabilmesi maksadıyla “enerji” kavramı tanımlanıp, enerji kaynaklarının terminolojisi hakkında bilgi paylaşımında bulunulmuştur. Sonrasında ise “güvenlik”

kavramı; neyin, neye karşı, ne için ve ne aracılığıyla soruları sorularak tanımlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca konunun temelini oluşturan “enerji güvenliği” kavramı da derinlemesine incelenmiş ve gerek üretici ve tüketici gerekse transit ülkeler açısından enerji güvenliğinin siyasi, ekonomik ve coğrafi boyutlarına değinilmiştir. Buna ilave olarak da stratejik petrol rezervi üzerinde durulmuştur. Doğal gazın günümüz enerji piyasasında önemli bir yer ediniyor olması, stratejik petrol rezervi benzeri bir zorunluluğun doğal gaza getirilmesi gerektiği vurgulanmaya çalışılmıştır. Son olarak da tezin teori kısmına yer verilmiştir. Doğu Akdeniz’deki gelişmelerin teorik çerçevesinin oluşturulabilmesi için “Neorealizm” teorisinden yararlanılmıştır. Uluslararası sistemin anarşik yapısı ve bu yapıda birincil aktör olarak yer alan devletlerin kendi başının çaresine bakmak zorunda olması ve güç dengesi gibi konu başlıkları üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde; Doğu Akdeniz bölgesi fiziki sınırlar itibariyle tanımlanmış, tarihsel ve jeopolitik öneminin yanı sıra yakın zamanda gerçekleştirilen hidrokarbon enerji kaynağı keşifleri dolayısıyla bölgenin artan önemine vurgu yapılmıştır. Çalışmanın ana hatlarının belirginleştiği bu bölümde, ortaya çıkan enerji temelli bloklar ve bu blokları oluşturan ülkelerin toplam enerji arzı ve tüketimleri ile Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon kaynak sahaları, blok içi ve bloklar arası ilişkiler ve bölgede gerçekleştirilen enerji keşiflerinin transferinde kullanılacak muhtemel ihracat seçenekleri ele alınmıştır. Ayrıca bölge ülkelerinin Doğu Akdeniz’de gerçekleştirilen enerji keşifleri ile artan enerji merkezi olma arzusuna ve bu arzunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Üçüncü bölümde; bahsi geçen ülkelerin Doğu Akdeniz’deki Münhasır Ekonomik Bölge ilanları ve ikili anlaşmalar yoluyla yaptığı sınırlandırma anlaşmaları “1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi” üzerinden değerlendirilmiştir. Ayrıca ülkelerin hak ihlalleri ve bu ihlallerin ortaya çıkardığı gerginlik ve belirsizlik resmedilmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise; tezin genel bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra, Doğu Akdeniz gibi bir bölgede sürecin geleceği, enerji ve enerji güvenliği meselesinin ülkelerin karşılıklı ilişkileri üzerinde nasıl bir etkiye sahip olacağı konusuna neorealizm üzerinden açıklama getirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon enerji kaynakları keşiflerinin ülkelerin karşılıklı ilişkileri üzerindeki etkisi üzerine kurulmuştur. Keşfedilen hidrokarbon enerji kaynakları ve bu kaynakların üretimi, işlenmesi ve ihracat rotası bağımsız değişken olarak ele alınırken, Doğu Akdeniz'deki ülkelerin keşfedilen veya keşfedilmeyi bekleyen enerji kaynakları üzerinden karşılıklı ilişkilerini düzenlemesi ise bağımlı değişken olarak değerlendirilmiştir.

Tez boyunca aşağıdaki hipotezler test edilecektir:

- Bağımsız değişken olan enerji, diğer farklılıkların arka planda tutulması ve işbirliğinin ön plana çıkmasında güçlü bir etken sayılabilir.
- Ülkelerin enerji güvenliğini sağlama arzusu diğer bölge ülkeleri ile ilişkilerini etkilemektedir.
- Uluslararası sistemin anarşik yapısı bölge ülkelerinin politikaları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.
- Doğu Akdeniz'deki güç mücadelesinde birincil aktör olan devletler gücü dengelemek için ittifak oluşturma politikası geliştirmektedirler.
- Doğu Akdeniz'de uluslararası hukuka uygun hakça bir paylaşım gereklidir.

Bu hipotezler ile yapılan sorgulamalar neticesinde; Doğu Akdeniz bölgesindeki ülkelerin hidrokarbon enerji kaynaklarına çokça bağımlı olması, problemli tarihsel arka plan, denizlerin sınırlandırılması konusunda yaşanan ihtilaflar vb. birçok nedenden ötürü anarşik uluslararası sistemde birincil aktör olan devletlerin enerji keşifleri sonrası daha agresif bir politika izledikleri görülmüştür. Kimi devletler karşılıklı anlaşmalar ile ilişkilerini güçlendirme yoluna giderken diğer devletlerin hak ve menfaatlerini göz ardı etmiştir. Dolayısıyla enerji güvenliğini sağlama çabaları diğer devletlerin enerji güvensizliği olarak algılanmaya başlamış ve böyle bir ortamda ise enerji birleştirici olmaktan çok ayrıştırıcı bir role bürünmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ

1.1. ENERJİ

1.1.1. Enerjinin Tanımı

Enerji, genel anlamıyla, her şeyi hareket ettiren, değiştiren, büyüten hatta var eden şeydir (Blazev, 2015: 50). Yoktan var edilemeyen, ancak mevcut bir formdan diğerine dönüştürülebilen enerji, Yunanca “energia” sözcüğünden alınma olup “etkiyen kuvvet” anlamına gelmektedir (Özdamar, 2000: 133).

Enerji, en saf haliyle ölçülemeyen ve gözlemlenemeyen fakat dolaylı yollarla gözlemlenebilir olan bir niceliktir (Blazev, 2015: 50). Fizik biliminde iş yapabilme yeteneği ve depolanan iş olarak da tanımlanan enerjinin (Özdamar, 2000: 133) yerçekimsel, elektromanyetik, nükleer, potansiyel, kinetik, mekanik, kimyasal vb. birçok türü mevcuttur. Ancak asıl üzerinde durulması gereken husus enerjinin kaynak olarak kullanılma şeklidir.

1.1.2. Enerji Kaynakları

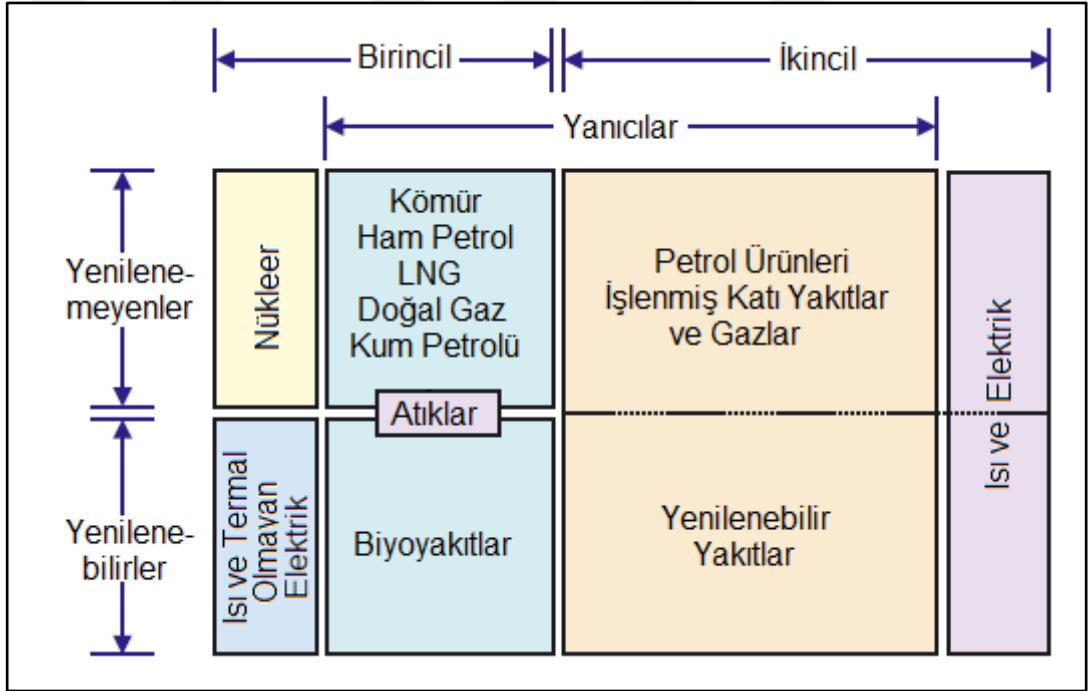
Enerji, birincil ve ikincil enerji kaynağı olarak ikiye ayrılmaktadır. Birincil enerji: petrol, doğal gaz, kömür gibi doğal kaynaklardan özümseyerek veya direkt olarak alınan enerjidir. Birincil enerji kaynakları: petrol, kömür, linyit, doğal gaz, nükleer enerji yakıtları (uranyum ve toryum), hidrolik, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, jeotermal enerji, dalga gücü, odun olarak sayılabilir (Erdal & Karakaya, 2012: 109).

Birincil veya ikincil enerjilerin dönüştürülmesiyle elde edilen enerjiler, ikincil enerjidir (Erdal & Karakaya, 2012: 109). Kafa karışıklığı oluşturmaması açısından bir örnek üzerinden konuya açıklık getirelim. Elektrik enerjisi üretme yöntemlerinden biri olan termik santrallerde kullanılan ham petrol birincil enerjidir, aynı şekilde bu ham petrolün işlenip benzine dönüştürülüp araçların kullanımına hazır hale getirilmesi, petrolün ikincil enerji kaynağı olarak kullanımına örnektir.

Bir başka sınıflandırma şekli de enerjinin tükenebilirlik açısından değerlendirilmesidir. Enerji, tükenen ve kendisini dünya var olduğu süreçte yenileyen, yani tükenmeyen enerjiler şeklinde iki grupta incelenmektedir (Özdamar,

2000: 133). Başka bir ifadeyle yenilenebilir veya tükenmeyen enerji, pratik olarak sınırsız varsayılan, sürekli ve tekrar tekrar kullanılabilen enerjidir (Satman, 2007: 1). Yenilenebilir enerji kaynaklarına güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, jeotermal enerji vb. örnek gösterilebilir.

Yenilenemeyen enerji veya tükenen enerji kaynakları, fosil yakıtlar olarak da tanımlanan ve yeniden kullanılması mümkün olmayan petrol, kömür ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarıdır (Erdal & Karakaya, 2012: 110). Bu enerji türü, bir taraftan kaynak açısından sınırlı iken diğer taraftan da kullanımı çevre üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Bu sınıflandırmaları Şekil 1.1 üzerinde daha rahat bir şekilde görebiliriz.

Şekil 1.1: Enerji Kaynakları Terminolojisi

Kaynak: (Erdal & Karakaya, 2012: 110).

Günlük yaşamımızı idame ettirirken yukarıda tanımladığımız enerji türlerinin kendi içinde ayrılan birçok formundan yararlanırsınız. Güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, jeotermal enerji, hidroelektrik enerjisi, nükleer enerji, fosil yakıtlardan (kömür, petrol, doğal gaz) elde edilen enerji vb. enerji kaynaklarının kullanımı hayatımızın hemen hemen her alanını şekillendirmektedir.

Su, güneş, rüzgâr veya kaynağı her ne olursa olsun onu kendi amaçlarımız doğrultusunda kullanmadığımız sürece kendisinden elde edebileceğimiz fayda

minimum seviyededir. Böyle bir durumda enerji etken, insan ise edilgen konumdadır. Önemli olan var olan potansiyelin ondan en iyi şekilde yararlanılabilecek bir forma dönüştürülebilir hale getirilmesidir.

Enerjiyi değerli kılan şey de onun bu dönüşümüdür. Çünkü enerji yoktan var edilemez, vardan da yok edilemez (Blazev, 2015: 50-51). Enerjinin dönüşümü toplumların dönüşümünde de etkili olmaktadır. Bir coğrafyada enerjinin keşfedilmesi o bölgedeki ülkelerin ve toplumların da bu kaderini değiştirmektedir. Nitekim enerjinin tarihsel kullanımına bakacak olursak bu dönüşümün ve enerji ile toplumlar arasındaki kader birliğinin varlığını daha açık bir şekilde görebiliriz.

1.1.3. Enerjinin Tarihsel Kullanımı

İnsanlık tarihi ile enerji tarihi bir anlamda birbirleri ile paralel bir geçmişe uzanmaktadır. İnsanın, tarihin başlangıcından itibaren ihtiyaç duyduğu ısı ve ışık faktörleri basit enerji döngüsünün başlangıcını teşkil eder (Demir, 2010: 3). İnsanoğlunun kendini tanımasıyla hayatına giren enerji (Erkan, 2014: 88), insanın onu kullanmayı öğrenmesi ve hayatını onunla şekillendirmeye başlamasıyla, insanlık için vazgeçilmez ve ikame edilemez bir konuma erişmiştir.

İnsanoğlu kendisi için hep daha fazla fayda sağlayacağını düşündüğü enerji kaynağına yönelmiştir. Özellikle Sanayi Devrimi ve sonrasında yaşanan gelişmeler bu durumu gözler önüne sermiştir. Fosil yakıtların önem kazanmasında önemli bir dönüm noktası olan Sanayi Devrimi ile birlikte üretim artışı makineleşme ile sağlanmış ve bu artış da fosil yakıt olarak kömürün temel sanayi girdisi olarak kullanılmasını sağlamıştır (Erkan, 2014: 89). Kömürün kullanımıyla, enerji ve insan arasında var olan ilişki ivme kazanmış, böylece insanoğlu edilgenlik durumundan sıyrılıp var olan enerjinin kullanımı bakımından etken bir role bürünmeye başlamıştır.

Uzunca bir süredir birçok toplumun günlük yaşantısında yer alsa da, 1859 yılında ABD'nin Titusville şehrinde Albay Edwin Drake'in açtırdığı kuyudan fışkıran ve bu döneme kadar ısınmada, aydınlanmada ve "kocakarı" ilacı olarak sağlık alanında kullanılan petrolün değeri, endüstri devrimi ile katlanmıştır (Emeklier & Ergül, 2010: 61). O günden itibaren petrol ve endüstrileşme arasında, zaman zaman daha fazla olmakla birlikte, birbirini tamamlayan karşılıklı ve yoğun bir bağımlılık

ilişkisi oluşmuştur. Günümüze değin yaşanan birçok gelişme bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Petrolün bol miktarda bulunmaya başlandığı yıllardan itibaren kömür ve petrol dengesi üzerine bir düzen kurulmuştur (Demir, 2010: 4) fakat gelişen endüstrileşme ve teknolojiyle birlikte dünya nüfusuyla doğru orantılı bir şekilde artan tüketimin (Erkan, 2014: 88) karşılanabilmesi için daha fazla üretime ihtiyaç duyulmuştur. Daha fazla üretim ihtiyacı daha fazla enerji kullanımını gerekli kılmış ve bu durum enerji sektöründe yeni kaynak arayışlarını beraberinde getirmiştir. Bir taraftan var olan kaynakların üretimi artırılırken diğer taraftan da çeşitlendirmeye gidilmiştir. Doğal gaz, böyle bir çeşitlendirme arayışının meyvesi olarak ortaya çıkmıştır.

Doğal gazın kullanımının yaygınlaşması petrol ile birçok yönden benzerlik göstermektedir. Nihai tüketim noktasına ulaşınca kadar meşakkatli bir süreç gerektirse de hem kaynak bolluğu hem üretiminin sağlamış olduğu bazı kolaylıklar hem de kullanım alanlarının her geçen gün artıyor oluşu ve çevre üzerinde bıraktığı görece daha az olumsuz etki onu tercihler arasında ön sıralara koymaktadır.

Enerjiyi değerli kılan şeyin onun dönüşümünde saklı olduğunu ifade etmiştik. Dönüşümün temel parametresi de ihtiyaçlardır. İnsanoğlu enerjiden ne kadar çok alanda faydalanmak isterse onun dönüşümüne de o kadar çok ihtiyaç duyar. Bu çalışmada üzerinde duracağımız fosil yakıtlar, çoğunlukla enerji üretimi veya taşıma için yakıt olarak kullanılırken; bazıları kimyasallar, ilaçlar, gübreler, kozmetikler ve diğer sarf malzemeleri yapmak için de kullanılırlar (Blazev, 2015: 1). Nihai tüketimden üretime doğru bir yolculuğa çıkarsak iki büyük kaynak ile karşılaşırız: petrol ve doğal gaz. Kömür de çok önemli bir fosil yakıt olmasına rağmen dönüşümünün petrol ve doğal gaz kadar mümkün olmaması onun kullanım alanlarını kısıtlamaktadır. Petrol ve doğal gazın sahip olduğu bu özellikler onların daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesini gerekli kılmaktadır.

1.1.4. Petrol

Yapısına baktığımızda, ham petrol aslında çoğu hidrokarbon olarak sınıflandırılan birçok organik kimyasal bileşik türünün (düzinelerce ve hatta yüzlerce) karışımıdır. Hidrokarbonlar, hem hidrojen (H-hidro) hem de karbon (C-karbon)

içeren kimyasallardır (Blazev, 2015: 151). Bu bileşiklerin özünde bulunan hidrojen ve karbon atomlarının sayısına göre farklı şekilde adlandırılmaktadırlar.

Formül	İsim	Karbon Atomları	MP	BP	Durum
CH_4	Metan	1	-183	-162	Gaz
C_2H_6	Etan	2	-172	-89	Gaz
C_3H_8	Propan	3	-187	-42	Gaz
C_4H_{10}	Bütan	4	-138	0	Sıvı
C_5H_{12}	Pentan	5	-130	38	Sıvı
C_6H_{14}	Hekzan	6	-95	69	Sıvı
C_7H_{16}	Heptan	7	-91	98	Sıvı
C_8H_{18}	Oktan	8	-57	126	Sıvı
C_9H_{20}	Nonan	9	-54	151	Sıvı
$\text{C}_{10}\text{H}_{22}$	Dekan	10	-30	174	Sıvı

Tablo 1.1: Ham Petrol ve Doğal Gazdaki Hidrokarbon Türleri

Kaynak : (Blazev, 2015: 151).

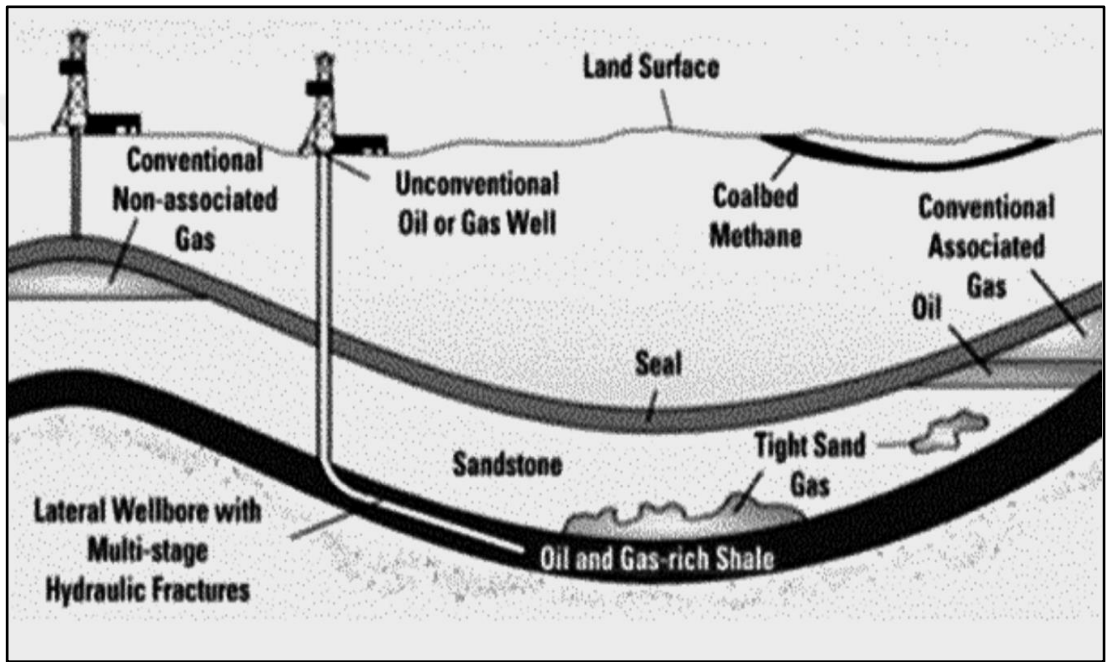
Yukarıdaki tabloda bazı türleri verilen petrolün ihtiyaç duyulan malzemeye göre bileşik yapısı değişebilmektedir. Kullanım alanlarının fazlalığı da onun bu değişim ve dönüşüme müsait yapısından kaynaklanmaktadır. Böyle bir dönüşüm gücüne sahip olması, petrolün enerji sektöründe temel parametre olmasında büyük bir etkiye sahiptir. Petrolün enerji sektöründe temel parametre oluşu doğal gaz ve kömürün daha çok dengeleyici bir enerji kaynağı rolüne bürünmesine sebebiyet vermiştir (Demir, 2010: 5). Petrol; mevcut konjonktürde en azından daha kullanışlı ve daha etkin bir enerji kaynağı keşfedilene kadar ikame edilmesi oldukça zor görünen, lokomotif bir enerji kaynağıdır.

1.1.4.1. Petrolün Üretimi ve Taşınması

Ham petrol, yoğunluk ve diğer fiziksel ve kimyasal özelliklerin değişebileceği yer altı yataklarında birçok formda bulunabilir (Blazev, 2015: 154). Bu sebepten

kullanım alanlarının çokluğu kadar olmasa da petrol üretiminin de birçok yöntemi vardır.

Petrol üretimi yakın geçmişe kadar, bir dizi çalışmalar sonucu kara parçası üzerine kurulmuş bir sistem etrafında şekillenmiştir. Dikine sondaj yöntemi ile üretim yapılan kuyular ve bu kuyulardan elde edilen petrolün kontrolünün sağlanması çerçevesinde her geçen gün daha da yaygınlaşan bu yöntem sayesinde çok büyük miktarlarda petrol üretimi sağlanmıştır.

Resim 1.1: Dikey ve Yatay Sondaj Petrol Üretim Yöntemleri

Kaynak : (Blazev, 2015: 165).

Bir diğer petrol üretim yöntemi hidrolik kırma/parçalama yöntemidir. Hidrolik kırmada, geleneksel sondaj yönteminin aksine belli bir noktadan sonra dikey yerine yatay sondaja geçilmektedir. Gelişen teknolojinin etkisiyle bu yöntem, dikey sondaj yapıldıktan sonra kullanım ömrünü tamamlamış kuyularda da yeniden faaliyet yapmaya imkân tanımaktadır. İçinde birçok bileşen bulunan suyun basınçlı bir şekilde yer altındaki kayaları kırmak için kullanıldığı bu yöntemde petrol üretimi görece maliyetli olmaktadır. Ayrıca yüksek miktarda su kullanılıyor olması da ayrı bir problem teşkil etmektedir.

Çevre üzerinde bıraktığı olumsuz etkilerden ötürü her ne kadar tartışılıyor olsa da ham petrol, birçok ülke ekonomisinin can damarıdır ve teknolojik, sosyal

ilerlemeyi yönlendiren unsurdur. Taşıt trafiğinin ülke genelinde, tüm gün ve tüm gece, yıl boyunca kesintisiz olarak akmasında en büyük pay yine petrole aittir (Blazev, 2015: 148).

Gelişen teknoloji ve alt yapıyla birlikte “off-shore” da denilen açık denizlerde, derin göllerde ve okyanuslarda petrol üretim yöntemiyle insanoğlunun böyle büyük bir enerji kaynağına erişiminde karaya bağlı kalmaktan kurtulmuş olması bu konuda yeni bir döneme girmesini sağlamıştır. Potansiyel petrol yataklarının araştırılması, konumlandırılması ve keşfi karada yapılan üretim yöntemleriyle benzerlik gösterse de off-shore petrol üretimi, çok daha karmaşık, kapsamlı ve tehlikelere açık durumdadır (Blazev, 2015: 157). İleri teknik ve teknoloji gerektirmesi bu yöntemin hassas dengeler üzerine kurulu olmasından kaynaklanmaktadır.

Petrol, üretim için yapılan ön çalışmalardan nihai tüketime varıncaya kadar birçok evreden geçmektedir. Bu evrelerin biri de taşıma evresidir. Üretilen petrolün ticari bir anlam ifade edebilmesi için tüketim alanlarına ulaştırılması gerekmektedir. Taşıma işlemini gerçekleştirmek diğer bütün evreler gibi iyi bir planlama ve maliyet açısından en uygun yöntemin seçilmesini gerekli kılmaktadır. Günümüze değin kullanılan belli başlı dört taşıma yöntemi mevcuttur.

Bunlardan ilki boru hatlarıyla yapılan taşımadır. Boru hatlarının ilk inşası zordur ve pahalıdır, fakat bir kez inşa edildiklerinde, düzgün bir şekilde muhafaza edildiklerinde ve çalıştırıldıklarında, petrol gibi enerji kaynaklarını taşımak için en güvenli ve en ekonomik yöntemlerden birini sağlamış olurlar (Blazev, 2015:174). Ayrıca bu boru hatlarının geçtiği her ülke diğer ülke veya ülkelerle ilişki içerisinde bulunmak durumunda kalmaktadır. Kimi zaman tarafların ilişkilerini savaşın eşiğine götürecek kadar etkileyen boru hatları, kimi zaman da ülkeler arasındaki ilişkilerin daha güçlü ve iyimser hale evrilmesinde kilit rol oynamaktadır.

Petrol taşımanın ikinci yöntemi karayolunda tırlar vasıtasıyla yapılan taşımadır. Günlük hayatta en çok karşılaştığımız bu yöntem hem taşıt trafiği hem de insan hayatı için büyük riskler taşımaktadır.

Bir diğeri ise tren yoluyla yapılan taşıma yöntemidir. Maliyet ve trafiği riske atması bakımından kara yoluyla taşımadan görece daha az tehlike içermesine rağmen olası bir kaza durumunda çevreye verebileceği zarar çok daha büyüktür.

Son olarak bahsedilmesi gereken yöntem tanker gemiler vasıtasıyla yapılan taşımadır. Dünyadaki ham petrolün çoğunluğu, tankerler tarafından Orta Doğu ve Afrika gibi üretim alanlarından Avrupa, Japonya ve ABD gibi büyük tüketici alanlarındaki rafinerilere taşınmaktadır (Blazev, 2015: 179). Diğer bütün taşıma yöntemleri gibi deniz yoluyla yapılan taşıma da kendi içinde birçok riski barındırmasına rağmen, belirli coğrafyalarda gerek düşük maliyet gerekse de alternatif taşıma yöntemlerinin bulunmayışı bu yöntemin kullanımının giderek yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Petrolün üretimi, tüketimi ve dağıtımı fark etmeksizin yaşanabilecek herhangi bir problem veya dalgalanma bütün bir enerji sektörünü hatta doğrudan petrolle bağlantılı olmayan daha birçok sektörü ciddi derecede etkileyebilecektir. Petrolün kullanımının yaygınlaşması ve ülkelerin gelişimini sürdürebilmesi için ona çokça bağlı olması, petrolün küresel etkisini daha da artırmaktadır. Gerek petrol üretimi yapan ülkeler gerek transit ülkeler gerekse de tüketici ülkeler petrol üzerinde kendi menfaatleri için stratejiler geliştirmek ve bu stratejileri de günün ihtiyaç ve gerekliliklerine göre yeniden güncellemek zorunda kalmaktadır.

Özetle, modern dünyanın hammadde kaynağı ve hayat damarı olan petrolün gerek ticari ve ekonomik boyutuyla gerekse uluslararası konjonktürdeki politik-stratejik yeri itibarıyla yeni dünya düzeninin sistemik bir unsuru haline geldiğini ifade etmek gerekir (Emeklier & Ergül, 2010: 62). Yenilenemeyen bir kaynağın bu denli hayati role sahip olması gelecek konusunda insanoğlunu tedirgin etmekte ve alternatif enerji kaynakları geliştirmeye ve kullanmaya itmektedir. Birim başına ortaya çıkan enerji miktarı vb. konulardan ötürü ikame edilebilmesi her ne kadar zor görünse de belli alanlarda alternatif kaynaklardan söz etmek mümkündür. Bu alternatif kaynaklardan biri doğal gazdır.

1.1.5. Doğal Gaz

Karbon yaşamın yapı taşıdır ve günlük yaşamımızın büyük bir parçasıdır. Çevremizde; soluduğumuz havada, içtiğimiz suda, yediğimiz gıdalarda, evlerimizde, mobilyalarımızda, arabalarımızda, ayakkabılarımızda, giydiğimiz ve temel olarak soluduğumuz, dokunduğumuz, yediğimiz ve kullandığımız her şeyde karbona rastlamak mümkündür (Blazev, 2015: 13).

Karbonun yapı taşı olduğu hidrokarbonlardan kömür ve petrol gibi doğal gaz da milyonlarca yıl önce, yer altındaki derin kum ve kaya yatakları arasında büyük miktarlarda gömülü bitki ve hayvan kalıntıları tarafından oluşturulmuştur (Blazev, 2015: 223). Oluşumu için çokça basınç, zaman ve sıcaklığa ihtiyaç duyan doğal gazın, Tablo 1.1 de görülebileceğı gibi temelde “metan(CH_4)”, “etan(C_2H_6)” ve “propan(C_3H_8)” şeklinde üç formu mevcuttur.

1.1.5.1. Doğal Gazın Üretimi ve Taşınması

Yerkabuğundan aşağı doğru inildikçe sıcaklık yükselir. Düşük sıcaklıklarda doğal gaza nazaran petrol oluşumu daha fazla iken, yüksek sıcaklıklarda doğal gaz oluşumu petrolden fazladır (Blazev, 2015: 223). Kokusuz, renksiz ve zehirli olmamasına rağmen ortamda çok fazla bulunması boğucu bir etkiye neden olan doğal gazın üretimi, petrolün üretimi ile birçok noktada benzerlik göstermektedir.

Kullanım alanlarının fazlalığı, üretim maliyetlerinin görece az oluşu ve buna bağlı olarak fiyatlarda yaşanan düşüş doğal gaza olan talebi artırmaktadır. Oluşan bu talebi karşılamak adına içinde bulunduğumuz yüzyılda doğal gaz üretiminde büyük bir artış görülmüştür.

Doğal gaz da tıpkı petrol gibi çalışma yapılacak alanın belirlenmesi, rezervin araştırılması, yasal izinlerin alınması, çevresel etkilerin değerlendirilmesi, üretim yapılacak kuyuların sistemlerinin kurulması, üretimin yapılması, çeşitli işlemlerden geçirilerek rafine hale getirilmesi, dağıtılması, tüketilmesi ve nihai olarak ömrünü tamamlamış kuyuların kaldırılması aşamalarından geçmektedir.

Doğal gaz üretimi için en geniş anlamıyla yukarıda da bahsedildiğı üzere petrol üretiminde başvurulan (dikine sondaj, yatay sondaj, off-shore, hidrolik kırma) gibi yöntemler kullanılmaktadır.

Nispeten ucuzluğu, çevre dostu oluşu ve doğada bol miktarda bulunması hasebiyle enerji üretiminde tercih edilen doğal gazı taşımak için kullanılan en yaygın yöntem boru hatlarıdır. Boru hatları, üretim alanından nihai tüketim noktasına varıncaya kadar çok geniş bir ağ üzerine kuruludur. Petrol kısmında da vurgulandığı gibi boru hatlarının inşası oldukça maliyetli olmasına rağmen doğru planlama ve pazarlama ile uzun vadede sabit maliyetler azalmakta ve buna bağlı olarak da boru hatlarıyla taşımacılık cazip hale gelmektedir.

Bir diğeri doğal gaz boru hatlarının bulunmadığı uzun mesafeler veya okyanus ulaşım yolları üzerinden taşınması için tek uygun maliyetli yöntem olan LNG (Liquefied Natural Gas) yani “sıvılaştırılmış doğal gaz” yöntemidir. Taşıma için özel olarak tasarlanmış kriyojenik¹ deniz gemileri veya LNG taşıyıcıları ve kriyojenik yol tankeri kamyonları ve trenleri kullanılmaktadır (Blazev, 2015: 241). Gelişen teknoloji ve artan talep LNG ticaretinin giderek yaygınlaşmasında büyük etkiye sahiptir.

Doğal gazın LNG'ye dönüştürülebilmesi ve tekrardan gaz hale getirilebilmesi için yüksek teknoloji gerekir ve buna bağlı olarak gaza dönüştürme, maliyeti de artırır. Doğal gazın LNG yoluyla taşınması petrolün deniz yolu ile taşınmasına nazaran yedi kat daha fazla maliyetli (Demir, 2010: 60) olmasına rağmen LNG'nin varlığı, doğal gaz piyasasında fiyatlamayı aşağı yönlü etkilediğinden birçok tüketici ülke tarafından dengeleyici unsur olarak kullanılmaktadır.

Resim 1.2: LNG Taşıyan Gemi

Temelde enerji üretmek için kullanılan doğal gazın (Blazev, 2015: 240) taşıma yöntemleri petrol ile kıyaslandığında daha zor ve kapsamlı hatta birçok noktada daha maliyetli olmaktadır. Bu maliyetin fiyatlara yansması bölgeden bölgeye, kullanılan taşıma yöntemine ve yapılan anlaşmalara göre farklılık göstermektedir.

¹ Oksijenin yoğunlaşma sıcaklığı $-183\text{ }^{\circ}\text{C}$ ile mutlak sıfır $-273\text{ }^{\circ}\text{C}$ arasındaki çok düşük sıcaklıkların elde edilmesi, denetlenmesi ve kullanılması (TÜRK DİL KURUMU, 1988).

Doğal gaz, genel hatlarıyla üç farklı şekilde fiyatlanmaktadır. Bunlardan ilki, gazın tam rekabetçi bir ortamda ticarileşmesi suretiyle emtia fiyatının 'Hub' denilen gaz ticaret ve dağıtım merkezlerinde belirlendiği ve Kuzey Amerika'da hâkim olan "Spot Piyasa Modeli (gazın gazla rekabeti)"dir. İkincisi Avrupa piyasasında kullanılan içinde 'al ya da öde' gibi üretici ve tüketiciyi anlık piyasa farklılaşmalarına karşı güvenceye alan şartları da barındıran ve gaz fiyatının petrol ürünlerine endeksli olarak belirlendiği "Uzun Erimli Sözleşme Modeli"dir. Üçüncüsü ise gaz fiyatının uzun dönemli LNG kontratlarında doğrudan petrol fiyat ortalamalarına bağlandığı ve nakliye/navlun maliyetinin yansıtıldığı "Asya Modeli"dir (Özdemir, 2015: 2).

Artan doğal gaz tüketimi ve bu enerji kaynağının nakil hatlarıyla taşınması zorunluluğu (Erkan, 2014: 92) doğal gazın stratejik önemini artırmakta ve bilhassa boru hatları vasıtasıyla gerçekleştirilen taşıma yönteminde petrolün aksine doğal gaz anlaşmaları çoğunlukla yapım ve diğer özel sebeplerden kaynaklı maliyet yükünden dolayı uzun süreli olmaktadır (Telli, 2016: 25). Bu durumda ülkeler ekonomik ve siyasi ilişkilerini ilgili anlaşmalar ışığında yürütmek ve birçok noktada işbirliği yapmak durumunda kalmaktadır.

Herhangi bir ülke bahsi geçen modellerden birini uygulayabileceği gibi bu modellerden iki veya daha fazlasının bir arada olduğu karma bir model de benimseyebilir. LNG'nin dünya doğal gaz piyasasında yaygınlık kazanması ve buna bağlı olarak tüketici ülkelerin doğal gaz fiyatını dengelemek adına LNG'yi bir koz olarak kullanması ilgili ülkelerin model tercihlerini etkilemektedir.

Petrolün uluslararası ilişkilerde siyasi bir araç olarak kullanılması gibi doğal gaz da yavaş yavaş siyasi bir araç halini almaya başlamış, zengin doğal gaz rezervlerine sahip ülkelerin stratejik önemi artmış (Erkan, 2014: 90) ve böylece zaten enerji jeopolitiği açısından önemli olan bölgeler daha da önemli hale gelmiştir.

Petrol ile kıyaslandığında doğal gaz, enerji üretimi için iyi bir tercihtir. Çünkü kömür ve petrolden daha ucuzdur (birim ve üretilen MW başına) ve onlardan daha az kirlilik yayar. Doğal gaz üretmek ve kullanmak, enerji güvenliği, ekonomi ve çevre için diğer birçok alternatiften daha iyidir (Blazev, 2015: 41).

Bütün bu avantajlarına rağmen, doğal gaz kaynaklarının çeşitlendirilmesi oldukça zordur (Telli, 2016: 23). Dolayısıyla petrolden doğal gaza geçmek, kömürden petrole geçmekten çok daha zordur (Ediger, 2007b). Ayrıca doğal gaz,

birim başına diğer yakıtların çoğundan daha az enerji içerir (Blazev, 2015: 244), birçok üretim alanı tüketim merkezlerine uzak olduğundan taşıma ve depolama maliyetleri çok yüksektir (Telli, 2016: 22), diğer yenilenemeyen doğal kaynaklar gibi sınırlı miktarda mevcuttur ve belli bir ömrü vardır.

1.2. GÜVENLİK

Güvenlik insan yaşamının temel bir değeridir ve genellikle bireyin istihdamı, sağlığı ve şiddetten korunma yeteneğini ifade eder (Hoffman, 2009: 1). Güvende olmak, tehlike veya korkudan rahatsız olmamaktır (*The Concise Oxford Dictionary*, 1990: 1093). Güvenlik arzusu, diğer insanlardan gelen zarar gerçeğine veya tehdidine karşı savunmacı ve kendini koruyan bir tepkidir. Dolayısıyla tehdit eden insanlar olmasaydı, güvenliği garanti etme ihtiyacı ortadan kalkardı (Jackson-Preece, 2011: 14).

Kaybetmekle tehdit edilene kadar güvenliğin ne anlam ifade ettiğini kavramakta zorluk yaşayabiliriz (Baldwin, 1997: 8). Bu nedenle güvenlik olgusunun, karşıtı olan güvensizlik ile birlikte değerlendirilmesinde fayda vardır. Güvensizlik, savaş ve savaş tehdidi ile ilişkili iken; güvenlik, barış ve istikrarla ilişkilidir. Güvenlik, insan yaşamı için gerekli bir öncül olduğundan, hem kişisel hem de politik bir iyilik olarak kendi içinde temel bir iyidir. Bireysel ve kolektif yaşamlarımızı üzerine inşa ettiğimiz temeldir (Jackson-Preece, 2011: 14).

Güvenlik fikrinin altında yatan dört temel varsayım mevcuttur. Bunlar neyin, neye karşı, ne için ve ne aracılığıyla güvenlik şeklinde ifade edilmektedir (Jackson-Preece, 2011: 2).

- Neyin güvenliği?

Güvenlik, doğa güçlerinden ziyade diğer insanların zararlı eylemleri sorununa yöneliktir. Hedley Bull güvenliği, 'Uluslararası politikada güvenlik, güvenlikten başka bir şey değildir: ya nesnel güvenlik, yani fiilen var olan güvenlik ya da öznel güvenlik, hissedilen veya deneyimlenen güveniktir' (Bull, 1995: 18) şeklinde tanımlar.

- Neye karşı güvenlik?

Hobbes'un "doğa durumu"nda her insan potansiyel bir tehdittir çünkü sınırlı kaynaklara sahip bir dünyada hayatta kalma mücadelesi "herkesin herkese karşı savaşı"dır. Bir insan daha güçlü, bir diğeri daha kurnaz olabilir, ancak her biri kendi tarzında bir başkasına zarar verme yeteneğine sahiptir. İnsan doğası kusurlu olduğu için, insan toplumlarında kusursuz güvenlikten bahsetmek oldukça zordur (Jackson-Preece, 2011: 15). Bu durumda güvenlik diğer insanlara karşı sağlanan güvende olma durumudur.

- Ne için güvenlik?

Güvenliğin gerekliliği, insanların birlikte yaşamak istemelerinden ve dolayısıyla birbirlerine karşı savunmasız olmalarından kaynaklanmaktadır (Jackson-Preece, 2011: 16). Benzer şekilde uluslararası arenada devletler de birlikte var olduğundan ve diğer devletlerin gerçek niyetlerinin ne olduğu tam anlamıyla kestirilemeyeceğinden devletler de savunmasız görünmektedir. Bu nedenle her bir devler olası düşmanca tavırlara karşılık kendi savunmasızlığını gidermek amacıyla önlemler almaktadır.

Eğer bir insan diğer insanların ulaşmayacağı veya ona zarar veremeyeceği bir yerde yaşıyor olsaydı güvenliğini sağlamak amacıyla önlemler almak zorunda kalmazdı. Aynı şekilde herhangi bir devlet de diğer devletlerin kendisini tehdit edemeyeceği bir alanda varlığını devam ettiriyor olsaydı, o devletin de kendisini güvene almak için önlemler almasına gerek olmazdı.

- Ne aracılığıyla güvenlik?

Güvenlik iki şekilde sağlanabilir: Muhtemel koruyucunun caydırıcı olması veya saldırganın çekingen olması. Thomas Schelling gibi bazı teorisyenler, güvenlik politikasının temel bileşeni olarak caydırıcılığın güvenilirliğine öncelik verirken; Thomas Hobbes gibi diğer teorisyenler, aksi takdirde tehdit oluşturabilecek insanları devre dışı bırakan zihinsel bir durum olan çekingenliğe öncelik verirler. Caydırıcılık ve çekingenlik ilgisiz fikirler olarak görünse de aslında çekingenlik, caydırıcılığın istenilen sonucudur. Dolayısıyla güvenliği sağlamak, bir saldırıyı önlemek amacıyla olası bir saldırganın zihnine korku aşılama ile ilgilidir (Jackson-Preece, 2011: 15-16). Olası bir saldırganın veya uluslararası sistem içinde yer alan bir devletin diğer

devletlere karşılık düşmanca tavır sergileyip sergilemeyeceği var olan sistemin yapısı ile doğrudan ilişkilidir. Anarşik uluslararası sistemde saldırgan olarak nitelendirebileceğimiz devletleri dizginleyebilecek veya onların zihinlerine korku salabilecek bir caydırıcı gücün varlığı sistemin devamlılığı için oldukça önemli bir durumdur.

Güvenlik denilince büyük ölçüde askeri açıdan tanımlanan ulusal güvenlik kavramı literatüre hâkim olmuştur. Temel ilgi alanı ise devletlerin kendilerine yönelik tehditlerle mücadele etmek için geliştirmeleri gereken askeri imkân ve kabiliyetler üzerine eğilimleridir (Baylis, 2008: 73). Güvenlik bir devletin en önemli hedeflerinden biri olduğundan devletler güvenlik için rekabet ederler. Bu nedenle, diğer devletlerden daha fazla güvenliğe sahip devletler, uluslararası politika oyun kurmakta daha iyidir (Baldwin, 1997: 10).

Bununla birlikte uluslararası ilişkilerde güvenliğin üç ana paradigması vardır: ulusal güvenlik, uluslararası güvenlik ve insan güvenliği. İlk iki yaklaşım, insanın gelişmesi için gerekli bir ön koşul olarak devlete ahlaki bir öncelik verir iken; güvenlik üzerine üçüncü bir bakış açısı, insanlara ve insanlık topluluğuna, devletlerin veya ait oldukları uluslararası toplumun çıkarlarının üzerinde ahlaki bir öncelik verir. Yani devletler bir taraftan ana güvenlik kaynağı iken diğer taraftan da ana güvenlik tehditleridir. Esasında kişi güvenliği, devletin güvenliği ve devletler toplumunun güvenliği birbirine bağlıdır (Jackson-Preece, 2011: 19-21).

Ulusal güvenlik kavramı geleneksel olarak korunması gereken değerler olarak siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü içermiştir (Baldwin, 1997: 13). Fakat günümüzde bir ülkenin güvenliğinin, ekonomisinin durumuna ve yönetim kalitesine de bağlı olduğu açıktır (Hoffman, 2009: 1). Ekonominin durumunu belirleyen ise büyük ölçüde enerjidir.

1.2.1. Enerji Güvenliği

Enerji, insanlık tarihinin gelişimi içerisinde siyasi, ekonomik ve askeri açıdan yaşanan olayların neticesinde kendiliğinden tali konumdan merkezi önemde bir konuma doğru evrilmiştir (Demir, 2010: 7). Daha da yakına gelecek olursak 19. yüzyılın başından bu yana dünya siyasetini etkileyen en önemli maddi unsurun enerji olduğunu rahatlıkla ileri sürebiliriz (Özev, 2017: 9). Öyle ki yaşanmış veya yaşanacak birçok ekonomik, siyasi rekabetin hatta savaşın bazen arka planında

bazen de doğrudan enerji kaynakları üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesinden kaynaklandığını ifade etmek yanlış olmaz.

İnsanoğlunun enerji üzerinde kurmuş olduğu etki yerini enerjinin insanlık üzerinde kurduğu etkiye bırakmış ve küresel enerji paradigmasının simetrik dağılıma sahip bir enerji kaynağı olan kömürden, asimetrik dağılıma sahip bir enerji kaynağı olan petrole doğru değişim göstermesiyle ülkeler için enerji arzı ve enerji kaynaklarına erişim ulusal güvenlik konusu haline gelmiştir (Sevim, 2012: 4380).

Asimetrik dağılımın bir sonucu olarak 18. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk yarısına kadar ana rekabet konusu rakip karşısında avantaj sağlayacak bir enerji kaynağına sahip olma mücadelesi ile (Demir, 2010: 3), daha sonraki süreç ise enerji kaynağına sahip olmaktan çok onu kontrol etmek şeklinde gerçekleşmiştir. Böylece her ülke kısa ve uzun vadede ihtiyaç duyduğu enerji arzını güven altına almayı amaçlamıştır.

1.2.1.1. Enerji Güvenliğinin Tanımı

Çokça zikredildiği üzere enerji kaynaklarının sınırsız olmadığı varsayımı ve artan enerji talebi, “enerji sorununu” gündeme getirmiştir (Anlar, 2017: 60). Enerji sorunu ülkelerin zamanla öncelikleri arasına girmiş ve bu sorunun her yönüyle anlaşılabilmesi adına kavramsallaştırma arayışına girilmiştir. Bu kavramsallaştırma arayışının neticesinde enerji güvenliği ve enerji arz güvenliği kavramları ortaya çıkmıştır. Zamanla enerji güvenliği ve enerji arz güvenliği kavramları birbirlerinin yerine kullanılır hale gelmiştir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, enerji güvenliği kavramının üzerinde mutabakata varılmış, herkesçe kabul görmüş bir tanımı yoktur (Chang & Yao, 2012: 32). Bunun temel nedeni kavramın farklı zamanlara veya durumlara göre değişiklik gösteriyor olmasıdır (Yılmaz & Kalkan, 2017: 172). Farklı tanımlamalardan bir kaçını şöyle örneklendirebiliriz:

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) enerji güvenliğini, “Tüm yakıtlara ve enerji kaynaklarına güvenilir ve uygun fiyatlı erişim” (*Energy Security*, 2020); Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomi Komisyonu, “bir devletin sosyal ve ekonomik gelişmesinin sınırlanmaması için enerji tasarrufuna da gereken önem verilerek yeterli miktarda ve uygunlukta enerji arzına ulaşılabilirlik” (Görgülü, 2008: 4); Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), “istikrarlı ve güvenilir bir enerji arzı, güzergâhların, tedarikçilerin ve

enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve enerji ağlarının birbirine bağılılığı” (NATO, 2018:); olarak tanımlamaktadır.

AB Komisyonunca hazırlanan “Enerji Arz Güvenliği için Bir Avrupa Stratejisine Doğru” başlıklı Yeşil Kitapta enerji güvenliği; vatandaşların refahı ve ekonominin düzgün işleyişi için çevresel kaygılara saygı duyarak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlayarak tüm tüketiciler için piyasada enerji ürünlerinin fiziksel olarak kesintisiz bir şekilde bulunabilirliğini temin etmek (La Ponche & Tillerson, 2001: 9) şeklinde tanımlanmaktadır. AB açısından enerji güvenliği denilince özetle; enerji tedarikçisi ülkelerin sahip olduğu enerji altyapısının güvenliği, transit taşıma güzergâhlarının güvenliği ve fiyat istikrarı gibi risklerle mücadele (Karabulut, 2016: 47) gibi hayati öneme sahip konular gündeme gelmektedir.

Benzer şekilde ABD’nin Askeri Enerji Güvenliği Uygulama Stratejisine göre enerji güvenliği; “Enerji ve yakıtlara erişimi sağlayan “güvence (surety)” durumu, enerji ve yakıt kaynaklarının potansiyel hasar karşısında esnek ve dayanıklılığını ifade eden “hayatta kalma (survivability)” durumu, ister geleneksel fosil yakıtlar, ister alternatif enerji, ister yenilenebilir enerji olsun, tanımlanmış ve mevcut bir enerji kaynağını ifade eden “arz (supply)” durumu, çeşitli kaynaklardan yeterli miktarda güç ve yakıtı ifade eden “yeterlilik (sufficiency)” durumu ve talebin sınırlandırılması, atıkların azaltılması ve alternatif enerji ve yenilenebilir kaynakların mümkün olan en etkin şekilde kullanılmasını öngören operasyonel uygulamaları ifade eden “sürdürülebilirlik (sustainability)” durumunu (Kleber, 2009: 2)” kapsayan süreçler bütününden oluşmaktadır.

Özetle, enerji güvenliği meselesinde biri enerjiye, diğeri güvenliğe ağırlık veren iki yaklaşım mevcuttur. Enerji güvenliğinin, güvenlik ağırlıklı yaklaşımı enerji arama, üretim, iletim, çevrim, dağıtım, pazarlama ve tüketim aşındaki tesislerin her türlü saldırıya karşı fiziki olarak korunmasını, enerji ağırlıklı yaklaşımı ise enerji kaynaklarının mevcudiyeti, erişilebilirliği, kabul edilebilirliği ve sürdürülebilirliğini (Ediger, 2007a) ifade etmektedir. Kruyt vd. enerji ağırlıklı yaklaşımı; enerji kaynağının var oluşu açısından “mevcudiyet (availability)”, ihtiyaç halinde ilgili kaynaklara erişimi açısından “ulaşılabilirlik (accessibility)”, üreticilerin enerjiyi üretim, tüketicilerin de tüketim maliyetlerini karşılayabilmesi açısından “güç yetirebilirlik (affordability)”, enerjinin kullanımının devamlılığı açısından “kabul edilebilirlik (acceptability)” (Kruyt vd., 2009: 2167) şeklinde tanımlamaktadır.

Yukarıda farklı bakış açıları üzerinden tanımlaması yapılan enerji güvenliği kavramının ortaya çıkması ve ona yüklenen anlam bakımından dönemin İngiliz donanmasının başında yer alan Winston Churchill'in ifadelerine göz atmakta fayda vardır.

Churchill'in deyişiyle, "Tek bir cinse(hidrokarbon), tek bir sürece, tek bir ülkeye, tek bir geçide(ithalatın yapıldığı) ve tek bir alana(üretimin yapıldığı) güvenemeyiz. Petrolün güvenliği ve emniyeti sadece çeşitlilikle sağlanabilir. Amacımız, petrolümüzü İngiliz kontrolü veya etkisi altındaki kaynaklardan, donanmamızın kolayca koruyabileceği ve mümkün olduğunca hazırlıklı olabileceği okyanus yollarından tedarik etmektir" (Vidakis, 2015: 37).

17 Temmuz 1913 günü petrole geçiş kararını onaylamaktan çekinen İngiliz Parlamentosu'nda yapılan bu konuşmada Churchill'in, enerji güvenliğinin her anlamda sadece çeşitlilikle sağlanabileceğini ifade etmesi ve bu doğrultuda çaba sarf etmesi sonucu 1913 yılında İngiliz donanmasına ait gemilerin yakıtı kömürden petrole dönüştürülmüştür (Ediger, 2007b: 34). Yaşanan bu gelişme enerjinin sadece ulusal sınırlar içinde değil kaynak coğrafyasında üretiminden, taşınmasına ve tüketimine kadar her alanda güvenliğinin sağlanmasının gerekliliğine yönelik yapılan vurguyu yansıtmaktadır.

Bugün birçok ülke için enerji güvenliğinin, istikrarlı ekonomik ve sosyal gelişme için ihtiyaç duyulan enerjinin mevcudiyeti, enerji arzına yönelik iç ve dış müdahalenin yokluğu ve enerji fiyatlarına güç yetirebilirlik (Blazev, 2015: 267) şeklinde tanımlanmasının arka planında Churchill'in bahsettiği etmenler yatmaktadır.

Enerji güvenliği konusu o kadar önemlidir ki NATO bile Soğuk Savaş'ın bitişini izleyen 20 yıl içinde üyelerinin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine yönelecek belirli bir tehdide karşı kolektif savunma sağlayacak bir örgüt olmaktan çok daha öteye geçerek, üyelerinin üzerinde uzlaştıkları güvenlik sorunlarının aşılması için yeni düzenlemeler ve işbirliklerine girişen bir kolektif güvenlik örgütüne dönüşmüştür (Pekşen, 2016: 49). NATO'nun dönüşümünde kilit rol oynayan güvenlik meselelerinin başında örgüte üye devletlerin gerek bireysel gerekse de kolektif hareket kabiliyetinin oluşmasını sağlayan özellikle petrol gibi hayati bir hidrokarbon yakıtın her anlamda güvenliğini sağlama amacı yatmaktadır.

Yakın geçmişe kadar kaynaklar açısından, uluslararası enerji güvenliği büyük ölçüde petrol güvenliği anlamına geliyordu (Energy Charter Secretariat, 2015: 7) çünkü petrol hayatımızın büyük bir parçası ve bu yüzden petrol arzı, tüketimi ve fiyatı enerji güvenliğini doğrudan belirleyen/etkileyen en büyük faktördü (Blazev, 2015: 35). Fakat enerji güvenliği üzerine endişeler petrol ile sınırlı değildir (Yergin, 2006: 70). Doğal gazın kullanımın alanlarının artması ve buna bağlı olarak dünya enerji arzındaki konumu (Demir, 2010: 5), enerji piyasası üzerinde güçlü bir etki uyandırmaya müsaittir. Hem NATO hem de diğer birçok uluslararası güvenlik örgütünün bu durumun farkında olması, enerji güvenliği konusunu her daim gündemde tutmaktadır.

Geçmişte, enerji güvenliğini sağlamak için olası araçlardan biri doğrudan veya dolaylı askeri müdahaleler iken bugünün “küresel köyünde” enerji güvenliği sosyal ve jeopolitik faktörler tarafından da belirlenmektedir (Blazev, 2015: 267). Bunları siyasi, ekonomik ve coğrafi faktörler başlıkları altında inceleyebiliriz.

1.2.1.1.1. Enerji Güvenliğinin Siyasi Boyutu

Prusyalı askeri stratejist Carl von Clausewitz’in “savaş, siyasetin başka yollarla devam etmesidir” ifadesinin jeopolitik bir bükümü, “enerji güvenliği, siyasetin başka yollarla devam etmesidir” olabilir (Korin, 2012: 2). Çünkü enerji güvenliği sadece stratejik bir amaç değil aynı zamanda küresel, bölgesel ve iç politika gelişmelerini etkileyen önemli bir araç konumundadır (Özev, 2017: 36). Bir taraftan bütünleşmenin anahtar rolünü üstlenmiş iken diğer taraftan da rekabetin temel nedeni olabilmektedir. Bu nedenle enerji gibi bir meselenin politik alanın dışında tutulması imkânsızdır.

Blazev’in tabiriyle “küresel köy” haline gelmiş dünyamızda ekonomi ile siyaset arasında kesin çizgilerle belirlenmiş bir ayrım söz konusu olmadığı gibi bazı konular siyaset ile alakalı olup ekonomi ağırlıklı iken diğer birçok konu ise ekonomi ile alakalı olup siyaset ağırlıklı olabilmektedir. Uluslararası ilişkiler ve enerji eğilimleri de temelden birbirine bağlı olduğu için enerji güvenliği, devletlerin hem iç hem de dış politikalarının ayrılmaz bir parçası konumundadır (Telli, 2016). Bu ve diğer birçok nedenden ötürü demokratik veya antidemokratik, küresel veya bölgesel fark etmeksizin enerji ithal/ihraç eden her ülkenin siyasi açıdan eğilmesi gereken konuların başında ulusal güvenliği de çokça etkileyen enerji güvenliği meselesi gelmektedir.

Benzer şekilde politika yapıcılar ve düzenleyiciler bir ülkenin enerji kaynaklarını ulusal enerji güvenliği ışığında değerlendirirken, farklı sosyo-politik koşullar altında tüm ulusal güç unsurlarını dikkate almalıdır (Blazev, 2015: 267). Böylece bütünsellik ilişkisi içerisinde ortaya çıkacak enerji politikasının sürdürülebilirliği sağlanabilmiş olur.

Günümüzde enerji güvenliği denilince, talep esnekliğinin çok az olması yani kullanıldığı birçok sektör için alternatif enerji kaynağının neredeyse yokluğu veya en azından onun kadar kullanılabilir olmayışı, akla ilk olarak petrolü getirmektedir. “Petrol enerji, enerji para, para kontrol, kontrol ise güçtür” (Friedland vd., 1975: 437). Güç siyasi açıdan etkinliği ve hareket alanının genişliğini ifade eder. Böylece gücü elinde tutan bölgesel veya küresel anlamda politika yapıcı konumuna ulaşabilir.

Diğer taraftan nihayetinde güce dönüşen petrolü elinde tutmak bazı ülkeler için dezavantajlar da içerebilir. Çünkü enerji rezervinin mevcudiyeti bir taraftan ona sahip olan ülke için zenginlik ve uluslararası arenada siyasi güç sunarken diğer taraftan da ilgili ülke için felaket niteliğinde bir etkiye sahip olacak siyasi istikrarsızlığa sebep olabilir. Bu nedenle gücün siyaseten sarhoşluğa dönüşmeden, yerinde ve etkin kullanımının sağlanmasına özen gösterilmelidir.

1.2.1.1.2. Enerji Güvenliğinin Ekonomik Boyutu

Enerji güvenliğinin ekonomik açıdan tüketici ülkeler için arz güvenliği, transit ülkeler için enerji nakil güvenliği ve gelirlerinin çoğunu ürettiği enerjiden kazanan ülkeler için enerji talep güvenliği olarak öne çıktığı görülmektedir (Erdal & Karakaya, 2012: 114). Hidrokarbon enerji kaynakları her kesim için farklı faydalar sunmaktadır. Bu faydaların devamlılığının sağlanabilmesi için enerji arz ve talep güvenliğinin sağlanması ve bir denge üzerine oturtulması gerekmektedir.

Enerji güvenliğine ekonomik açıdan bakıldığında arz ve talep dengesinin oluşmasını sağlayan fiyat olduğu görülür. Fiyat iki taraf için de olabildiğince makul olmalıdır. İthalatçı ülke için enerjinin makul fiyatı, arzı zora sokmayacak şekilde satın alınabilir olmasını; ihracatçı ülke için ise üretim maliyetlerinin üzerinde, talebi sektöre uğratmayacak şekilde sürdürülebilir olmasını ifade eder.

“Modern yaşamın sürdürülebilirliği ekonomiye bağlı ise ekonomik çıktı ve performansta enerjiden daha merkezi olan nedir?” (Korin, 2012: 2) şeklindeki bir soru ile karşılaşıldığında verilebilecek cevap elbette ki enerjinin küresel ticaretin

merkezinde karşılaşılan en merkezi konu olduğudur, çünkü enerji fiyatları büyüme ve refah ya da kıtlık ve durgunluk arasındaki farkta anahtar faktördür (Telli, 2016: 20). Bu fark enerjiyi ihraç eden ülkeler için daha küçükken, ithal eden ülkelerde daha büyük olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için enerjinin makul fiyatlarda varlığı ekonomiyi ayakta tutan sanayi çarklarının dönmesi için olmazsa olmazlardandır. Bu durumun bir de toplumsal boyutu vardır.

IEA'ya göre uzun vadede enerji güvenliği, daha çok ekonomik gelişmeler ve çevresel ihtiyaçlar doğrultusunda, enerji arzı ile ilintili (Karabulut, 2016: 46) iken ekonomik gelişmelerin toplumsal yansıması da toplumun her kesiminin enerjiye sağlıklı ve uygun fiyat üzerinden erişebilmesi anlamını taşır (Çıtak & Kılınç Pala, 2019: 94). Çünkü toplum değerlendirmesini diğer faktörlerden ziyade son kertede enerjiye hangi fiyatla, ne şekilde ulaşabildiği üzerinden yapar.

Değinilmesi gereken konulardan bir diğeri de petrol veya doğal gazın üretim, taşıma ve dağıtımında ortaya çıkan tekelleşme problemidir (Telli, 2016: 30). Tekelleşme fiyat üzerinde yukarı yönlü bir harekete sebep olacağından ülkeler üzerinde ve en nihayetinde toplum üzerinde ekonomik baskı oluşturacaktır. Böylesi bir sorunla karşılaşmamak adına alternatif ülke, güzergâh veya kaynak geliştirme ve planlamaya yani dolayısıyla çeşitlendirmeye azami dikkat edilmesi gerekir.

1.2.1.1.3. Enerji Güvenliğinin Coğrafi Boyutu

Enerji kaynaklarının yeryüzünde asimetrik yani dengeli dağılmamasının bir sonucu olarak enerji arz güvenliğinde coğrafyanın etkisi; özellikle fosil yakıtlarda enerji kaynağının büyüklüğü, kalitesi, bulunduğu derinliği, stratejik ve jeopolitik açıdan bulunduğu yer, tüketiciye uzaklık, iletim güzergâhı vb. konularda kendisini göstermiştir (Erdal & Karakaya, 2012: 129). Bu durum geçtiğimiz yirmi yıl boyunca enerji üretim, taşıma ve dağıtım ağı üzerinde önemli değişimlerin yaşanmasını zorunlu kılmıştır (Rosner, 2011: 4). Olağan dışı durumlar karşısında aksiyon alınmasının zorunlu olduğu alanların başında açık deniz petrol ve doğal gaz üretim tesisleri, boru hatları ve deniz taşımacılığındaki kilit noktalar gelmektedir.

Gelişen teknoloji ve artan enerji talebinin birleşiminin bir sonucu olarak önemli ilerlemeler kaydedilen açık deniz petrol ve gaz üretim tesislerinin iç ve dış tehditlere karşı korunması, özellikle ulusal ekonomik refahı için hayati önem taşıyan denizaşırı petrol ve doğal gaz operasyonları olan birçok devlet için zorunlu hale

gelmiştir (Kashubsky, 2013: 1). Enerji arzının kesintiye uğraması nihai olarak ulusal güvenlik için sorunlar oluştursa da asıl önemli olan küresel enerji güvenliğinin bu durumdan etkilenmesidir. Böylesi bir durumla karşılaşmamak adına ülkelerin bilgi ve istihbarat paylaşımı küresel anlamda hayati öneme sahiptir.

Enerjiyi taşıma güvenliğinin fiziki boyutu açısından ise en önemli konular petrol ve doğal gaz boru hatları ile deniz taşımacılığındaki kilit coğrafi noktalar yani boğaz/kanal geçişleridir (Demir, 2010: 61). Bu geçiş noktalarına yönelik iç ve dış tehditler; korsanlık, terörizm, isyan/ayaklanma, organize suçlar, sivil protestolar, devletler arası düşmanlıklar, vandalizm, iç sabotaj (Kashubsky, 2013: 2) şeklinde tanımlanmasına karşın, terörist saldırılar küresel enerji taşıma rotalarına yönelik en büyük tehdidi oluşturmaktadır (Blazev, 2015: 178). Bu tarz saldırıların öngörülmesi ve önlenmesi oldukça zordur, gerçekleştirildiği bölge ve büyüklüğüne göre enerji arzı bakımından çoğu zaman bölgesel bazen de küresel etkileri olabilmektedir. Arzdaki her aksama ise fiyatların yukarı yönlü hareket riskini artırmaktadır.

Harita 1.1: Enerji Güvenliği Açısından Deniz Taşımacılığında Kilit Noktalar

Kaynak: (Blazev, 2015: 181) .

Dünyada her gün büyük miktarlarda petrol ve doğal gazın tanker gemiler vasıtasıyla geçtiği ve sürekli terör tehdidi altında olan birkaç kritik nokta vardır. Petrol ve doğal gaz geçiş hacminde, Basra Körfezi'nden çıkışta Hürmüz Boğazı, Hint ve Pasifik Okyanuslarını birbirine bağlayan Malacca Boğazı, Kızıldeniz'e girişte Bab-el-Mandeb ve Akdeniz'in çıkışında Cebelitarık Boğazı dünyanın en stratejik ve tehlikeli bağlantı noktalarıdır (Blazev, 2015. 179-180).

Petrol ve doğal gazın taşınması esnasında iyi seçilmemiş bir iletim güzergâhı başta terörist saldırılar olmak üzere dış tehditlere açıktır. Bu saldırıların odağında tanker gemiler ve bilhassa boru hatları vardır. Bu ve benzeri hadiselerde gerek arzın sıkıntıya girmesi gerekse de fazladan mali yük, enerji güvenliği açısından istenmeyen bir durumdur. Bu nedenle enerji nakil hatlarının güvenliğinin sağlanması ve bu güvenliğin geçiş güzergâhlarını da kapsar şekilde genişletilmesi enerji arz güvenliğinin sağlanmasına yönelik politikaların başında yer almaktadır. Bu zorunluluğun temelinde arzın kesintisiz bir şekilde sürdürülebilmesinin sağlanması yatmaktadır (Erkan, 2015: 132). Enerji akışının sağlanmasında bölgesel ilişkilerin rolü oldukça büyüktür. Bütünsellik ilişkisi içinde hareket bölge ülkeleri arasındaki işbirliği, enerji akışının sağlıklı bir şekilde sağlanmasına fayda sağlarken, bu şekilde hareket etmeyen ülkeler arasında meydana gelen anlaşmazlıklar bu akışın sürdürülebilir olması hususunda endişelere neden olmaktadır

Boru hatlarının güzergâhlarının belirlenmesi her ne kadar ekonomik ve siyasi etkenlere bağlı ise, güzergâh belirleme konusunda coğrafya da bir o kadar etkili olmaktadır. Bazı doğal engeller zaten yeterince büyük yatırım gerektiren proje maliyetlerini daha da yukarı taşımaktadır. Maliyetleri karşılamak adına yeterli finansman oluşturulamaması durumunda, proje alternatif güzergâhlara yönlendirilmektedir.

Enerji güvenliği meselesi sadece enerji kaynaklarının bulunduğu alanlarla sınırlı değil, aynı zamanda enerjinin taşınması ve tüketim alanlarını da içine alan bütün bir ilişkiyi kapsamaktadır. Burada önemli olan husus güvenliğin kimin için olduğudur. Çünkü arz güvenliği ve talep güvenliği temelde farklı şeyleri ifade etmektedir (Energy Charter Secretariat, 2015: 5). Ülkelerin ihtiyaç duyduğu miktarda enerji kaynağına sahip olup olmamasına göre yapılan bu sınıflandırma tüketici, transit ve üretici ülkeler bakımından enerji güvenliği algısının ayrımını oluşturmaktadır.

1.2.1.2. Tüketici Ülkeler Açısından Enerji Güvenliği

Gün geçtikçe artmakta olan küresel enerji ihtiyacının karşılanmasında, temel kaynaklar arasında yerlerini koruyacak olan petrol ve doğal gazın temini konusunda arz bölgeleri, tüketim bölgeleri ve transit bölgelerin daha büyük stratejik öneme sahip olacağı aşîkârdır (Sevim, 2010: 68). Üretim yapıp yapmamasına bakılmaksızın her ülke aynı zamanda bir tüketici ülke konumundadır ve bu ülkeler

fosil kaynakların sonlu olmasından ötürü diğer tüketici ülkelerle benzer kaygılara sahiptir. Onları birbirinden ayıran ise enerjiye olan bağımlılık düzeyleridir, bu kimi ülkelerde çok diğer bazı ülkelerde ise görece az olabilmektedir.

Enerji bağımlılığını enerji güvenliği çerçevesinde ele alan ve benzer kaygılara sahip ülkeler ve aktörler için ana hedef enerji bağımsızlığını elde etmektir ve bu aynı zamanda ulusal güvenliğin bir parçasıdır (Silinir vd., 2012: 133). Rosner'e göre enerji, ulusal güvenliğin yönlerinden sadece biri, fakat en önemli olanlarındandır (Rosner, 2011: 5), çünkü ulusal güvenliği sağlamada özellikle hareket kabiliyeti açısından enerji, önemli bir yere sahiptir.

Enerji güvenliğini ulusal güvenliğin parçalarından biri olarak algılayan tüketici ülkeler açısından enerji güvenliği; arzın güvenilir, yeterli ve makul fiyatlarda olmasıdır (Erdal & Karakaya, 2012: 113). Enerji ithalatçısı olan bu ülkeler için arz güvenliğini sağlamanın en iyi yolu, arzın çeşitliliğini sağlamaktan geçmektedir. Enerji arzının çeşitliliğinin sağlanması enerji stratejilerinin merkezini oluşturmaktadır. Enerji arz güvenliğinin sağlanması; kullanılan enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve söz konusu enerji kaynaklarının sağlandığı bölgelerin çeşitlendirilmesiyle doğru orantılıdır (Sevim, 2012: 4386-4387). Bir diğer önemli konu makul fiyattır.

Geleneksel olarak tanımlandığı şekliyle enerji güvenliği arzın güvenilir ve yeterli olması kadar fiyatların da “makul” olmasını gerektirir. Çünkü tüketici ülkelerdeki ekonomik canlılık, üretkenliği büyük ölçüde düşürmeyen, tüketimi kısıtlamayan ve ekonomi genelinde enflasyonu yönlendirmeyen enerji fiyatlarına bağlıdır (Cornell, 2009. 3). Ucuz enerji, toplumsal açıdan da çokça arzulanan bir durumdur. Nihayetinde tüketici için ucuz enerji daha konforlu bir hayat anlamına gelmektedir. Ancak tüketici ülkeler, arz güvenliği ile talep güvenliğinin paralel olduğunu kabul etmelidir çünkü üretici ülkeler, üretim kapasitesine uzun vadeli yatırımlar yapmadan önce yeterli talep güvenliğinin olduğunu hissetmek isterler (Horsnell, 2000: 24). Yani enerji döngüsünün en önemli iki halkası olan arzın ve talebin devamlılığının sağlanması gerekmektedir.

Diğer birçok alanda olduğu gibi enerji alanında da “sahip olanlar” ve “sahip olmayanlar” arasındaki boşluk büyümüştür (Pascual & Zambetakis, 2010: 19). Bu durumun farkında olan enerji ithalatçısı ülkeler doğru enerji güvenliğini kısa vadede petrol ve doğal gaz ithalatına olan bağımlılığı azaltmak, uzun vadede ise yenilenebilir

enerji kaynaklarına olan bağılılığı artırmak şeklinde başarabilir (Blazev, 2015: 106). Enerji güvenliğinin sağlanması, en önemli parçalarından biri olduğu ulusal güvenliğin de sağlanması yolunda önemli bir gelişmedir.

Bir diğer önemli mesele ise kaynak milliyetçiliği konusudur. Rezerv sahibi ülkelerin, fosil yakıt üretimini ve ihracatını kontrol ederken ithalata bağımlı uluslar üzerinde baskı uygulama girişimi (Goldthau & Witte, 2010: 5) olarak tanımlayabileceğimiz kaynak milliyetçiliğine başvuran devletler petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtları ellerinde siyasi bir araç olarak tutmaktadır. Böylesi bir yaklaşım da küresel enerji jeopolitiğinde özellikle enerji bakımından dışarıya bağımlı ülkeler açısından gerek iç gerekse de dış huzursuzluklara neden olmakta ve kimi zaman bölgesel kimi zaman da küresel anlamda belirsizliklere sebebiyet verebilmektedir.

1.2.1.3. Transit Ülkeler Açısından Enerji Güvenliği

Belirtmemiz gereken öncelikli konu transit ülkelerin büyük çoğunlukta aynı zamanda birer tüketici ülke konumunda da olduklarıdır. Bu ülkeler, kahir ekseriyetle kaynak ülkelere yakın bir konumda yer alırlar. Sahip oldukları coğrafi konum kendilerine birçok açıdan avantaj sağlarken, kaynak veya tüketici ülkelerde, ister doğal isterse de beşeri kaynaklı olsun, yaşanabilecek herhangi bir problem transit ülkeleri de büyük ölçüde etkilemeye müsaittir.

Günümüzde küresel enerji büyük ölçüde fosil yakıtlarla sağlanmaktadır. Dünyanın mevcut enerji dağıtım altyapısı doğal afetlere ve diğer arızalara karşı oldukça savunmasızdır ve böylesi bir ortamda enerji ithalatı finansal kaynaklar üzerinde büyük bir yük oluşturmaktadır (Hoffman, 2009: 2). Finansal açıdan yük oluşturan enerjinin kaynağından tüketiciye iletiminde transit konumdaki ülkelerin maruz kaldığı siyasi istikrarsızlıklar, terörizm ve bölgesel risk ve çatışmalar (Erdal & Karakaya, 2012: 129) ilgili ülkelerin ulusal güvenlikleri ile enerji güvenliği arasındaki ilişkiyi ihtiva etmektedir.

Bu nedenle transit geçiş ülkeleri altyapı güvenliğini sağlamak konusunda elinden gelen tüm çabayı sarf etmek zorundadır aksi takdirde belirtildiği üzere ithalatın çok daha ağır mali yükler getireceği ortadadır. Ayrıca temelde ulusal güvenliği sağlamak veya bunların ötesinde bölgesel veya küresel denklemden etkin bir güç olmak arzusu, petrol ve doğal gaz gibi stratejik öneme sahip hidrokarbon enerji kaynaklarının iyi yönetişi ile doğrudan bağlantılı olarak görünmektedir.

1.2.1.4. Üretici Ülkeler Açısından Enerji Güvenliği

Enerji güvenliği denilince, büyük çoğunlukla enerji ithal eden ülkelerin bakış açısını yansıtan, madalyonun sadece bir yüzü olarak tanımlayabileceğimiz arz güvenliği akıllara gelmektedir. Madalyonun diğer yüzünde ise ekonomileri büyük çoğunlukla petrol ve doğal gaz ihracatına bağlı üretici ülkeler için talep güvenliği yer almaktadır (Skinner, 2005: 3). Enerji güvenliği ele alınırken özellikle bu iki bakış açısının birlikte değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Önceki bölümlerde arzın güvenliğini önceleyen tüketici ülkeler açısından meseleyi ele aldığımızdan, şimdi de talebin güvenliğini önceleyen üretici ülkeler açısından bir değerlendirme yapmamız yerinde olacaktır.

Birçok enerji ihraç eden ülke için uluslararası enerji güvenliği, Rusya Federasyonu devlet başkanı Vladimir Putin'in ifadeleriyle, "güvenilir tedarik sağlamak için alınan önlemlerin istikrarlı talep tedbirleri ile desteklenmesinin gerekliliği" ve sadece yeni enerji yatırımlarını değil, aynı zamanda genel ekonomik kalkınmayı da sağlayabilecek makul bir fiyata, istikrarlı enerji ihracat akışının sağlanması anlamına gelir (Energy Charter Secretariat, 2015: 13-14). Enerjiyi ithal eden ülkeler gibi enerjiyi ihraç eden ülkeler de enerji akışının güvenliğine, istikrarına ve makul fiyatta oluşuna önem vermektedir.

Enerji ithal ve ihraç eden ülkelerin güvenlik algılarının arz ve talebin güvenliğini önceleme konusunda ayrışmasının yanı sıra, istikrar ve makul fiyat anlayışları arasında da farklılıklar olmaktadır. Tüketici ülkeler bakımından istikrar "arzın istikrarı" iken, üretici ülkeler bakımından istikrar "arzın istikrarı için alınan önlemler tarafından desteklenen talebin istikrarıdır". Benzer şekilde tüketiciler için makul fiyat, "arzın çeşitlendirilmesi sonucu oluşan rekabetçi fiyat" iken, üreticiler için makul fiyat, "talebin çeşitlendirilmesi sonucu oluşan rekabetçi fiyattır". Üreticiler uzun vadeli talebi engellemeyen yüksek fiyatları ararken (Cornell, 2009: 3), tüketiciler ise uzun vadeli arzı engellemeyen düşük fiyatları aramaktadır.

"Fiyat, iki tarafı keskin bıçak gibidir" (Demir, 2010: 64), dengeli tutulmazsa karşı taraf kadar onu kontrol eden ele de zarar verebilir. Üretici ülkeler açısından enerjinin kaynak olarak varlığı özellikle mali açıdan çok büyük yararlar sağlasa da elde edilen gelirin doğru şekilde kullanılmaması ve enerji fiyatları üzerinden yapılan siyasi hesaplar uzun vadede ülkenin kendisi adına geri dönülmesi güç ekonomik,

siyasi ve toplumsal sonuçlar doğurabilir. Çünkü enerji güvenliği meselesi küresel bir sorun ve her an krize dönüşebilecek bir olgudur (Erkan, 2014: 91).

Bu ülkeler için belki de en büyük risk, uluslararası toplumun tepkisi, talebin sekteye uğraması ve terörizmin de ötesinde sözde Arap Baharı sürecinde de karşılaştığımız iç karışıklık sonucu etnik veya dinsel kimlik bakımından bir ayrışma ve parçalanma ihtimalidir. Kısacası enerjiyi doğru şekilde kullanmak, ona sahip olmak kadar önemlidir.

Enerji güvenliğini Yergin'in ifadeleriyle, gelişmiş ülkeler için makul fiyatlarda yeterli arzın mevcudiyeti, enerji ihraç eden ülkeler için talep güvenliğinin sağlanması ve sürdürülmesi ve son olarak da gelişmekte olan ülkeler için enerji fiyatlarının ödeme dengeleri üzerinde yaptığı etki (Yergin, 2006: 70-71) şeklinde toparlayabiliriz.

Enerji güvenliği genel itibari ile uzun vadede üzerinde durulan bir konu olmasına karşın, özellikle enerji arz güvenliğine öncelik veren ithalatçı ülkeler için kısa süreli arz kesintileri bile zaman zaman olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle geçmiş acı tecrübeleri de göz önünde bulunduran ülkeler zor zamanlar için kullanabilecekleri enerjiyi stoklamak zorunda kalmaktadır.

1.2.1.5. Stratejik Petrol Rezervi

Kömür, petrol ve doğal gaz gibi hidrokarbon enerji kaynaklarının ekonomilerin ana itici güçleri olduğu su götürmez bir gerçektir. Devletler enerjinin bu hayati rolünü yaşanan bir dizi kriz vesilesiyle trajik bir şekilde deneyimlemiştir.

1970'ler enerji güvensizliği döneminin başlangıcı olarak tanımlanabilir (Energy Charter Secretariat, 2015: 6). Çünkü 1970'lerde Batı sanayileşmiş dünyası ve enerji ithalatına bağımlı diğer devletler, Arap petrol ambargosu nedeniyle petrol gibi hayati bir öneme sahip enerji kaynağına ulaşmada ne derece savunmasız olduklarının farkına varmışlardır (Korin, 2012: 1).

1973 yılında yaşanan petrol krizi, ilk kez enerji kaynakları konusunda bir güvensizlik ortamı yaratmış (Sevim, 2010: 55), petrol fiyatları varil başına önce ikiye sonra dörde katlanmış ve yükseliş devam etmiştir. Ambargo resmi olarak yarım yıldan az sürmesine rağmen dolardaki devalüasyona denk geldiğinden, küresel bir durgunluk ve bunu izleyen yüksek enflasyon döneminin etkisi uzun sürmüştür

(Blazev, 2015: 62-63). İlerleyen süreçte olumlu gelişmeler yaşanmış olsa da kriz zihinlerde derin izler bırakmıştır.

1973 Arap petrol ambargosu, İran devriminden sonraki 1979 petrol krizi, 1990'larda Körfez Savaşı, 11 Eylül ve ardından Irak'ın işgali ve tabii ki 2007-2008 ekonomik çöküşü (Blazev, 2015: 37). İşte bunun gibi daha birçok gelişme enerji ve kriz sözcüklerinin birlikte anılmasına neden olmuştur.

Ulaşım, sanayi ve diğer birçok sektörde enerji alanında planlanmamış veya öngörülmemiş problemlerin ve kesintilerin ortaya çıkması ve bu durumun ülkeleri gerek siyasi gerekse de ekonomik krizlere sokmasıyla enerji güvenliği meselesinin ne kadar önemli ve dikkat edilmesi gereken bir mesele olduğu ortaya çıkmıştır. Ülkelerin bu ve benzeri bir dizi iç ve dış riskle karşı karşıya olması, enerji güvenliğini sağlama konusunda bazı önlemlerin alınmasını gerekli kılmıştır. Bu tedbirlerin başlangıcı olarak Uluslararası Enerji Ajansı kurulmuştur.

1973 yılı ve sonrasında petrol fiyatlarındaki artıştan ve daha sonra OECD'nin zengin, sanayileşmiş ülkeleri tarafından Uluslararası Enerji Ajansı'nın kurulmasından bu yana, enerji güvenliği öncelikler listesinde yukarı ve aşağı hareket etmiştir (Skinner, 2005: 3). "IEA"nın kurulmasıyla enerji kaynaklarının uluslararası ilişkilerde diplomatik yaptırım aracı olarak kullanılması (Erkan, 2014: 90) tüketici ülkeler lehine azaltılmaya çalışılmıştır.

Uluslararası Enerji Programı Anlaşması uyarınca, her IEA üyesi ülke, ulusal "stratejik petrol rezervi"² denilen, en az 90 günlük net petrol ithalatına eşdeğer acil petrol stokları bulundurma yükümlülüğüne sahiptir (*Energy Security*, 2020). Bunlar, bir enerji krizi sırasında ekonomik ve ulusal güvenlik sağlamak amacıyla tutulan devasa ham petrol depolama tesisleri veya stoklarıdır (Blazev, 2015: 36). Petrol arzında ciddi bir aksama olması durumunda bu stoklar sayesinde krizin etkisi azaltılmaya çalışılacaktır. Olası fiyat şoklarından daha az etkilenmek için sanayileşmiş ülkeler stratejik rezervlerinin düzeyini yükseltmek ve kaynak sağlanan bölgeler arasındaki çeşitliliği artırmaya çalışmaktadır (Sevim, 2010: 56). Ayrıca ulusal güvenlik ve enerji güvenliği arasındaki doğrusal ilişkinin bir sonucu olarak stratejik petrol rezervi ulusal güvenlik bağlamında da kritik bir öneme sahiptir.

² 90 günlük acil durum rezerv taahhüdü şu şekilde tanımlanır: Günlük Net İthalat x 90 (*Energy Security*, 2020).

Sonuç olarak, nüfus artışı ve artan kişi başı kaynak tüketimi seviyeleri, 21. yüzyılda enerjiye olan talebi artırmıştır (Hoffman, 2009: 2). Günümüz refah devletlerinin gelişimi enerji ile bağlantılı olduğundan bu devletler enerji güvenliği riskini azaltmak adına arzın ve talebin çeşitlendirilmesi, depolama kapasitesinin artırılması, iç talebin, fiyatın ve dikey entegrasyonun etkin şekilde kontrolü gibi bir dizi önlemler almak zorundadır (Energy Charter Secretariat, 2015: 8).

Stratejik petrol rezervinin önemi Doğu Akdeniz'deki gelişmelerle de doğrudan ilişkilidir. Bölgesel anlaşmazlıklar sonucu enerji tedarikinde meydana gelebilecek bir aksaklık durumunda ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarına sahip olmayan ülkeler açısından stratejik petrol rezervi kısa vadede nefes aldırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkabilir. Bununla birlikte sadece petrol değil, küresel enerji jeopolitiğinde önemli bir yer edinen doğal gazın da stoklama ihtiyacı ortaya çıkmış görünmektedir. Yakın zamanda politik nedenlerden ötürü yaşanan arz kesintileri nedeniyle AB üyesi birçok ülke ve özellikle de Ukrayna doğal gaz konusunda benzer sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bunun gibi problemlerin tekrarlanmayacağını garantisi olmadığından petrolde olduğu gibi doğal gazın da depolama kapasitesinin artırılması, LNG piyasasının geliştirilmesi ve gerekli altyapının kurulması, kaynak çeşitliliğinin sağlanması, alternatif güzergahların belirlenmesi acil durumlarda ihtiyaç duyulan enerjinin piyasaya arzı konusunda fayda sağlayacaktır.

1.2.2. Enerji Güvenliğinin Neorealizm Bağlamında Değerlendirilmesi

Güvenlik, zamana bağlı ve özellikle tehdidin belirlenmesi aşamasında algılara dayandığından öngörüü ve ileriye yatırım yapmayı gerektirir. Fakat ileride neler olabileceği güçlü veriler ışığında dahi kesin olarak bilinemeyeceğinden (Dedeoğlu, 2018: 83-84), ne kadar güvende olunduğu veya güvenliğin tam anlamıyla sağlanabilmesi için ne kadar güce sahip olunması gerektiğinin hesaplanabilmesi oldukça zordur. Dolayısıyla enerji bağlamında yapılabilecek bir değerlendirmeye istinaden; küresel düzlemde kaynakların kıt ve eşitsiz dağılımı, oyuncularını güvensiz kılmakta ve güvenlik, bu kıt kaynaklardan en fazla yararlanma arayışıyla ifade bulabilmektedir (Dedeoğlu, 2018: 35).

Enerji konusunda ileriye dönük atılan her adım geleceğe yönelik oluşabilecek riskleri ortadan kaldırmayı veya bu risklerin etkilerini azaltmayı amaçlamaktadır. Doğu Akdeniz'de ortaya konulan mücadele bu arayışın ürünüdür. Mısır, İsrail ve GKRY'nin gerçekleştirdiği keşifler bu ülkelerin enerji güvenliği konusunda yeni

politikalar geliştirmesini gerekli kılmış ve bu durumun bir yansıması olarak da ülkeler arasındaki ilişkiler farklı seviyeye ulaşmıştır. Bununla birlikte keşfedilen enerjinin ihracatı meselesi diğerk bölge ülkeleri ile ilişkilerin de boyut değıştirmesine neden olmuşken, bu ülkeler için enerji arz güvenliğı kaygısı yerini enerji talep güvenliğı kaygısına bırakmış durumdadır. Diğerk kıyıdaş ülkelerin muhtemel keşifleri bölgenin enerji görünümünü ve bölge içi ilişkileri daha da etkileyecektir.

Güvensiz ortamlar, her zaman ihtiyaçların karşılanmamasından kaynaklanmaz, ihtiyaçların sürekli artmasından da kaynaklanır (Dedeoğlu, 2018: 35). Enerji güvenliğı meselesi de böyle bir durumun tezahürü niteliğindedir. Nüfus artışı ve sanayileşme ile artan enerji talebi enerji güvenliğı konusunda meydana gelen güvensizlik ortamının nedenleri olarak gösterilebilir. Bu durumdan en çok etkileneceklerin devletler olacağı düşünülmektedir. Özellikle hidrokarbon enerjisi konusunda ithalata bağımlı bir ülkenin oluşabilecek bu güvensiz ortamdaki ziyadesiyle etkileneceğı düşünüldüğünde enerji güvenliğı meselesinin ne denli önemli bir devlet meselesi olduğı daha iyi anlaşılmaktadır.

Enerji güvenliğı meselesi ülkelerin uluslararası ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Dış politikanın belirlenmesinde kimi zaman asli unsur olarak yer alan enerji güvenliğinin sağılanması, kimi zaman da tali unsurların en önemlileri arasındadır. Bu durum enerji güvenliğinin hiçbir zaman göz ardı edilemeyecek bir konu olmasını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla devletlerin uluslararası ilişkilerinin belirlenmesi hususunda böylesine hayati önemdeki bir konunun açıklanabilmesi için bir teorik çerçevenin çizilmesi, meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için elzemdir.

Doğı Akdeniz’de hidrokarbon enerji kaynakları üzerinden yapılan mücadelenin de kıyıdaş ülkelerin uluslararası ilişkileri üzerinde belli bir etkiye sahip olduğı açıktır. Bölgede yapılan keşifler, g mücadeleleri, ülkeler arasında geliştirilen veya bozulan ilişkiler, bölgesel bir bütünlüğün olmaması vb. durumlar konunun açıklanmasında bir uluslararası ilişkiler teorisi olan “Neorealizm”in tercih edilmesinde etkili olmuştur. Enerji güvenliğı enerjinin mevcudiyeti, ulaşılabilir ve satın alınabilir olmasını öncelerken; Neorealizm de anarşik uluslararası sistemde temel aktör olarak devletleri ön plana çıkarmaktadır. Devletlerin güvenliğı ve devamlılığı için hayati öneme sahip enerji kaynakları üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesi, sistemdeki güç dengesini kendi lehine çevirme veya en azından kendi aleyhine bozulmasını nleme çabalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde sistemi anlamaya, anlatmaya ve açıklamaya yönelik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımların bir kısmı içeriğe ilişkin iken, bir kısmı da analiz yöntemine ilişkindir. Yaklaşımların bazıları birbirini tamamlar nitelikte iken, bazıları birbirlerine alternatif olarak geliştirilmişlerdir (Dedeoğlu, 2018: 56). Bu nedenle, Doğu Akdeniz'deki meselenin neorealizm üzerinden anlaşılabilmesi için öncelikle bu teorinin öncülü olan "Realizm"den bahsetmekte yarar vardır.

1.2.2.1. Realizm

Realistler genellikle entelektüel köklerini Thucydides'in MÖ beşinci yüzyılda Peloponnesos Savaşı'na ilişkin klasik açıklamasına kadar götürürler. Bununla birlikte, uluslararası politika çalışmasının kurumsallaşmış bir akademik disiplin haline gelmesi ve yeni kurulan alanda ilk klasik realistlerin ortaya çıkması yaklaşık 2500 yıl almıştır (Pashakhanlou, 2009: 1).

Realizm, temelde çıkarları etrafında hareket eden devletlerin, bir düzenleyicinin bulunmadığı uluslararası sistemde bu çıkarlarını nasıl hayata geçirdiklerini anlamaya çalışan ve devletlerin başarısını da bu hayata geçirme kapasitesiyle ölçen teorik bir yaklaşımdır (Balci, 2016: 119). Dolayısıyla realizm, dünyanın nasıl olması gerektiğinden çok, gerçekte olduğu haliyle ilgilenmektedir (Morgenthau, 1956: 4).

Genellikle insan doğasının kötü olduğu ve insanın çevresindekilere hâkim olmak istediği varsayımından hareket eden realizm (Balci, 2016: 119), devleti uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak betimler (Mearsheimer, 2001: 17). Hobbes'un düşüncesine göre insan doğası değiştirilebilir bir durum değil, aksine daha üst bir egemen güç ile yani devlet mekanizması ile dizginlenebilir bir özelliğe sahiptir (Balci, 2016: 121).

Diğer birçok uluslararası ilişkiler teorileri gibi realizmde de zamanla farklı ekoller ortaya çıkmış olmasına karşın bu ekolleri realizm çatısı altında tutan bazı kavram ve yaklaşımlar vardır (Balci, 2016: 124). Devletlerin dünya siyasetindeki rolü ve sürekli güvenlik arayışından kaynaklanan güç mücadelesi gibi temel varsayımlar, tüm realist yaklaşımlar için geçerlidir (Sheehan, 2005: 7). Ayrıca göreceli kazanç, anarşi, güvenlik ikilemi, güçler dengesi gibi kavramlar da başlıcaları arasında gösterilebilir.

1.2.2.1.1. Devletin Rasyonel ve Bütüncül Bir Aktör Olması

Temel işlevi insanın doğasından kaynaklanan arzuları bastırmak olan devletin birincil dış işlevi ise diğer devletlerin vatandaşları ve eylemleri karşısında kendi vatandaşlarının mülkiyet haklarını ve kişisel güvenliklerini korumaktır. Devletin meşru güç kullanma tekeli uyguladığı toprakları kapsayan ve o bölgedeki herkesin aynı yasaya veya kurallara tabi olduğu fikrini somutlaştıran bu durum devlet otoritesinin, devlet tarafından kontrol edilen topraklardaki diğer tüm grupların otoritesinden daha üstün olduğu anlamına gelir (Gilpin, 1983: 17). Böylece etkin bir devlet mekanizmasının kurulması ve uluslararası ilişkilerde bu mekanizmanın rol alması sağlanmış olur. Devletin sahip olduğu bu egemenlik hali uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları gibi uluslararası ilişkilerde yer alan devlet dışı aktörlerin ikincil planda kalmasına neden olmaktadır.

Uluslararası sistemde güvenliği sağlamada başat aktörün devlet olması (Nye & Welch, 2010: 367), benzer şekilde enerji güvenliği alanında da devletin öncül bir rol üstlenmesini beraberinde getirmektedir. Çünkü enerji güvenliği doğrudan modern ulus devlet mekanizmasının varlığının ve devamlılığının sağlanmasında önemli bir yer tutmaktadır.

Güvenliği sağlamak konusunda birincil rol üstlenen devlet, E. H. Carr'a göre uluslararası alandaki rekabetin aktörüdür ve bu devletlerin çıkarları da birbirleri ile uyumsuzdur (Dedeoğlu, 2018: 67). Dolayısıyla rasyonel hareket eden bir devlet için güvenliği sağlamak ne kadar önemli ise bu güvenliği sağlamak için girilecek rekabette sahip olduğu güç de bir o kadar önemlidir.

1.2.2.1.2. Güç ve Görelî Kazanç

Güç şu bileşenleri içerir: "nüfusun ve bölgenin büyüklüğü, kaynak donanımı, ekonomik kapasite, askeri güç, siyasi istikrar ve yeterlilik" (Waltz, 1979: 31). Kısacası güç, bir devletin kontrol edebileceği maddi yeterlilikler olarak tanımlanabilir (Mearsheimer, 2016: 87).

Realizme göre hayatta kalma, devletlerin en öncelikli amacıdır. Hayatta kalmayı garanti altına almak isteyen devletler kendi başlarının çaresine bakmak amacıyla askeri güçlerini artırma yoluna giderler (Balci, 2016: 125-126). Fakat Waltz'a göre, bütüncül ve rasyonel olan devletlerin temel meselesi gücü maksimize etmek değil, sistem içindeki yerlerini korumaktır (Mearsheimer, 2016: 92).

Diğer taraftan, büyük güçlerin üzerinde yer alan daha yüksek bir otoritenin olmadığı ve birinin diğerine saldırmayacağını garantisinin olmadığı bir sistemde, her devletin saldırıya uğraması durumunda kendisini koruyacak kadar güçlü olması son derece mantıklıdır (Mearsheimer, 2007: 71). Devletlerin temel hedefi, kendi milli menfaatlerini korumak ve bu menfaatleri ileriye taşıyabilmektir. Bunu gerçekleştirebilmek için askeri gücün varlığı oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Askeri gücün yanında ekonomik ve demografik olarak belli bir kapasiteye sahip olunması da bir devletin hayatta kalabilmesi için önem arz etmektedir.

Askeri güç kadar önemli olan bir diğer önemli unsur da göreceli kazanç meselesidir. Devletlerin kendi başlarının çaresine bakmak zorunda oldukları bir uluslararası sistemde, güvenliği sağlamanın temel yolu, ilgili devletin diğer devletler karşısında göreceli olarak güçlü olmasıdır (Balci, 2016: 127). Burada bahsi geçen durum tek başına bir devletin gücünü veya refah düzeyini artırması değil, diğer devletlerin gücünün veya refah düzeyinin ne derece arttığıdır. Ayrıca diğer devletlerin gücünün veya refahının azalması da ilgili devletin göreceli kazanç sağladığını gösterir. Örneğin bir A devleti gücünü artırmasa dahi muhatap olduğu B devletin gücünün herhangi bir nedenden ötürü azalması durumunda da A devletin göreceli gücü artmış sayılır.

Devletleri göreceli kazanca iten şey geleceğe yönelik belirsizliklerdir. Bu bağlamda devletlerin güç ilişkilerindeki temel amacı; güç artırımından ziyade gücü dengelemektir (Waltz, 1979: 127). Devletler kendi kendilerine yeterlilik konusunda diğer devletlerin de benzer davranışları sergileyeceğini bildiğinden karşı devletlerin ne kadar güç artırdığı ile ilgilenmek zorundadır. Bu durumda kendi kendine yeterli olup olunmadığı ancak diğer devletlerin gücünü ne derece artırdığının hesaplanabilmesi ile mümkün olabilir. Çünkü güç göreceli, gelecek ise belirsizdir. Dolayısıyla realizme göre bir devletin elde ettiği mutlak güçten çok diğer devlete kıyasla edinilen göreceli güç artışı kendi güvenliğini sağlamanın anahtarı olabilir (Balci, 2016: 126).

1.2.2.1.3. Kendi Kendine Yeterlilik

Klasik realistler için güç/iktidar kendi içinde bir amaç iken, neorealistler için güç/iktidar amaca giden bir araçtır ve nihai amaç hayatta kalmaktır (Mearsheimer, 2016: 87). Hayatta kalmanın ön koşulu ise kendi kendine yetebilecek veya başka bir ifade ile kendi başının çaresine bakabilecek kadar güce sahip olmaktır (Balci, 2016:

120). Çünkü uluslararası sistem, tanımı gereği bir “kendi kendine yeterlilik” sistemidir (Wendt, 2003: 100). Dolayısıyla diğer örgütler gibi devletler de neye bağımlı olduklarını kontrol etmeye ya da bağımlılıklarının boyutunu azaltmaya çalışırlar (Waltz, 1979: 106). Bu durumda kendi başlarının çaresine bakmak için ne kadar güce ihtiyaçları olduğunu tespit etmeleri daha kolaydır.

Anarşi durumundaki birimler, amaçlarına ulaşmak ve güvenliklerini sürdürmek için üretebilecekleri araçlara ve kendileri için yapabilecekleri düzenlemelere güvenmek zorundadır. Anarşik bir düzende kendi kendine yeterlilik zorunlu bir eylem ilkesidir (Waltz, 1979: 111). Buradan hareketle neorealistlere göre büyük güçler hayatta kalabilmelerini garanti edebilmek için kendilerine dayanmak zorundadırlar; çünkü diğer devletler potansiyel tehdit unsurlarıdır ve saldırı koşullarında geri adım atmalarını sağlayacak daha yüksek bir otorite yoktur (Mearsheimer, 2016: 89-90).

Devletler güvensiz ve anarşik olan ortamda, yeterli bir güce sahip olabilmek için ya tek başlarına mücadele ederler ya da diğer devletlerle ittifak ilişkisi içine girmek zorunda kalırlar. Fakat realizme göre ittifak kurmak hayatta kalmayı sağlayan bir seçenek olarak görünse de olası bir savaş durumunda ittifak yapılan ülkenin yardım edeceğinin bir garantisinin olmaması ve bugünün müttefikinin yarının düşmanı olma olasılığı nedeniyle ittifak kurmak, kendi kendine yeterlilik ile kıyaslandığında rasyonel bir tercih değildir (Balci, 2016: 120-126).

Dolayısıyla realizme göre, nihai bir belirleyicinin olmadığı anarşik bir sistemde, hayatta kalmak isteyen devletlerin diğer devletlerin niyetleri hakkında en kötüsünü varsaymak ve onlarla iktidar mücadelesine girmek dışında bir seçenekleri yoktur (Mearsheimer, 2016: 90). Kendi kendine yeterlilik, bir devletin devamlılığının garanti belgesi olarak tarif edilebilir. Herhangi bir devletin enerji güvenliği konusunda da garanti belgesi ancak yeterli hidrokarbon enerji kaynağının varlığı ve bu kaynakları kullanabilecek etkin bir güce sahip olmasında yatmaktadır. Ancak bu şekilde sahip olduğu kaynakların kullanılması konusunda muktedir olunabilir. Dolayısıyla Doğu Akdeniz’de gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi muhtemel keşifler ülkelerin kendi kendine yeterlilik konusunda elini güçlendirmekte ve diğer ülkelere karşı görece bir kazanç elde etmelerinde büyük katkı sağlamaktadır.

1.2.2.1.4. Güvenlik İkilemi

Güvenlik ikilemi, bir devletin attığı güvenlik yönündeki herhangi bir adımın, onun gerçek niyeti ve gelecekteki etkileri bilinemeyeceği için diğer devlet ya da devletler tarafından bir tehdit olarak algılanması durumunu ifade eder. Söz konusu emin olma imkansızlığı nedeniyle devletler bütün riskleri bertaraf etmek için diğer devletlerin adımlarına aynı oranda karşılık verirler ve bu döngü durmaksızın devam eder (Balcı, 2016: 132).

Bu karşılıklı tırmanış, bir yandan tehdidin boyutunu yatay ve dikey biçimde genişletirken, bir yandan da sosyo-ekonomik çabaların arttırılmasını ifade etmektedir. Daha çok rekabet, daha büyük tehdit, daha iyi savunma demektir. Daha iyi savunma, daha çok maliyet gerektirir ve bunun altından kalkmak da gelişme ile olanaklı görülmektedir (Dedeoğlu, 2018: 61). Ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için ise yeterli hidrokarbon enerji kaynağına sahip olunması gerekmektedir.

Bu ikilemin özü; bir büyük devletin attığı adımların kendi güvenliğini artırmak, diğerlerinin ise azaltmak için olduğu fikrine dayanır (Mearsheimer, 2016: 90). Enerji güvenliği çerçevesinden bakarsak, bir devletin enerji güvenliğini sağlama çabası bölgede yer alan diğer devletlerin çıkarına olmayabilmektedir. Devletin devamlılığı ve uluslararası politikada gücünü artırabilmek için enerji önemli bir konumda yer aldığından, Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesi amacıyla girişilen faaliyetlere karşılık diğer kıyıdaş ülkelerin bu keşfedilen kaynakların tam olarak hangi amaçlarla kullanılacağını bilemeyeceğinden kendilerinin de aynı şekilde faaliyetler yürütmesine neden olmaktadır. Devletlerin bu girişimlerini enerji arz güvenliğini sağlama çabaları olarak nitelendirebiliriz.

Diğer taraftan enerji talep güvenliğine önem veren üretici ülkeler için de bir güvenlik ikileminden söz etmek mümkündür. Herhangi bir tüketici ülkenin enerji arz güvenliğini sağlamak için giriştiği hidrokarbon enerji arama faaliyetleri, üretici ülkelerin sahip olduğu kaynaklara olan talebi azaltabileceğinden talep güvenliğinin riske girmesine ve gelir kaybı yaşamasına neden olabilmektedir. Doğu Akdeniz bölgesinde Türkiye'nin gerçekleştirdiği faaliyetlerin diğer kıyıdaş ülkeler tarafından hoş karşılanmamasının nedenlerinden biri de böylesine büyük bir tüketici ülkenin kendi arz güvenliğini sağlaması nedeniyle üretici ülkelerin enerji talep güvenliğinin riske girme ihtimali ve dolayısıyla uğrayacakları gelir kaybı olarak nitelendirilebilir.

Realizm kendi içinde; insan doğasına ve rasyonel aktörlere odaklanan klasik realizm, yapıya odaklanarak uluslararası sistemi açıklamaya çalışan neorealizm, yine yapıdan hareketle uluslararası sistemin çatışmacı yönüne eğilen saldırgan realizm ve son olarak da devlet içi dinamikler ile yapıyı bir arada değerlendiren neoklasik realizm şeklinde ayrımlaştırılabilir (Balcı, 2016: 120). Bizler bu çalışmanın devamında konusunun pekişmesi için uluslararası ilişkilerde devletlere biçtiği başat rol, sistem ve düzen vurgusu üzerinden neorealizmi açıklamaya ve değerlendirmeler yapmaya çalışacağız.

1.2.2.2. Neorealizm

Devletlerin davranışlarının belirlenmesinde yapıya yaptığı vurgu nedeniyle “Yapısal Realizm” (Structural Realism) olarak da adlandırılan Neorealizm, ilk defa Kenneth Waltz’un “Theory of International Politics” adlı eseriyle gündeme gelmiştir (Kolasi, 2013: 158). Bu eserinde Waltz, klasik realizmi pozitif bir bakış açısıyla yeniden değerlendirmeye tabi tutmuş ve devlet davranışlarını sistemik yaklaşımlar üzerinden yorumlamıştır (Cochran, 2012: 9). Hatırlanacağı üzere klasik realistler devlet davranışlarını insan doğası üzerinden tanımlamaya çalışmışlardı.

Waltz, devletlerin sistem üzerindeki etkilerinin yanı sıra sistemin de devletlerin davranışları üzerindeki etkisini ele alıp birim ile sistem arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymuştur (Walt, 1990: 34). Buradan hareketle uluslararası sistemin yapısı ya da mimarisi devletlerin iktidar peşine düşmesini gerektirir (Mearsheimer, 2016: 87) sonucuna ulaşılabilir. Böylece klasik realizmin tümevarım yönteminden ziyade neorealizmde tümdengelim yönteminin ön plana çıktığı görülmektedir.

Waltz da birçok selefi gibi uluslararası politik yapıları tanımlarken gelenekleri, alışkanlıkları, amaçları, arzuları ve yönetim biçimleri ne olursa olsun devletleri ele almıştır. Ona göre devletlerin devrimci mi yoksa meşru mu, otoriter mi yoksa demokratik mi, ideolojik mi yoksa pragmatik mi olduğundan ziyade devletlerin yetenekleri önemlidir (Waltz, 1979: 99). Devletler bu yetenekleri dışındaki diğer konulardan soyutlanarak analiz edilmektedir.

Waltz, neorealistleri askeri yetenekleri dikkate almaya, güvenlik temelli ittifaklar kurmaya, gücün tanımını maddi yeteneklerle eşitlemeye ve iktidarların ilgi alanlarını belirlemeye sevk etmiştir. Waltz’a göre ulusların siyasi nüfuzları; ekonomik

ve askeri güçleri ile yakından ilişkilidir (Gülbiten, 2019: 13). Dolayısıyla Doğu Akdeniz’de girilen mücadelenin ve oluşturulmak istenilen etkinin askeri ve ekonomik güçlerle desteklenmesi gerekmektedir. Yetenekleri dışında diğer özelliklerinden soyutlanan devlet ise bu oluşumun birincil aktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlete bu rolü biçen ise sistemin kendisidir.

1.2.2.2.1. Yapı

Waltz’a göre bir sistem, bir yapıdan ve etkileşimli birimlerden oluşur ve yapı ise sistemi bir bütün olarak düşünmeyi mümkün kılan sistem çapındaki bileşendir (Waltz, 1979: 79). Dolayısıyla yapı, siyasi kurumların bir toplamı değil, daha ziyade bunların düzenlenmesidir (Waltz, 1979: 81). Yapının tanımlanmasında tümevarımcı olan klasik realist düşüncenin aksine tümdengelimci olan neorealist düşüncenin (Kesgin, 2015: 35) etkisini görmekteyiz.

Waltz’a göre sistemin yapısı ile aktörlerin sahip olduğu güç arasında bir ilişki söz konusudur. Bu ilişkide aktörlerin sahip olduğu güç sistemin yapısını belirlerken, sistemin yapısı da aktörlerin elde etmesi gereken gücü belirlemektedir (Waltz, 1990: 36). Uluslararası politik sistemde temel aktörlerin devletler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, gücün devletlerin sistem içindeki konumu belirlemede önemli bir etken olduğu ve ne kadar güce sahip olmanın da sistemin kendisi tarafından belirlendiği anlaşılmaktadır.

Yapıyı tanımlarken devletlerin aralarındaki dostluk veya düşmanlık duygusu, diplomatik alışveriş veya kurdukları ittifaklar gibi ilişkilerini değil, aralarında hâkim olan düzen türüne ve bu düzen içindeki yeteneklerin dağılımından hangi beklentilerin ortaya çıktığını (Waltz, 1979: 99) vurgulama gayreti vardır. Bu durumda devletler bütüncül aktörlerdir ve devletleri birbirinden ayıran tek kıstas sahip oldukları güç kapasiteleridir (Balci, 2016: 133).

Waltz uluslararası politik sistemleri, ekonomik piyasalar ile aralarındaki benzerlik ilişkisi üzerinden tanımlamaktadır. Yapılar, devletlerin bir arada yaşamasından doğar ve ekonomik piyasalar gibi uluslararası siyasal sistemler de köken itibarıyla bireycidir, kendiliğinden oluşur ve amaçlanmamıştır (Waltz, 1979: 91). Ona göre uluslararası sistemler hâlihazırda işlevsel olarak eşdeğer ve kendi başının çaresine bakan birimlerin ortak eylemiyle yaratılmıştır (Wendt, 2003: 103).

Neorealistler, devletleri kara kutular olarak görürler ve kimi devletlerin diğerlerinden daha az ya da çok güç sahibi olduğu gerçeği saklı kalmak üzere tümünün birbirine benzediğini varsayarlar (Mearsheimer, 2016: 87). Onlara göre, iç siyasal sistemlerde birimler; savunma, refah artışı ve ekonomik büyüme gibi farklı işlevleri yerine getirir de uluslararası sistemde, devletlerin hepsi iç düzen ve dış savunma gibi aynı işlevleri yerine getirir. Yani devletler, yetenekleri ve diğer nitelikleri bakımından farklılık gösterse de işlevsel olarak benzer birimlerdir (Wendt, 2003: 98-99).

Uluslararası düzeyde geçerli olan ilişkiler, tür veya nitelik olarak nadiren hızlı bir şekilde değişir (Waltz, 1979: 66). Waltz'a göre değişen sistemin düzenleyici ilkesinden ziyade sistemdeki kapasite yani güç dağılımıdır. Diğer bir deyişle, sistemin yapısı hala anarşiktir (Kolasi, 2013: 152). Waltz'a göre uluslararası politik sistemler oldukça istikrarlıdır ve bu istikrar durumundan bahsedebilmek için iki şeyin varlığı gerekir. Bunlardan ilki sistemin anarşik olması, ikincisi ise sistemi oluşturan ana tarafların sayısında herhangi bir sonuçsal değişiklik meydana gelmemesidir. Çok kutuplu sistem üç yüzyıl sürdü, çünkü bazı devletler en üst sıralardan düşerken, diğerleri yeteneklerinin göreceli olarak artmasıyla yükseldi. Sistem, üyelerinin kimliği değişse bile varlığını sürdürdü. İki kutuplu sistem otuz yıl sürdü, çünkü hiçbir üçüncü devlet ABD ve Sovyetler Birliği ile kıyaslanabilir yetenekler geliştiremedi (Waltz, 1979: 161-162).

1.2.2.2.2. Sistemin Anarşik Olması

Devletler de insanlar gibidir ve diğer devletler ile olan ilişkilerinde insanlarınkine benzer davranışlar sergileyebilmektedir. Fakat insanların davranışlarını dizginleyen bir üst otorite yani devlet var olmasına rağmen; Hobbes için devletlerin davranışlarını dizginleyebilecek bir dünya devletinden bahsetmenin oldukça zor olması (Balcı, 2016: 123), uluslararası sistemin anarşik yapısı ile açıklanabilir bir durumdur.

Çağdaş uluslararası sistemde birimler (devletler) egemen eşittir ve bu nedenle sıralama ilkesi anarşiktir (Wendt, 2003). Anarşiden kasıt kaos, yıkım ve ölümden ziyade (Waltz, 1979: 103), devletler arasındaki ilişkileri yüksek derecede bir düzene koyan ve devletlerin davranışları üzerinde bir kontrol unsuru uygulayan (Gilpin, 1983: 28) yapının var olmasıdır. Anarşinin düzensizlikle özdeşleştirilmesi,

uluslararası sistem ile devlet içi sistemlerin birbirinden ayrılmasını zorlaştırır. Çünkü devlet içi sistemlerde örgütlenme, anarşik değil hiyerarşiktir.

İç siyasi sistemlerde birimler merkezi ve hiyerarşik olarak örgütlenmiştir, bazıları komuta yetkisine sahiptir ve diğerleri itaat etmek zorundadır (Wendt, 2003). Uluslararası sistemler ise merkezi olmayan ve anarşiktir. Bu sistemlerin parçaları koordinasyon ilişkileri içindedir. Resmi olarak, her biri diğerlerine eşittir. Hiçbirinin komuta yetkisi yoktur; hiçbirisi diğerine uymak zorunda değildir. İki yapının sıralama ilkeleri belirgin biçimde farklıdır, hatta birbirine zıttır. Yurtiçi siyasi yapıların somut karşılığı olarak devlet kurumlarının var olmasına karşın uluslararası siyaset, "hükümetin yokluğunda siyaset" olarak adlandırılmıştır (Waltz, 1979: 88).

Ulusal düzeyde olduğu kadar uluslararası düzeyde de temas, çatışmalara ve bazen de şiddet sorunlarına yol açar. Ulusal ve uluslararası siyaset arasındaki fark, güç kullanımında değil, bu konuda bir şeyler yapmak için farklı örgütlenme tarzlarında yatmaktadır (Waltz, 1979: 103). Devletlerin işleyişinden farklı olarak dünyada normları ya da kuralları hayata geçirebilecek ve devletleri bunlara uymaya zorlayacak bir polis gücü ya da ordu yoktur (Balci, 2016: 134). Bunun yerine düzeni sağlayan sistemin anarşik yapısıdır. Anarşi, bir sistemin birimleri arasındaki koordinasyon ilişkilerini gerektirir ve bu da onların aynılığını ima eder. Uluslararası politik yapıyı tanımlamak için ikinci terime gerek yoktur, çünkü anarşi devam ettiği sürece devletler birer birim olarak kalır (Waltz, 1979: 93).

Bir diğer durum ise devletler arasındaki işbirliği ile alakalıdır. Uluslararası sistem anarşik yapısı itibarıyla devletler arasındaki işbirliğini kısıtlayıcı niteliktedir. Her devletin kendi başının çaresine bakmak zorunda olduğu bir sistemde, birimlerin her biri çabalarının bir kısmını kendi refahını artırmak için değil, kendisini başkalarına karşı koruma araçlarını sağlamak için harcar. Karşılıklı büyük mutlak kazanımların elde edilme olasılığı bile, her biri diğerinin artan kapasitesini nasıl kullanacağından korktuğu sürece, işbirliğini ortaya çıkarmaz (Waltz, 1979: 105). Diğer bir deyişle göreceli kayıp korkusu, işbirliğini bazıları için tercih edilebilir hale getirmemektedir (Wendt, 2003: 102-103).

Bağlayıcı anlaşmalar yapabilecek ve uygulayabilecek egemen bir otoritenin olmaması, devletlerin güçlerini artırmasına ve çıkarlarını tek taraflı olarak ilerletme fırsatları yaratmasına neden olurken devletlerin birbirleriyle işbirliği yapmasını

önemli ölçüde zorlaştırmaktadır (Jervis, 1999: 43). Fakat bu durumdan uluslararası sistemde işbirliğinin imkansız olduğu sonucu çıkarılamaz. Nitekim Kenneth Oye, anarşinin işbirliğini kısıtlayabileceğini fakat bunu tamamen engellemediğini savunmaktadır (Oye, 1985: 1). Çünkü anarşik bir dünyada yaşayan devletler de birbirleriyle çalışmayı, silahlarını sınırlayan anlaşmalar yapmayı ve örgütler kurmak için işbirliği yapmayı imkansız görmezler (Waltz, 1979: 115).

Uzun vadede güvenlik için en rasyonel politikalar, kısa vadede güvenlik için olanlardan büyük ölçüde farklı olabilir. Kısa vadede, yüksek bir çit, vahşi bir köpek ve büyük bir silah, kendinizi komşulardan korumanın yararlı yolları olabilir. Ancak uzun vadede onlarla arkadaş olmak tercih edilebilir (Baldwin, 1997: 17). Enerji güvenliğini sağlamada ülkelerin giriştiği faaliyetler böyle bir arayışın ürünü olarak sunulabilir. Doğu Akdeniz'deki enerji keşifleri ülkelerin uzun vadede planlarını etkilemiş görünmektedir. Mısır, İsrail, Yunanistan ve GKRY arasında yapılan ikili ve çoklu anlaşmalar uzun vadede enerji arz ve talep güvenliğini sağlama arzusunun bir yansıması niteliğindedir.

1.2.2.2.3. Güç Dengesi

Devletler ya da onlar adına hareket edenler, amaçlarına ulaşmak için mevcut araçları mantıklı bir şekilde kullanmaya çalışırlar. Bu araçlar ekonomik kapasiteyi ve askeri gücü artırma gibi “iç çabalar” ve kendi ittifakını güçlendirme, büyütme veya karşıt ittifakı zayıflatma, küçültme gibi “dış çabalar” (Waltz, 1979: 118) şeklinde iki kategoriye ayrılabilir.

Dış çabaların bir yansıması olarak küçük devletler veya nispeten daha az güçlü devletler, düşman veya tehdit eden devlete karşı daha güçlü devletlerle ittifaklar kurarak güvenliklerini sağlamaya çalışırlar. Devletler arasındaki bu tür ittifaklar veya işbirliği, güç dengesi olarak adlandırılır (Tanrıverdi, 2013: 15).

Waltz'a göre güç dengesi politikasının var olabilmesi yalnızca iki koşulun gerçekleşmesine bağlıdır. Bunlardan ilki sistemin anarşik olması, ikincisi ise bu anarşik sistemde hayatta kalma arzusunda olan birimlerin yer almasıdır (Balci, 2016: 133). Neorealistlere göre uluslararası sistem zaten anarşiktir ve bu sistemin baş aktörü olan devletlerin de temel dürtüsü hayatta kalma arzusudur. Bu arzuyu gerçekleştirmek isteyen devletler kendi başının çaresine bakmak zorundadır.

Uluslararası sistemde devletlerin en temel kaygısı mevcut güç dengesini korumak ya da kendi lehlerine çevirebilmek iken sistem içinde bir devletin güç dengesini bozacak şekilde gücünü artırması diğer devletleri harekete geçiren temel dinamiktir (Balci, 2016: 127). Böyle bir dünyada hayatta kalmayı sağlamanın en iyi yolu, ya kendi gücünü artırma yoluyla yani "iç dengeleme" oluşturarak ya da bu yeterli değilse, sistem içindeki diğer devlet veya devletlerle ittifaklar kurarak yani "dış dengeleme" yaparak rakiplerinin yeteneklerini eşleştirip saldırganlığı caydırmaktır (Wendt, 2003: 102). Dolayısıyla realizme göre ittifaklar dengeleme siyasetinin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Balci, 2016: 128).

Güç dengesini yeniden restore etme noktasında başvurulacak bir diğer seçenek ise savaştır. Realizme göre devletlerin savaşa başvurmasının temel koşulu güç dengesi mekanizmasının işlemez olması iken, devletleri savaş doğrultusunda harekete geçiren motivasyonlar ise kendi lehlerine bir güç dengesini kurmak ya da eski güç dengesini yeniden restore etmektir (Balci, 2016: 128).

Uluslararası sistemde iç dengeleme, dış dengeleme veya savaş durumlarından herhangi birini hayata geçiremeyen devletler ise en güçlü aktör ya da aktörleri destekleme esasına dayanan "takip etme" (bandwagoning) stratejisini tercih ederler (Ünay, 1998: 211). Genellikle zayıf devletler hayatta kalma noktasında dengeleme yöntemlerinden hiçbirine başvuramadıkları için güçlü bir devletin peşine takılarak kendi varlıklarına yönelmiş tehdidin önüne geçmeye çalışırlar (Balci, 2016: 128). Örneğin enerjinin çıkarılması, işletilmesi ve ihraç edilmesi konusunda yeterli kapasiteye sahip olmayan GKRY; İsrail ve Yunanistan gibi ülkelerin peşine takılma stratejisini uygulama gayreti içindedir. Benzer şekilde KKTC de Doğu Akdeniz'de Türkiye gibi görece daha güçlü bir ülkenin yanında yer alarak bölgede kurulmaya çalışılan güç dengesinde peşine takılma strateji ile güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır.

Gerçek niyetlerin tam olarak bilinmezliği diğer devletlerin gücünü artırmasına ve bazı devletler lehine bozulan veya bozulması muhtemel güç dengelerinin yeniden sağlanabilmesi için faaliyetlerde bulunulmasına yol açacaktır (Mearsheimer, 2007: 71). Dolayısıyla güç dengesinin devamlılığının sağlanabilmesi için belli bir miktar güce sahip olmak önemli değildir aynı zamanda başka hiçbir devletin güçler dengesini kendi yararına değiştirmeyecek olması da önemlidir (Mearsheimer, 2016: 86). Çünkü, Morgenthau'a göre güçler dengesi savaşı önleyemediğinde bile,

savaşın sonuçlarını sınırlayabilir ve öyle ya da böyle politik sistemi oluşturan devletlerin varlıklarını sürdürmesini sağlayabilir (Lebow, 2016: 69).

Neorealist teorisyenler güç dengesinin yanında dış tehditleri de dengelemek için müttefiklerin seçildiğini iddia etmektedir (Gülbiten, 2019: 20). Günümüz uluslararası sisteminde enerji bir tehdit unsuru olarak kullanıldığından Doğu Akdeniz'deki müttefiklik ilişkisini de bu durum üzerinden değerlendirmek mümkün. Doğu Akdeniz'deki tarihsel mücadelenin ve GKRY'nin AB'ye alınması, ABD'nin Mısır, İsrail ve Yunanistan'a olan yoğun desteği vb. politik faktörlerin yanı sıra Mısır, İsrail ve GKRY tarafından keşfedilen hidrokarbon enerji kaynakları güç dengesinin bu ülkeler lehine değişmesine neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye ve KKTC gibi kendi kendine yetebilecek kadar hidrokarbon enerji kaynağına sahip olmayan ülkeler için dengenin yeniden sağlanmaya çalışılmasında enerji önemli bir yer edinir hale gelmiştir. Türkiye güç dengesinin yeniden sağlanabilmesi amacıyla öncelikli olarak kendi gücünü artırma yolunu tercih etmişken, KKTC ise peşine takılma stratejisi yönünde bir tavır sergilemiştir. Ayrıca Türkiye enerji yatırımlarını artırmış ve Doğu Akdeniz'deki keşif çalışmalarına hız kazandırmıştır. Buna karşılık Yunanistan, Mısır ve İsrail hem güç artırımını yapmış hem de ittifak ilişkisi geliştirmiştir.

1.2.2.2.4. İki Kutuplu Sistem

Güç, uluslararası sistemde her zaman eşit olmayan bir şekilde dağılmıştır ve kendi ulusal çıkarlarını en üste çıkarmak isteyen güçlü devletler, karşılıklı etkileşimleri yoluyla uluslararası ilişkilerin belirli bir zamandaki karakterini ve yapısını belirlemiştir (Aydın, 1996: 100).

Gücün uluslararası sistemdeki asimetrik dağılımından hareketle, tarih boyunca uluslararası sistemleri karakterize eden üç tür kontrol veya yapı türünden bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki, tek bir güçlü devletin sistemdeki diğer küçük devletleri kontrol ettiği emperyal veya hegemonik sistemdir. Bir diğeri, iki güçlü devletin kendi etki alanları içindeki ve arasındaki etkileşimleri kontrol ettiği ve düzenlediği iki kutuplu sistemdir. Sonuncusu ise, üç veya daha fazla devletin diplomatik ilişkiler, değişen ittifaklar ve çatışma yoluyla birbirlerinin eylemlerini kontrol ettiği bir güç dengesi sistemidir (Gilpin, 1983: 29).

Waltz'a göre uluslararası sisteme karakteristik özelliğini veren şey, gücün devletler arasında nasıl dağıldığıdır (Balci, 2016: 135). Buradan hareketle,

uluslararası ilişkiler tarihini büyük güçler tarihi olarak ele alan ve sistemin de bu büyük güçler tarafından belirlendiğini ileri süren (Dedeoğlu, 2018: 77) Waltz, iki-kutuplu (bipolar) sistemlerin, tarihte örneği görülen en ideal uluslararası siyasî sistemleri temsil ettiğini savunur. Ona göre, büyük güçlerin sayıları ne kadar az ise - ki sistemik istikrar açısından ideal olan sadece iki büyük gücün var olmasıdır- ve bu büyük güçler ile diğer devletler arasındaki eşitsizliğin boyutları ne derece büyük olursa; büyük güçler, o ölçüde küresel sistemin yöneticileri olma temayülü gösterirler (Ünay, 1998: 212).

Waltz, iki kutuplu sistemlerin çok kutuplu sistemlere göre içsel avantajları olduğunu savunmaktadır. Çok kutuplu sistemlerde kimin kimi tehdit ettiği ve sorun ve tehditlerle kimin başa çıkması gerektiği belirsizdir (Waltz, 1979: 170). Buna karşılık iki kutuplu bir dünyada, önemli devletlerin göreceli güç konumlarını yanlış hesaplama olasılıkları daha düşüktür çünkü potansiyel tehditler hakkında daha az belirsizlik vardır ve dolayısıyla yanlışlıkla savaş başlatma olasılıkları daha düşüktür (Wendt, 2003: 103).

Çok kutuplu bir sistemde büyük güçler arasında gerçekleşebilecek muhtemel bir ittifak ilişkisi dengeyi önemli ölçüde bozar iken iki kutuplu sistemde yapılacak ittifakta taraflar iki büyük gücün dışındaki küçük devletler olacağından güç dengesinde önemli bir değişikliğe neden olmayacaktır (Waltz, 1979: 171). Ayrıca iki rakip arasındaki pazarlık süreci, çok aktörlü sistemlere kıyasla, daha kolay ve daha az külfetli olacaktır (Ünay, 1998: 212). Dolayısıyla düzenleyici ilkesinin anarşi, başat aktörlerin rasyonel hareket eden devletler olduğu ve bu devletlerin giderek benzer birimler haline geldiği, devletlerin birbirlerinin güçlerini dengelemeye çalıştığı ve göreceli kazancın önemsendiği uluslararası sistemde ideal olanın iki kutuplu sistem olduğu ifade edilmektedir.

Neorealizm, realizmden farklı olarak güvenliği sağlamada askeri konuların dışında ekonomik değişkenlerin de önemli bir yeri olduğunu savunmuştur (Bakan & Şahin, 2018: 142). Ayrıca uluslararası sistemi devletlerin dış politika toplamları olarak ele almayan neorealizme göre güç sağlamak da bir devletin temel amacı değil, ancak aracı olabilir. Fakat yine de temel amacı güvenliği sağlamak olan devletin, güvenliğini sağlarken artık sadece diğer devletleri değil öteki uluslararası aktörleri de dikkate alması gerekliliği (Dedeoğlu, 2018: 75-76), neorealizmi, realizmden ayıran en önemli özelliklerden bir tanesidir.

Neorealizme göre uluslararası sistemde temel aktörler her ne kadar devletler olsa da bu devletlerin her biri aynı değildir. Bu nedenle meydana gelen bir durum karşısında devletlerin alacakları aksiyonlar birbirlerinden farklı olacaktır. Doğu Akdeniz’de izinsiz yapılan ruhsatlandırma ve hidrokarbon enerji kaynaklarının keşif, işletme gibi faaliyetlerine karşılık bölge ülkelerinin tepkileri farklı olmaktadır. Örneğin Türkiye gibi bir devletin ortaya koyduğu çaba ve gösterdiği tepki ile KKTC gibi görece küçük bir devletin gösterdiği tepki arasında farklılıklar olmaktadır.

Enerji, sadece ekonomik ve endüstriyel kalkınma için değil, aynı zamanda ulusal güvenlik için de stratejik bir metadır ve bu yüzden enerji kaynaklarının yokluğu veya kıtlığı ekonomik ve sosyal hayatı felç edebilir. Bir taraftan giderek artan enerji talebi, diğer taraftan azalan doğal kaynaklar ve enerjinin dengesiz dağılımı, enerjiyi devletler için hayati bir unsur haline getirmektedir (Tanrıverdi, 2013: 16). Uluslararası politikanın birincil aktörleri olarak devletler, ekonomik güç ve güvenlik için hayati önem taşıyan kıt enerji kaynakları için rekabet etmektedir. Fakat bununla birlikte, kendi ulusal çıkarlarının sağlanması ön koşulu ile devletler enerji alanında işbirliğine de gitmektedir. Bu durum, anarşik uluslararası sistemde realizmin aksine işbirliğinin mümkün olduğunu savunan neorealizmin savını destekler niteliktedir.

Devletler her ne kadar uluslararası arenada başat aktörler olsa da çok uluslu enerji şirketleri, Doğu Akdeniz’de Total, Eni, Exxon Mobil, Noble, Energy, Kogas, Delek ve Qatar Petroleum, önemli bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte enerjinin keşfedilmesi, çıkarılması, taşınması ve nihai olarak tüketilmesinde sadece büyük güçler değil bölgesel veya yerel unsurların varlığı oldukça önemlidir.

Son olarak belirtmek gerekirse, uluslararası sistemin bir kısmını, bazı dengelerini veya tümünü değiştirmek isteyenler aslında söz konusu gidişten yarar sağlayamayanlar veya zarar görenlerdir (Dedeoğlu, 2018: 62). Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki faaliyetleri ve ortaya koymuş olduğu mücadelesi bu gidişattan duyduğu rahatsızlığın bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

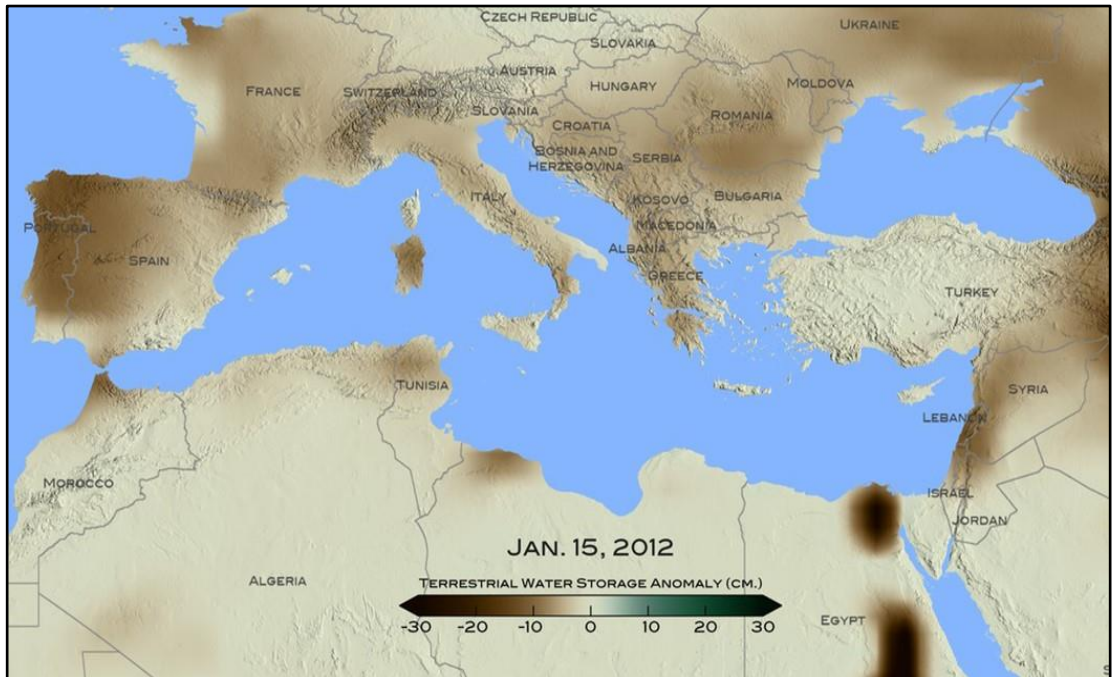
İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ VE KIYIDAŞ ÜLKELER

2.1. DOĞU AKDENİZ

Birçok medeniyetin doğumuna ve ölümüne şahitlik etmiş, insanlığın bilimsel, sanatsal, kültürel, ekonomik ve siyasal gelişiminde merkezi bir rol oynamış tarihi bir coğrafya üzerinde yer alan Akdeniz (Şahin, 2019: 15); Dünya'nın anakara parçası olarak kabul edilen Afro-Avrasya'nın ortasında, Batıda Cebelitarık Boğazı, Doğuda; Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail ve Mısır sahillerine kadar uzanan geniş bir bölgede Dünya'nın orta noktasında yer alan en büyük iç denizdir. Akdeniz bu büyüklüğü sebebiyle üç kısma ayrılmıştır. Cebelitarık Boğazı ile Malta Adası arasında kalan kısım Batı Akdeniz, Malta Adası ile 27. boylam arasında kalan kısım Orta Akdeniz ve 27. Boylamin doğusunda kalan kısım ise Doğu Akdeniz olarak belirlenmiştir (Turhan, 2016: 20). Üç kısma ayrılarak ifade edilen Akdeniz, kimi kaynaklarda iki kısma ayrılarak da tanımlanabilmektedir.

2.1.1. Doğu Akdeniz'in Konumu

Harita 2.1: Doğu Akdeniz'in Konumu

Doğu Akdeniz'in, Tunus'taki Bon Burnu ile İtalya'ya bağlı Sicilya Adası'nın batıya uzanan ucundaki Lilibeo Burnu arasında çizilen hattın doğusundaki bölgeye yönelik yapılan tanımlamaya istinaden Doğu Akdeniz; İtalya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya ve Tunus kıyıları ile çevrilidir (Yaycı, 2012: 2).

Cebelitarık Boğazı ile Atlas Okyanusuna, Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz üzerinden Hint Okyanusuna, Ege Denizi ve Türk Boğazları üzerinden Karadeniz'e oradan da Rusya'ya ulaşan deniz yollarının kesişim noktası olan Doğu Akdeniz, bu kesişim noktası olma özelliğinden dolayı dünya deniz ticaretinin de önemli bir bölümüne geçiş yolu olmaktadır (Turhan, 2016: 20-21).

Ayrıca Doğu Akdeniz; dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin 48,3%'üne ve doğal gaz rezervlerinin 38,4%'üne sahip olan Orta Doğu'nun; Akdeniz, Ege Denizi, Karadeniz, Kızıldeniz ve Atlantik'e açılan kapısıdır (Pamir, 2020a).

Harita 2.2: Orta Doğu'nun Akdeniz, Ege, Karadeniz, Kızıldeniz ve Atlantik'e Açılan Kapısı: Doğu Akdeniz

Kaynak : (Pamir, 2020a).

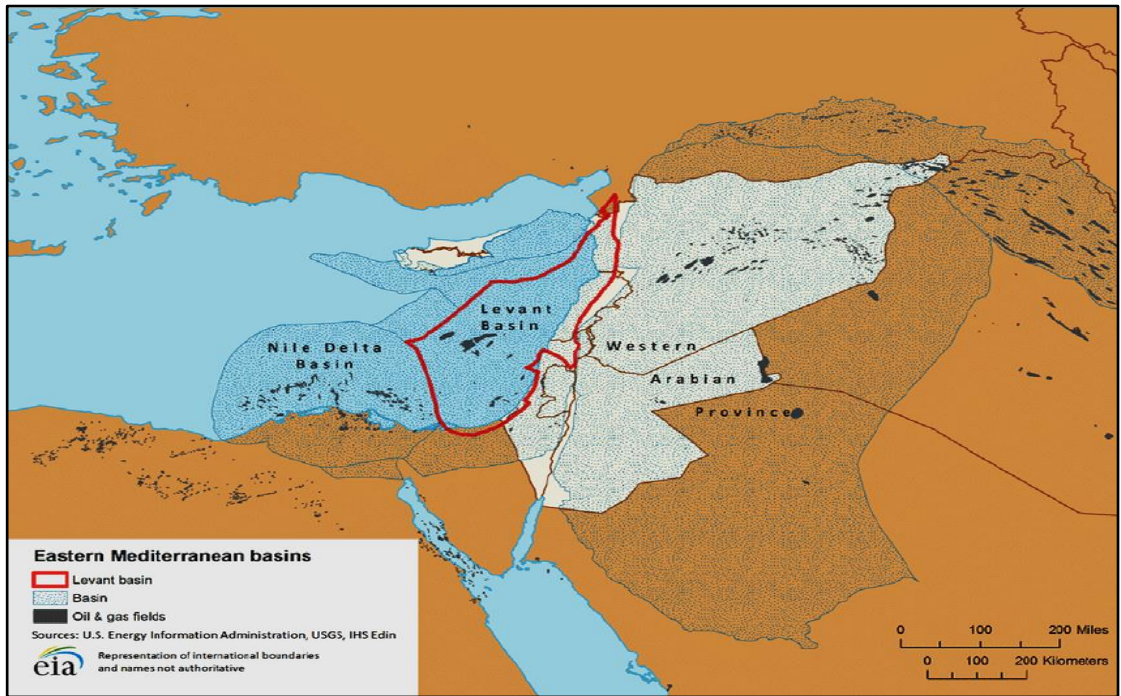
Stratejik bir noktada yer alan ve dünya ticaretinin hem tarihsel olarak hem de günümüzde önemli bir kısmına ev sahipliği yapan Akdeniz özelinde, Doğu Akdeniz'in gündemde olmasının en önemli nedenlerinden birisi de enerjidir. Enerji akışının devamlılığı ve dolayısıyla enerji güvenliğinin sağlanması için önemli

seçeneklerden bir tanesi deniz taşımacılığıdır. Deniz taşımacılığında kilit noktalar olarak tanımlanabilecek geçiş yollarının bir kaçını bünyesinde barındırması enerji güvenliğı açısından Doğu Akdeniz'in önemini artırmaktadır.

2.1.2. Doğu Akdeniz'in Artan Önemi

Tarihsel olarak bulunduğu konum itibariyle birçok medeniyete ev sahipliğı yapan ve bölgesel anlamda stratejik bir öneme sahip olan Doğu Akdeniz'in, bünyesinde barındırdığı hidrokarbon enerji kaynaklarının keşfi ile önemi daha da artmıştır. Diğer birçok bölgede olduğu gibi Doğu Akdeniz'de de bugüne kadar yapılan araştırmalar nihayetinde enerji kaynaklarının asimetrik bir dağılım gösterdiği görülmüştür.

Enerjinin dağılımına göre yapılan incelemede Doğu Akdeniz bölgesinin, tarihsel hidrokarbon üretiminin büyük çoğunluğunun Nil Delta Havzası, Batı Arap illeri ve Zagros illerinden meydana gelen (Kıbrıs Havzası, Libya Havzası, Latakia Havzası, Levant Havzası, Nil Delta Havzası, Batı Arap İlleri ve Zagros İllerini) kapsayan sekiz önemli havzadan oluştuğı ve bugün en büyük odak noktasının Levant Havzası (*Eastern Mediterranean Region*, 2013: 2) olduğu ifade edilmektedir.

Harita 2.3: Doğu Akdeniz'deki Enerji Havzaları

Kaynak : (U.S. Energy Information Administration, 2013: 3).

8 Nisan 2010 tarihinde ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi (USGS-US Geological Survey) tarafından yayınlanan raporda, Kıbrıs, Lübnan, Suriye ve İsrail arasında kalan bölge olan Levant Havzasında 3,45 trilyon metreküp (122 trilyon kübik fit) doğal gaz ve 1,7 milyar varil petrol bulunduğunun tahmin edildiği belirtilmiştir (*Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean, 2010*).

Harita 2.3'te görülebileceği gibi Mısır, Filistin, İsrail, Lübnan, Suriye ve Kıbrıs'ın deniz yetki alanlarının belli bir kısmında yer alan Levant Havzasında Kıbrıs ve Filistin karasularında önemli keşifler olmasına karşın doğal gaz kaynaklarının büyük çoğunluğu İsrail (*Eastern Mediterranean Region, 2013: 5*) ve Mısır'ın karasularında yer almaktadır.

Harita 2.4: Doğu Akdeniz'deki Bazı Petrol ve Doğal Gaz Alanları

Kaynak : ("Küresel Enerji Denkleminde 2018 İlk Çeyrek Doğu Akdeniz Görünümü", 2018: 1).

ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi tahminleri, Doğu Akdeniz bölgesindeki potansiyel enerji kaynaklarının tamamını yansıtmıyor olsa da, Levant Havzası'nın kaynakları genel kaynak tabanının büyük bir bölümünü temsil etmektedir (*Eastern Mediterranean Region, 2013: 3*). Araştırmaların hem nitelik hem de nicelik bakımından artış göstermesiyle Doğu Akdeniz'in barındırdığı hidrokarbon enerji kaynakları hakkında değerlendirmelerin daha sağlıklı yapılması mümkün hale gelecektir.

ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi tarafından yapılan araştırmaya göre Nil Delta Havzasında ise yaklaşık 1,8 milyar varil petrol, 6,3 trilyon metreküp doğal gaz; Kıbrıs Adasının çevresinde 8 milyar varil petrol ve ayrıca “Herodot” olarak adlandırılan Girit’in güney ve güneydoğusundaki alanda biri 1,5, diğeri 2 trilyon metreküp olmak üzere toplam 3,5 trilyon metreküplük doğal gaz bulunduğu tahmin edilmektedir (Yaycı, 2012: 11).

Dünya genelinde artan enerji talebi Doğu Akdeniz’de yaşanan enerji keşiflerinin önemini sadece bölgesel değil aynı zamanda küresel olarak da artırmıştır (Gürel vd., 2013: 77). Yapılan her keşif yeni araştırmaları beraberinde getirmiş ve Mısır’ın kendisine ait olduğunu ilan ettiği sularda “Zohr” adı verilen alanda büyük miktarda enerji kaynağını keşfetmesiyle dikkatler Doğu Akdeniz’e çevrilmiştir.

21. yüzyılın başından itibaren gelişen teknoloji sayesinde deniz yatağının daha derin yerlerinin işletilebilir hale gelmesiyle birlikte Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon yatakları da ekonomik hale gelmiştir (Yaycı, 2020a: 11). Böylece Doğu Akdeniz’in sadece enerji transferinde önemli bir kavşak olmakla kalmayıp, aynı zamanda bir enerji merkezi haline dönüşme ihtimali çok yüksek görünmektedir (Sandıklı, 2014: 1).

Enerji merkezine dönüşme yolunda en önemli kırılma noktalarından biri ise kuşkusuz kaynak arayışı içinde olan kıyıdaş ülkelerin faaliyetleri olacaktır. Ulusal çıkarlar adına girilen bölgesel işbirlikleri ve ittifaklar veya ihtilaflar ülkelerin konuya bakış açısını yansıtmaları bakımından incelenmeye değer görülmektedir.

2.2. DOĞU AKDENİZ’E KIYIDAŞ ÜLKELERİN ENERJİ KEŞİFLERİ VE BU KEŞİFLERDEN KAYNAKLI BÖLGESEL İLİŞKİLER

Doğu Akdeniz’de yapılan araştırmalar ve gerçekleştirilen keşifler, hidrokarbon enerji kaynaklarına bağımlı kıyıdaş ülkelerin iştahını kabartmış ve enerji bağımlılıklarını azaltmak maksadıyla bölgeye yönelik faaliyetlerine hız vermişlerdir. Bu minvalde her ülke kendi çıkarını öncelemek kaydıyla diğer ülkelerle ikili veya çoklu ilişkiler ağı geliştirmiştir. Bu ilişkileri kabaca iki başlık altında inceleyebiliriz.

2.2.1. Mısır, Yunanistan, GKRY ve İsrail Enerji Bloku

Toplumun refahı ve devletin devamlılığı için önemli bir yer tutan enerjinin üretiminden dağıtımına, pazarlanmasından tüketimine kadar sürecin olabildiğince az sorun ve hasarla atlatılması da en az enerjinin mevcudiyeti kadar önemlidir. Ülkelerin karmaşık ilişkiler içine girdiği bu süreçte temel amaç durumdan olabildiğince kârlı çıkmaktır. Bu durum ise bazı konularda anlaşmazlık içinde olsalar bile ülkeleri bir çatı (enerji güvenliği) altında toplayabilmektedir. Mısır, GKRY, Yunanistan ve İsrail dördüsünü bir araya getiren de büyük çoğunlukla enerji arz ve talep güvenliğini sağlama refleksidir. Ortaya koydukları bu refleks ile son zamanlarda özellikle bölgesel konularda bütünsellik ilişkisi içinde oldukları görülmüştür. Bu dördü bloğun enerji alanında gerek ikili gerekse de çoklu ilişkiler ağını anlamlandırabilmek adına Doğu Akdeniz'de gerçekleştirdikleri hidrokarbon enerji keşiflerini, enerji arz ve taleplerini, kaynak sahalarını ve muhtemel ihracat rotalarını incelememiz gerekmektedir.

2.2.1.1. Mısır

Afrika'nın en büyük ikinci ekonomisi olan Mısır, ayrıca doğal gaz alanında da nispeten kapsamlı bir enerji altyapısı ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgelerindeki en büyük enerji pazarlarından biridir (Ouki, 2018: 1). Doğal gaz alanında sahip olduğu üretim ve altyapı kapasitesi Mısır'ın bölgesel enerji gelişmelerinde etkili bir aktör olarak yer almasına katkıda bulunurken, tüketim seviyesi bu gelişmeleri daha da yakından takip etmesini gerekli kılmıştır.

Mısır, hidrokarbon sektöründe köklü bir geleneğe sahiptir. Mısır petrol endüstrisinin başlangıcı, ilk ham petrolün doğu çölündeki Ras Gamsah sahasından çıkarıldığı 1886 tarihine dayanırken, doğal gaz üretimi ise 1990'ların başına tekabül etmektedir. 2000'li yıllara gelindiğinde, Mısır'ın gaz üretimi iç talebi aşarak Arap Gaz Boru Hattı yoluyla Ürdün ile İsrail'e ve Damietta ile İdku açık deniz LNG terminalleri aracılığıyla da küresel gaz piyasalarına tedarik sağlayan bir net ihracatçıya dönüşmesi sağlandı (Sartori vd., 2016: 4). Yaşanan gelişmeler sayesinde doğal gaz Mısır'ın enerji güvenliği açısından, Mısır da bölge enerji güvenliği açısından önemli bir konuma erişmiş oldu.

Fakat bu durum çok uzun sürmedi ve Mısır, on yıllık bir süre boyunca Kuzey Afrika'nın önemli gaz ihracatçısı olduktan sonra 2015 yılında net gaz ithalatçısı oldu.

Bu talihsiz, ancak beklenmedik olmayan durum, Mısır'ın yerli doğal gaz üretimindeki düşüş ile birlikte, esas olarak büyük enerji fiyat sübvansiyonları tarafından yönlendirilen ve bunun sonucunda hızla yükselen iç gaz talebinin bir sonucuydu (Ouki, 2018: 1). Doğal gazın Mısır'ın enerji sahnesindeki hâkim konumu göz önünde bulundurulduğunda, bir taraftan azalan enerji arzı diğer taraftan da artan enerji talebi mevcut durumun değişmesini gerekli kılmış ve hükümet, yeni doğal gaz sahalarının keşfi gibi acil önlemler almak zorunda kalmıştır.

2013 ve 2014'te, ülkenin azalan gaz arz profilini tersine çevirmek için daha uygun bir yukarı yönlü kalkınma politikası uygulanmaya başlandı ve yeni politika önlemleri, 2015 yılında Zohr sahasının keşfedilmesine ve hızla gelişimine yardımcı oldu ve son yıllarda diğer gaz keşiflerinin (Batı Nil Deltası, Büyük Nooros ve Atoll) yapılabilmesine de ön ayak olmuş oldu (Ouki, 2018: 1). Böylece iç tüketim için gerekli enerji arzını bir süreliğine de olsa garantiye alan Mısır, sahip olduğu enerjiyi bir güvenlik ve ilişkiler ağı aracı olarak kullanabilme fırsatını yakalamış oldu.

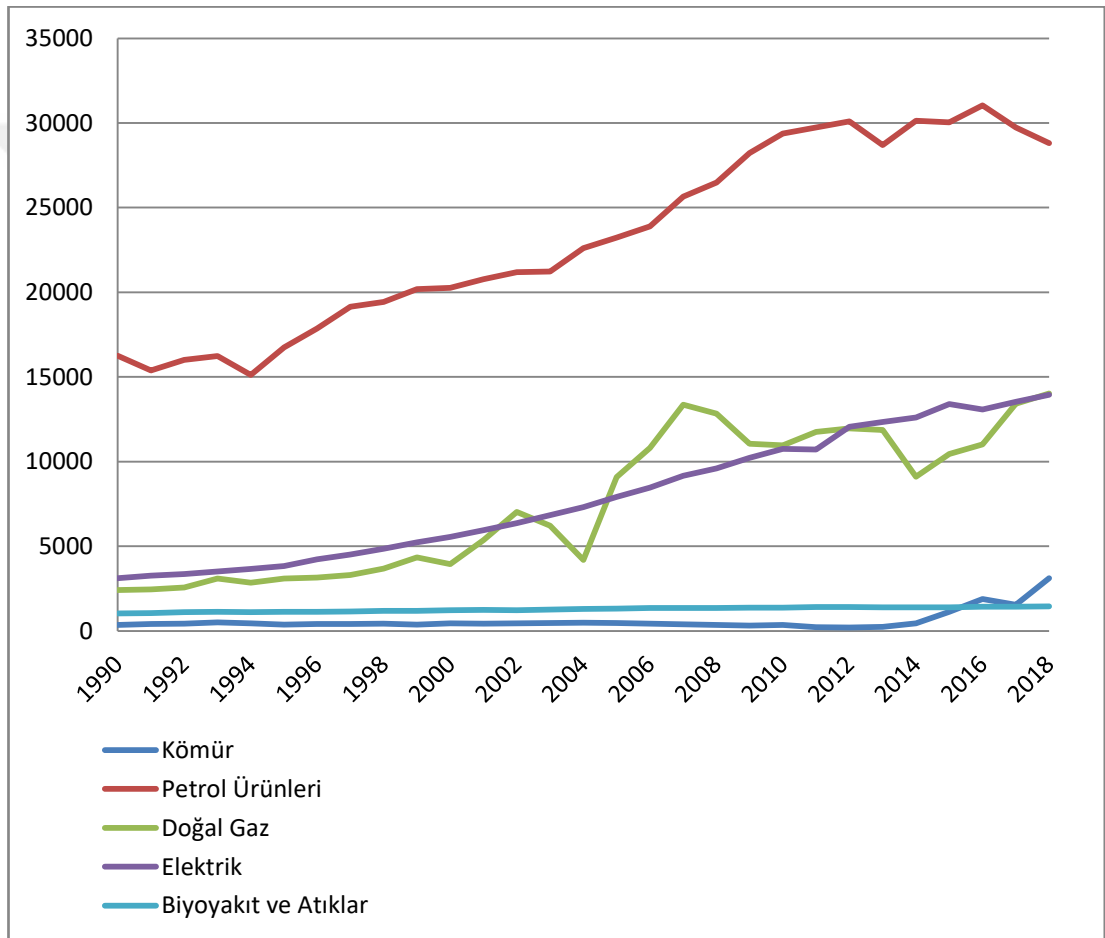
2.2.1.1.1. Mısır'ın Doğal Gaz Talebi

2000'li yıllardan yakın zamana kadar Mısır, ekonomik durumunda bir bozulma ile karşı karşıya kalmıştır. Yönetişimin ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ve gerek yerli gerekse de yabancı yatırımları canlandırmak için yatırım engellerinin kaldırılması (World Bank, 2017) gibi bir dizi önlemler aracılığıyla bozulan ekonomik yapı düzeltilmeye çalışılmıştır.

Bozulan ekonomik yapıda büyük bir paya sahip olan doğal gazda yurtiçi talebin hızlı büyümesi, hükümetin enerji sektörünün yönetimi ve yeniden yapılandırılmasında ve uzun vadeli sürdürülebilir kalkınmasında karşılaştığı en büyük zorluklardan biriydi. Bu sebeple iç gaz piyasasının ihtiyaçlarının karşılanması, Mısır hükümetinin temel hedefleri ve öncelikleri olmuştur (Ouki, 2018: 1).

Öncelikli olarak 2012/2013 mali yılında, toplam hükümet harcamalarının yaklaşık %22'sini oluşturan enerji sübvansiyonlarının payı 2016/2017'de %14,5'e düşürülmüştür (Ouki, 2018: 5). Böylece giderlerin yatırıma aktarılmasının önü açılmış oldu. Daha sonrasında ise toplam doğal gaz tüketiminin yaklaşık üçte ikisini oluşturan elektrik sektörünün ve çelik ile çimentonun yoğunlukta olduğu endüstri sektörünün kaynak çeşitlendirmesi yoluyla enerji ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır.

2014 yılında, Mısır hükümeti uzun vadeli bir "Mısır Vizyonu 2030" (Government of Egypt, 2014) formülasyonunu başlattı. Bu vizyonun ikinci ayağı enerji sektörüne adanmıştır ve ülkenin "2030'a kadar Enerji için Stratejik Hedeflerini" özetlemektedir. Mısır'ın 2030 Vizyonunun stratejik enerji hedefleri, hükümetin enerji politikası kararlarının birçoğunun temelini oluşturmakta ve ülkenin enerji güvenliğini sağlamak için doğal gaz arzının iç piyasaya tahsisine öncelik verilmesini öngörmektedir (Ouki, 2018: 5).

Grafik 2.1: Kaynağına Göre Mısır'ın Toplam Enerji Tüketimi (1990-2018), ktoe

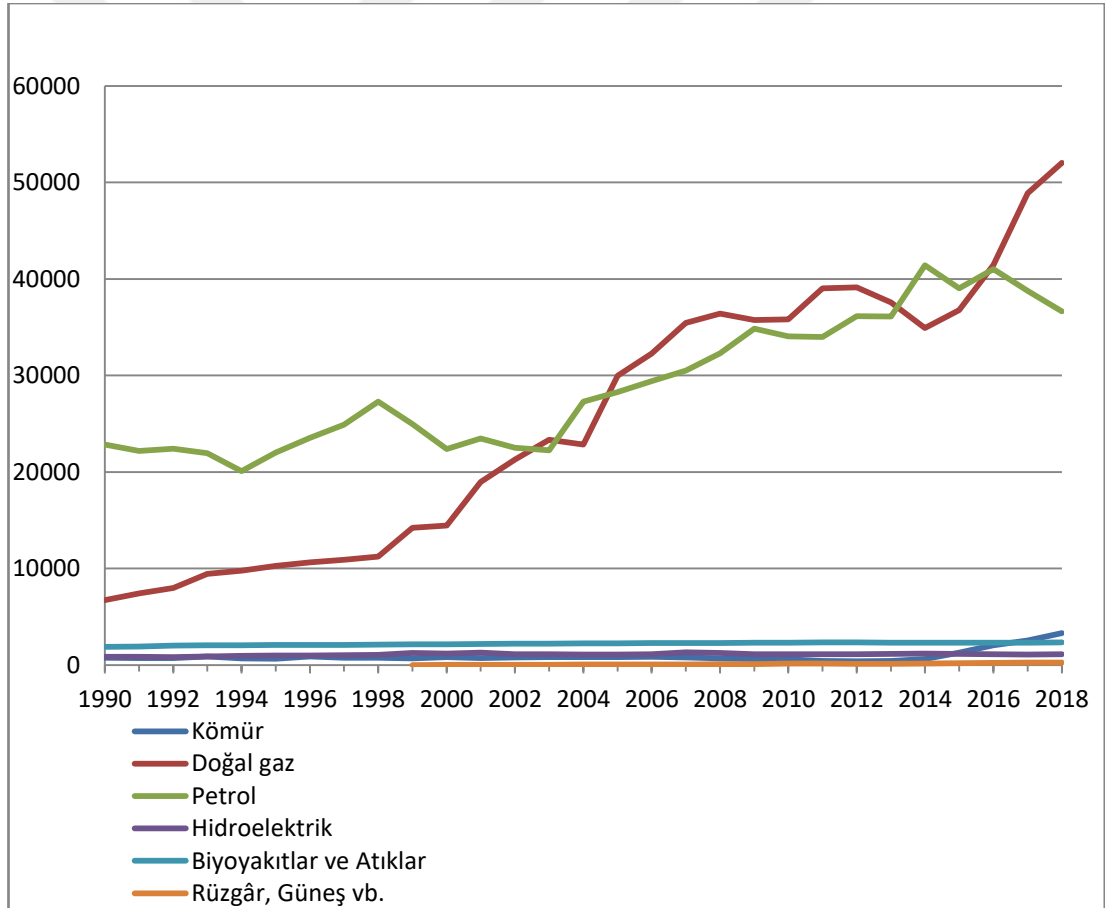
Kaynak : (IEA, 2018b).

Grafik 2.1 incelendiğinde; Mısır'ın toplam enerji tüketiminde petrol ürünlerinin ağırlıklı payı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte 2004, 2013 ve 2014 yıllarındaki küçük düşüşler haricinde doğal gaz tüketiminin 1990'dan beri neredeyse her yıl arttığı görülmektedir. "2030'a kadar Enerji için Stratejik Hedefler" başlıklı çalışmanın çıkış noktasının enerji güvenliğini sağlamaya yönelik iç piyasanın doğal gaz talebinin karşılanması olarak seçilmesinin tesadüfi olmadığı görülmektedir. Artan iç talebin

karşılanamaması, 2014 yılında yaşanan doğal gazda ithalata başvurma zorunluluğu durumunun bir benzerinin yaşanması ihtimaline sebep olabilir.

2.2.1.1.2. Mısır'ın Doğal Gaz Arzı

1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başlarında, doğal gaz endüstrisini geliştirmeye başlayan Mısır'ın yerli doğal gaz üretimindeki önemli artış, gaza olan talebin hızla artmasına neden oldu ve bu talep, yerli doğal gaz üretimini aştı (Ouki, 2018: 16). Artan talebin, üretimle desteklenmemesi hem ekonomik hem de enerji güvenliği açısından riskleri beraberinde getirdi. Çünkü Mısır'daki doğal gaz üretimi, 2009'da günlük 5,8 milyar metreküplük zirveden 2016'da 3,9 milyar metreküpe kadar gerilemiştir (U.S. Energy Information Administration, 2018: 1).

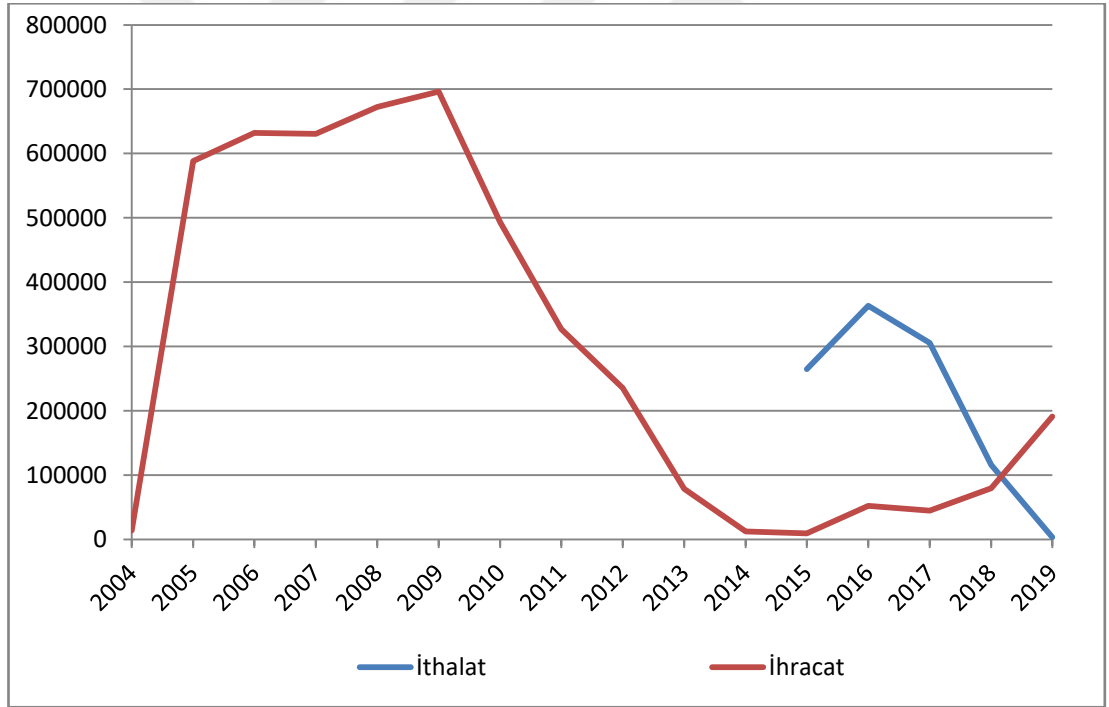
Grafik 2.2: Kaynağına Göre Mısır'ın Toplam Enerji Arzı (1990-2018), ktoe

Kaynak : (IEA, 2018e).

Grafik 2.2'de görüldüğü şekliyle Mısır'ın toplam enerji arzında petrol ve doğal gaz büyük bir paya sahiptir. Petrol genel itibariyle artış yönlü seyir izlese de yakın

zamanda Doğu Akdeniz’de yapılan büyük keşifler sayesinde petrolün Mısır’ın toplam enerji arzındaki payı azalmıştır. Doğal gazın sahip olduğu pay 2014-2016 yıllarındaki üretimin düşmesinden kaynaklı azalmasının dışında kahir ekseriyetle artış göstermiştir. Üretimin düşüş yaşadığı yıllarda oluşan iç talebi karşılamak adına LNG ithalatı yolunun seçilmesi ile toplam enerji arzında doğal gazın payının düşmesinin önüne geçilmiş oldu. Bu şekilde olası enerji güvenliği problemlerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Mısır’ın istikrarsız siyasi durumu, Mısır’da artan iç gaz talebiyle birleştiğinde, sözleşmeli ortakları arasında Mısır doğal gaz arzının güvenilirliği konusunda şüphelere yol açmıştır (Darbouche vd., 2012: 11). Nitekim bu şüpheler aradan uzunca bir zaman geçmeden gün yüzüne çıkmıştır. Grafik 2.3 bu durumu özetler niteliktedir.

Grafik 2.3: Mısır’ın Doğal Gaz İthalat ve İhracatı (2004-2019), kij gross

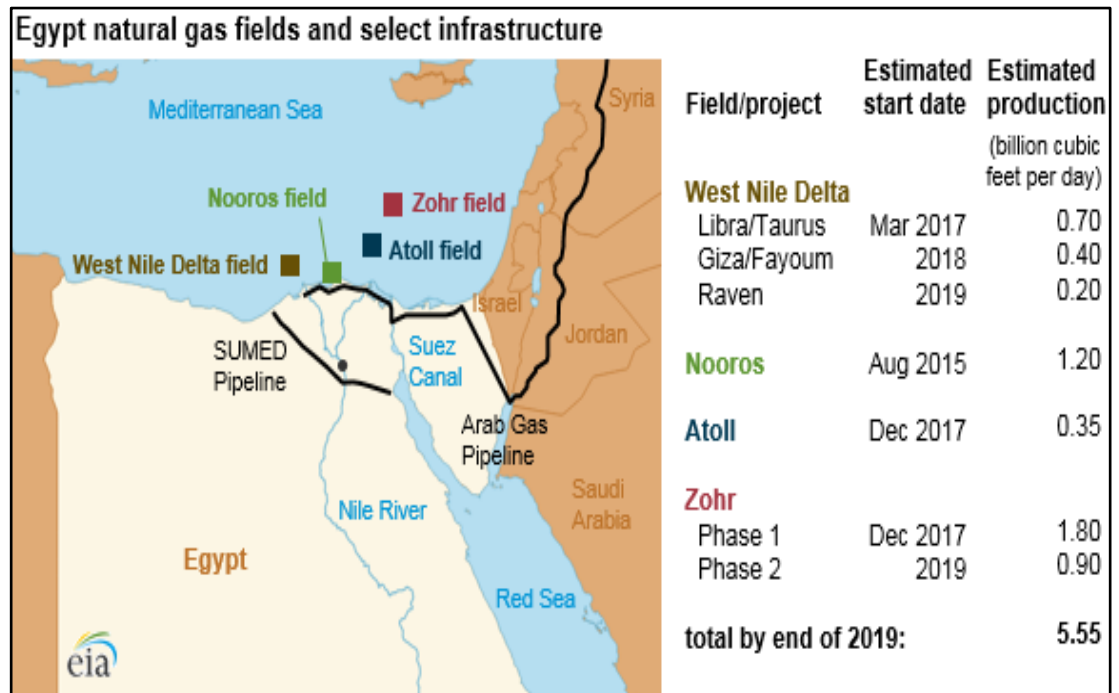
Kaynak : (IEA, 2018a).

Grafik 2.3’te Mısır’ın doğal gaz ihracatının 2000’li yıllardan itibaren başladığı ve kısa bir sürede büyük bir ivme kazandığı fakat gerek artan iç talep gerekse de üretim kısmında yaşanan azalma nedeniyle 2014-2016 yılları arasında neredeyse sıfır seviyelerine kadar indiği, 2015 yılı itibarıyla de ihracatın yerini ithalata bıraktığı görülmektedir. Mısır, 2015 yılında net doğal gaz ithalatçısı olmuş ve 2016’da LNG

ihracatı yeniden başlamasına rağmen, Mısır'ın net doğal gaz ithalatı artmaya devam etmiştir (U.S. Energy Information Administration, 2018: 1).

Eylül 2018'de kendisini Kuzey Afrika'nın en büyük üreticilerinden biri yapan ve günde 6,3 milyar metreküp gazın üretimi ile doğal gaz alanında kendi kendine yeterliliğini elde eden Mısır, bu tarihten itibaren tüm LNG ithalatını sonlandırıp tekrardan net ihracatçı konumuna ulaşmıştır (Africa Energy Series, 2020). Mısır'ın bir dizi önlem ve düzenlemenin sonucu olarak ithalatçı konumdan tekrardan ihracatçı konuma eriştiğini söyleyebiliriz. Fakat özellikle 2000'li yılların başında ulaşılan rakamların kısa vadede yakalanılması artan iç talepten ötürü zor görünmektedir. Yine de gelinen noktada yapılan düzenlemelerin etkisi büyüktür.

Öncelikle artan talebi karşılamak adına enerjiye yönelik sübvansiyonlar azaltılmış, özel sektöre piyasaya girme imkânı tanınmış ve yeni projeler geliştirilmeye çalışılmıştır. Sonrasında ise uluslararası enerji arama şirketleriyle yapılan anlaşmalar meyvesini vermiş ve bu çalışmaların bir sonucu olarak Doğu Akdeniz'de Mısır'ın münhasır ekonomik bölgesinde yer alan devasa doğal gaz rezervleri keşfedilmiştir.

Harita 2.5: Mısır'ın Doğal Gaz Alanları, Tahmini Üretim Miktarları ve Tarihleri

Kaynak: (U.S. Energy Information Administration, 2018).

Mısır'ın Doğu Akdeniz'deki doğal gaz serüveni, 2003 yılında Nil Deltasının Kuzeydoğu Akdeniz bloğunda Shell tarafından yapılan ilk önemli ultra derin sualtı araştırmasıyla başlamıştır (Gürel vd., 2013: 1). Bu araştırma sonrasında açıklamalarda bulunan Shell'in uluslararası araştırmalar direktörü Matthias Bichsel, ilgili araştırmanın yapıldığı alanda çok zengin hidrokarbon yatağının olduğunu belirtmiştir (MEES, 2004).

Mısır, ilgili keşfin duyulmasından sonra birçok uluslararası petrol şirketleriyle arama ve üretim anlaşması yaptı ve aradan görece uzun bir zaman geçmeden hedeflediği enerji kaynağına Zohr sahasında kavuştu.

2.2.1.1.2.1. Zohr Sahası

Ağustos 2015'in sonunda İtalyan Eni şirketi, Mısır'ın Zohr sahasında dünya çapında bir süper dev gaz keşfi yaptığını duyurdu. Keşif kuyusu Zohr 1X NFW, Mısır'ın açık sularında, 4.757 fit su derinliğinde (1.450 metre) bulunan Shorouk Bloğunda yer almaktaydı (Eni, 2015).

Bu büyük gaz keşfini duyurduktan üç yıldan az bir süre sonra Eni, 20 Aralık 2017'de ilk gazını Zohr sahasından ürettiğini belirten bir basın bülteni yayınladı ve bu bültende Mısır'ın enerji ortamını tamamen dönüştürecek, kendi kendine yeterli hale gelmesine ve doğal gaz ithalatçısından geleceğin ihracatçısına dönüşmesine izin verecek (Eni, 2017) tarihi bir keşfin yapıldığını bir kez daha vurguladı.

Zohr sahasında yaklaşık 850 milyar m³ doğal gazın keşfi (Şeker, 2018: 214) hem Mısır hem de Doğu Akdeniz bölgesinin enerji alanında önemli bir konuma erişmesine katkı sağlamıştır. Keşfedilen enerjinin miktarı düşünüldüğünde diğer bölge ülkelerinin enerji güvenliğini sağlamak adına girişimlerine hız vermeleri şaşırtıcı değildir.

2.2.1.1.2.2. Batı Nil Sahası

Batı Nil Deltası (WND) geliştirme projesi şu anda Kuzey İskenderiye ve Batı Akdeniz derin su bloklarında beş açık deniz gaz ve yoğunlaşma sahalarını kapsayan üç aşamadan oluşmaktadır. 1. aşama, Taurus ve Libra sahalarının gelişimini; 2. aşama, gerekli modifikasyonlar yapıldıktan sonra mevcut Rosetta tesisi ile geliştirilecek Fayum ve Giza sahalarını kapsamaktadır. 3. aşama ise yeni kara

tesislerinin inşasını gerektiren Raven sahasının geliştirilmesiyle oluşacaktır (Ouki, 2018: 10).

Kuzey İskenderiye ve Batı Akdeniz açık deniz imtiyaz blokları boyunca beş gaz sahasını içeren Batı Nil Deltası geliştirme projesi, BP (British Petroleum) ve ortaklarının Mısır'a gaz üretim taahhütlerini hızlandırmasını sağlamak için iki ayrı proje olarak geliştirilmiştir. 2019'da tamamen faaliyete girdiğinde, her iki projeden birleşik üretimin, Mısır'ın mevcut gaz üretiminin yaklaşık yüzde 30'una denk gelecek şekilde, günde yaklaşık 1,5 milyar kübik fit seviyesine ulaşması beklenmektedir. Üretilen tüm gaz ulusal gaz şebekesini besleyecektir (BP, 2017).

WND geliştirme programı, Mısır'da Zohr projesinden sonra en yüksek ikinci doğal gaz arzını sağlayacak şekilde planlanmıştır. WND alanında başka keşifler de yapılmıştır ancak mevcut gelişme beş alanla sınırlıdır (Ouki, 2018: 10). Bunlar sırasıyla Taurus, Libra, Fayum, Giza ve Raven sahalarıdır.

Taurus ve Libra (Taurus'ta altı ve Libra'da üç kuyu olmak üzere) sahalarında Mayıs 2017'de gaz üretilmeye başlanmış ve Giza, Fayoum ve Raven sahalarının da 2020'nin sonunda faaliyete geçirilmesi planlanmaktadır (BP, 2017). Enerji arz güvenliğinin sağlanmasına yönelik atılan bu adımların ve yapılan keşiflerin uzun vadede etkisini hissettirdiği düşünülmektedir.

2.2.1.1.2.3. Nooros ve Atoll Sahaları

Nil Deltası açık deniz sahasında yer alan Nooros'tan 2016'da ortalama günde 1 milyar kübik fit ve Mart 2015'te Kuzey Damietta bölgesinde keşfedilen Atoll açık deniz sahasında ise günde ortalama 350 milyon kübik fit ten fazla doğal gaz üretilmeye başlanmıştır (Ouki, 2018: 10-11).

Mısır Petrol ve Maden Kaynakları Bakanlığı 2023 yılına kadar Batı El Burullus, Güney Seth ve Kuzey Tort, Salamat, Rahmat, Satis, Tennin, Liyakat, Aten, Tersa ve Somon'dan oluşan 11 gaz sahasında 17.5 milyar dolar değerinde üretim yapmayı planlamaktadır (Frag, 2017).

Önümüzdeki on yıl içinde Mısır'daki iç doğal gaza olan talebi etkileyecek çeşitli faktörlerin olması bekleniyor. Ülkenin ekonomik büyüme durumuna ilave olarak, doğal gaz kullanımının %60'ından fazlasına tekabül eden elektrik sektörü için yurtiçi doğal gaz fiyatlarının gelecekteki hareketi ve yeni alanlarda/bölgelerde gaz

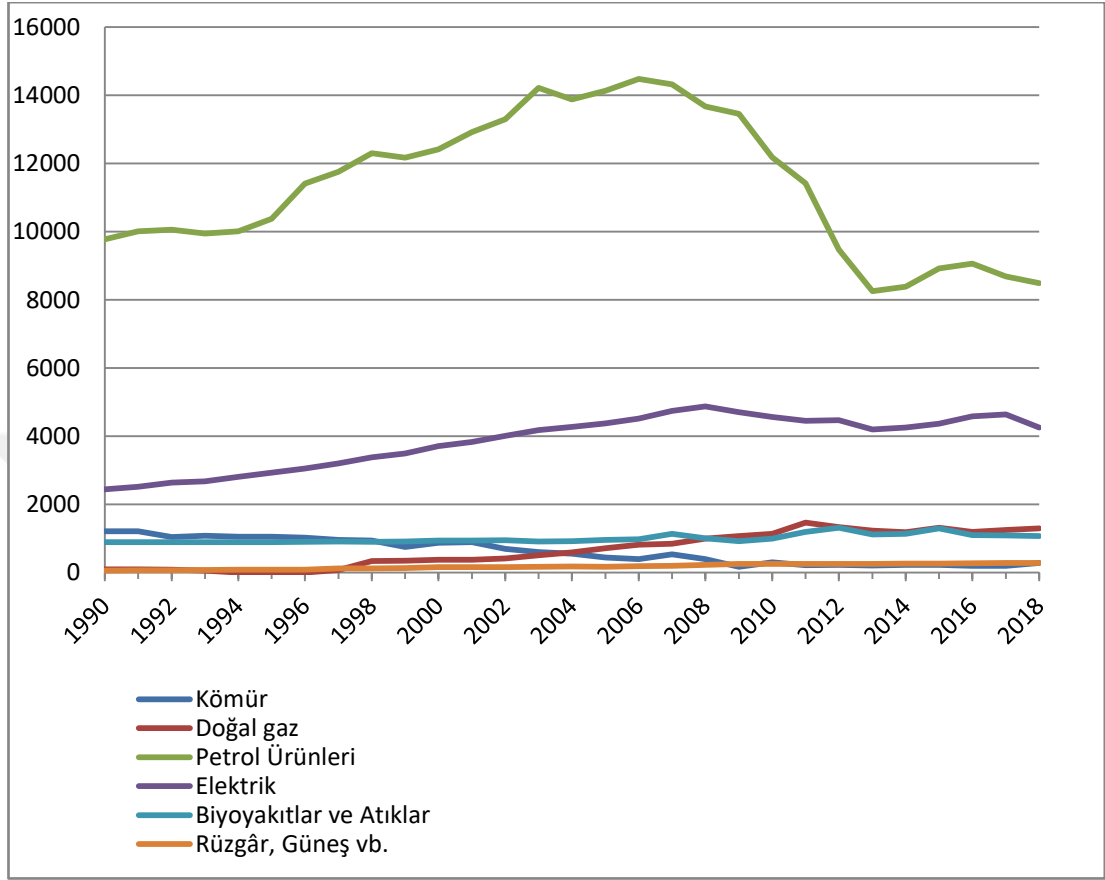
talebinin mevcut ve potansiyel genişlemesini karşılamak için yeterli doğal gaz altyapı kapasitesinin mevcudiyeti doğal gaz talebinin büyümesini etkileyecek faktörler arasında yer almaktadır (Ouki, 2018: 24).

Talep yönlü artışın iki şekilde karşılanması hedeflenmektedir. Bir taraftan kaynak çeşitlendirmesi -ki bu uzun vadede gerçekleşebilecek bir durum olarak görünmekte- diğer taraftan ya mevcut doğal gaz rezervlerinin kaynak miktarı yeni teknolojik yöntemlerle artırım yoluna gidilmesi veya yeni rezervlerin keşfinin sağlanması. Mısır hükümeti bütün bu faktörleri göz önünde bulundurarak hem arz hem de talep güvenliğini sağlamak için geliştirdiği politikalarını koşullara ve ihtiyaçlara cevap verecek şekilde canlı tutmayı hedeflemektedir.

2.2.1.2. Yunanistan

Yunanistan, diğer Doğu Akdeniz ülkeleri gibi jeopolitik açıdan önemli bir konuma sahiptir. Fakat Yunanistan'ın jeopolitik önemi geleneksel olarak jeo-ekonomik statüsünden çok jeostratejik değerine dayanmaktadır. Üç kıtanın ve önemli denizlerin (Akdeniz, Karadeniz ve Adriyatik) ortasında ve özellikle de Akdeniz'in kalbinde yer alan ve Akdeniz güvenliği bağlamında kilit bir rol oynamasına olanak tanıyan stratejik bir ticaret güzergâhı üzerinde yer alan Yunanistan'ın bu konumu, onu enerji zengini Orta Doğu ülkeleri ile enerji ithalatına bağımlı Avrupa ülkeleri arasında doğal bir köprü yapmaktadır (Tsardanidis, 2019: 73). Enerji ithalatına bağımlı Avrupa ülkeleri arasında kendisi de yer alan Yunanistan'ın, enerji talebi yıllara göre artmaktadır.

2.2.1.2.1. Yunanistan'ın Doğal Gaz Talebi

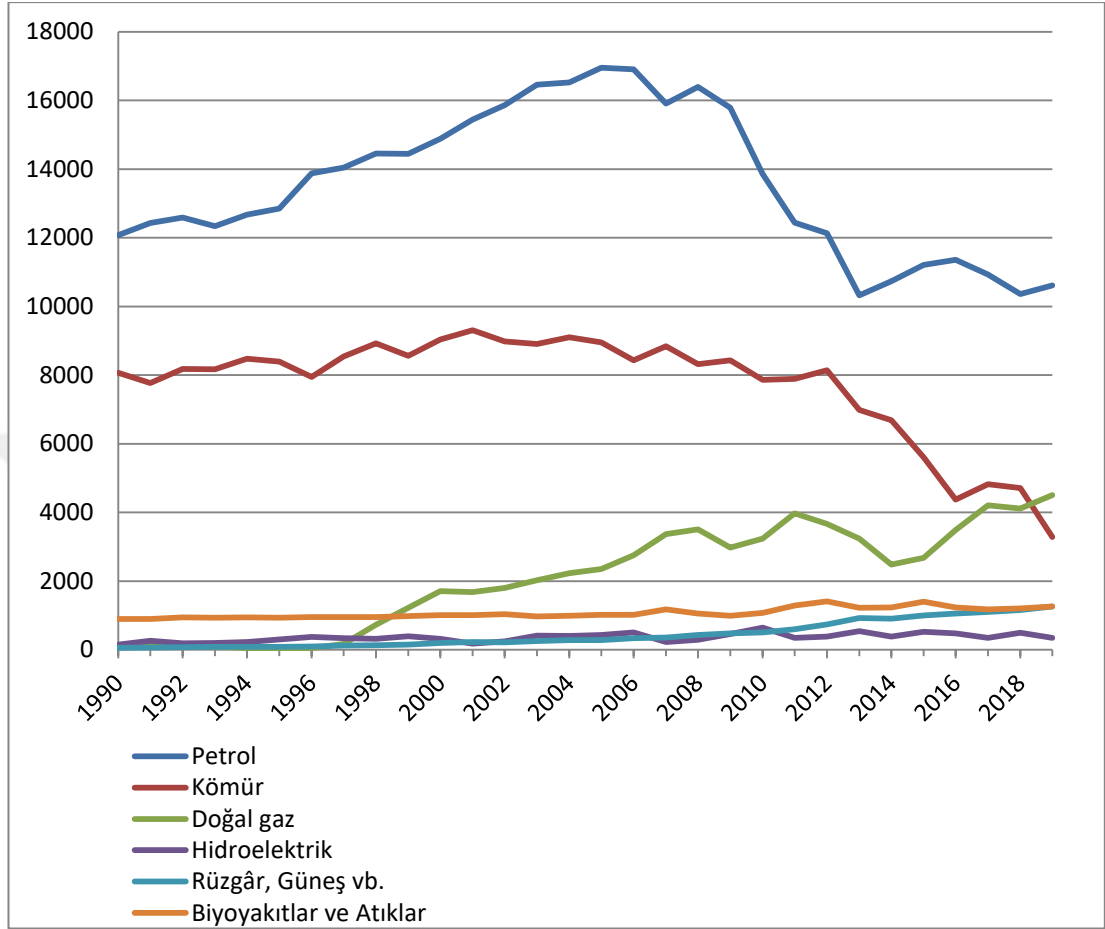

Grafik 2.4: Kaynağına Göre Yunanistan'ın Toplam Enerji Tüketimi (1990-2018), ktoe

Kaynak : (IEA, 2018g).

Yunanistan'ın toplam enerji tüketimi incelendiğinde, Grafik 2.4'e göre birincil enerji kaynaklarından petrol ürünlerinin payı 2006 yılındaki zirveden sonra ve kömürün payı ise 1990'dan itibaren azalırken, doğal gazın payı artmaktadır. Aynı zamanda ikincil enerji kaynağı olan elektriğin de tüketiminin arttığı görülmektedir. Benzer şekilde elektrik üretiminde ise petrol ve kömürün payı azalmış, doğal gazın payı artmıştır. Meydana gelen talep artışı, hükümetin enerji politikalarını buna göre düzenlemesini gerekli kılmıştır. Enerji arzının güvenliğini sağlamak ve çeşitlendirme yoluyla makul fiyatlar üzerinden enerji temin edebilmek adına yakın coğrafyadaki kaynaklara yönelim artmıştır. Bu durum Doğu Akdeniz'e kıyıdaş, özellikle de enerji keşfi gerçekleştiren, ülkelerle ilişkilerini geliştirmesini sağlamıştır. Bu yönelimi daha iyi anlayabilmek için ülkenin toplam enerji arzında doğal gazın payının incelenmesinde fayda vardır.

2.2.1.2.2. Yunanistan'ın Doğal Gaz Arzı

Grafik 2.5: Kaynağına Göre Yunanistan'ın Toplam Enerji Arzı (1990-2019), ktoe

Kaynak : (IEA, 2019c).

Grafik 2.5'te görüldüğü üzere petrol ve kömür gibi birincil enerji kaynaklarının toplam enerji arzındaki payı azalırken, doğal gazın payı gitgide artmıştır. Doğal gaz serüveni 1990'lı yıllara dayanan Yunanistan'ın, nispeten genç bir pazar olmasına rağmen enerji kaynak çeşitliliğinde doğal gazın payı artmış ve 2016 yılına gelindiğinde bu pay enerji arzının neredeyse %30'unu karşılayacak seviyeye ulaşmıştır (Braat vd., 2017: 24). Yunanistan'ın enerji arzında doğal gazın payının artmasının nedenleri arasında, doğal gaz ithalatında doğu-batı yönlü boru hatlarının kapasite artırımının sağlanması ve gerek küresel gerekse de bölgesel anlamda LNG ticaretinin yaygınlık kazanması gelmektedir.

Yunanistan'ın doğal gaz arzının tamamına yakını LNG ve boru hattı ithalatı yoluyla sağlanmaktadır. Ülkenin doğal gaz talebini karşılamak adına, Türkiye'den

ithal edilen doğal gazın miktar ve kalitesini ölçmek için “Kipi”, Bulgaristan üzerinden ithal edilen Rus doğal gazının miktarını ve kalitesini ölçmek için “Sidirokastro” ve son olarak Revithoussa LNG terminalinden ithal edilen LNG’nin sisteme girişini sağlayan “Agia Triada”dan oluşan üç adet doğal gaz giriş noktası vardır (DESFA, 2017). Ülkenin doğal gaz talebinin karşılanabilmesi bu giriş noktaların sorunsuz bir şekilde çalışması ile doğru orantılıdır. Doğal gazın arzında karşılaşılan bazı zorluklarla diğer birçok tüketici ve transit ülke gibi Yunanistan da yüzleşmek zorunda kalmıştır. Arz kesintileri ve fiyat dalgalanmaları bu zorlukların başında gelmektedir.

Uluslararası Enerji Programı Anlaşması uyarınca her IEA üyesi ülkenin, ulusal stratejik petrol rezervi denilen az 90 günlük net petrol ithalatına eşdeğer acil petrol stokları bulundurma yükümlülüğünün olduğunu belirtmiştir. Yunanistan bu yükümlülüğünü yerine getirmekte zorluk çekmiyor görünmektedir. Fakat doğal gaz için böyle bir yükümlülüğün olmaması ve doğal gazın depolanmasının hem çok maliyetli hem de ileri teknoloji gerektirmesi ülkenin bu yönde gerekli adımları atmasını zorlaştırmaktadır.

Yunanistan’ın yer altı depolama tesisinin olmaması ve LNG depolama kapasitesinin ise sınırlı olması, ülkenin yüksek talep dönemlerinde arz talep dengesini yakalamak adına ithalatı artırma yoluna başvurmaya zorlamaktadır (Braat vd., 2017: 24). Arz talep dengesinde kısa vadede en makul çözüm ise LNG ithalatı olarak görünmektedir, nitekim Yunanistan’ın da önceliğini LNG ithalatı oluşturmaktadır. Arzın devamlılığının bu denli hayati olması ve mevcut kapasitenin zaman zaman talebi karşılayamaması nedeniyle ülke, arz güvenliğini sağlamak için yakın coğrafyasındaki enerji keşifleri ile alakalı gelişmeleri yakından takip etmekte ve ilgili durumdan optimum fayda sağlama çabası içine girmektedir.

Yunanistan’ın Doğu Akdeniz’de henüz kanıtlanmış gaz rezervleri bulunmamaktadır. Bununla birlikte Yunanistan, İsrail ve Kıbrıs’tan Avrupa pazarına gidebilecek muhtemel gaz için bir geçiş güzergâhı olarak enerji profilini yükseltmeye çalışmaktadır. Ayrıca önemli bir doğal gaz tüketicisi olan ülkenin, İsrail ve Kıbrıs’tan doğal gaz ithalatının ya Cezayir’den gelen LNG ithalatının tamamen değişmesinde ya da Rusya’nın gaz ithalatına olan bağımlılığının azaltılmasında önemli bir etkisinin olacağının farkındadır (Stergiou, 2019: 25).

Yunanistan'ın enerji arzını olumlu anlamda etkileyebilecek en önemli girişim Doğu Akdeniz gazının Yunanistan üzerinden Avrupa'ya taşınmasını öngören East-Med projesidir. Dönemin Yunanistan Başbakanı Alexis Tsipras'ın, 20 Aralık 2018 tarihinde Beersheba da düzenlenen 5. Yunanistan-Kıbrıs-İsrail Üçlü Zirvesi toplantısının ardından yaptığı açıklama, bu projenin ülke açısından önemini yansıtmaktadır.

“East-Med yalnızca bir enerji projesi değildir. Jeopolitik değeri ve önemi olan bir projedir. Amacımız, enerji kaynaklarının Güney Doğu Akdeniz'den Avrupa'ya akışını veya taşınmasını sağlamaktır” (Tsardanidis, 2019: 81).

Son olarak belirtmek gerekirse 2010 yılından itibaren ekonomik problemlerle mücadele eden Yunanistan, Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerjinin gerek Avrupa'ya ithalatında transfer ülke konumunda olma ihtimali gerekse de iç tüketim için alternatif enerji kaynağı oluşturmasıyla elde edebileceği kazanımlar aracılığıyla ekonomik açıdan rahatlamayı ummaktadır.

2.2.1.3. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)

Akdeniz'de Sicilya ve Sardunya Adalarından sonra üçüncü en büyük ada olan ve 34° 33' - 34° 41' Kuzey enlemleri ile 32° 21' - 34° 35' Doğu boylamları arasında yer alan Kıbrıs Adası'nın genel yüzölçümü 9.251 km², sahillerinin uzunluğu ise 782 km² dir (Aytekin, 2000: 44).

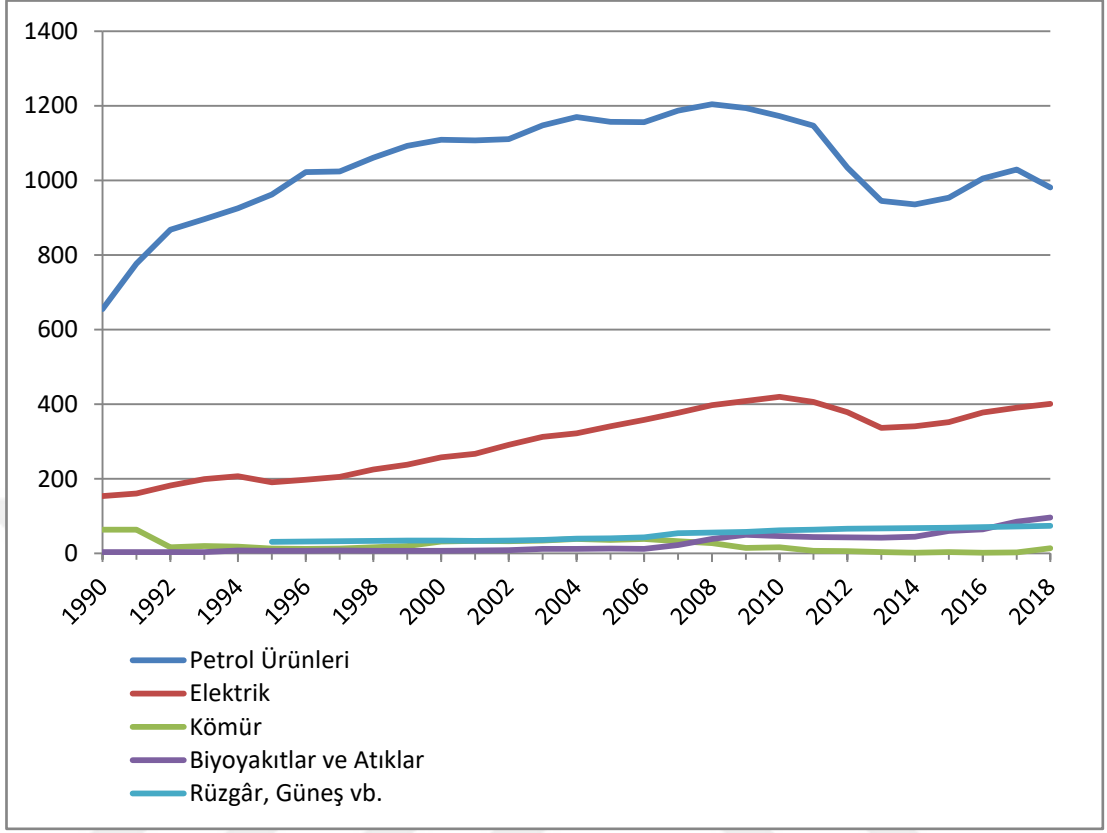
Tarihsel olarak bir ada olmaktan çok daha fazlasına sahip olan Kıbrıs'ın, Doğu Akdeniz'de; Sicilya, Malta, Messina, Meis gibi önemli adalar olmasına karşın bölgenin jeopolitik ve jeostratejik açıdan en önemli adası olduğunu söylemek mümkündür (Yaycı, 2012: 5). Bulunduğu coğrafi konum itibarıyla bütün Ortadoğu ülkelerini kontrolünde bulunduran “sabit bir uçak gemisi” (Yaycı, 2020a: 20) edasıyla bölgesel anlamda jeopolitik konumunun önemi artmıştır.

Ayrıca Kıbrıs adası, zengin Orta Doğu hidrokarbon kaynaklarının ulaşım yollarının Doğu Akdeniz'i Süveyş Kanalı üzerinden geçtiği stratejik açıdan önemli bir kesişme bölgesinin merkezinde yer almaktadır (Pamir, 2020a). Bütün bu özelliklerinin yanı sıra adayı çok daha değerli kılan şey son yıllarda Doğu Akdeniz'de keşfedilen ve kullanıma sunulan hidrokarbon enerji kaynaklarıyla aynı coğrafyada yer alıyor olmasıdır. Fakat madalyonun bir yüzünde böylesine önemli avantajlara sahip iken, diğer yüzünde anlaşmazlıkların sürüp gittiği siyasi yapı mevcuttur.

Ada siyasi olarak farklı din, dil, etnik yapı ve kültürleri barındıran iki ayrı topluma ev sahipliği yapmaktadır. Her ne kadar uluslararası toplum tarafından kabul görmese de adada fiili olarak iki ayrı devlet yer almaktadır ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) bu iki devletten biridir.

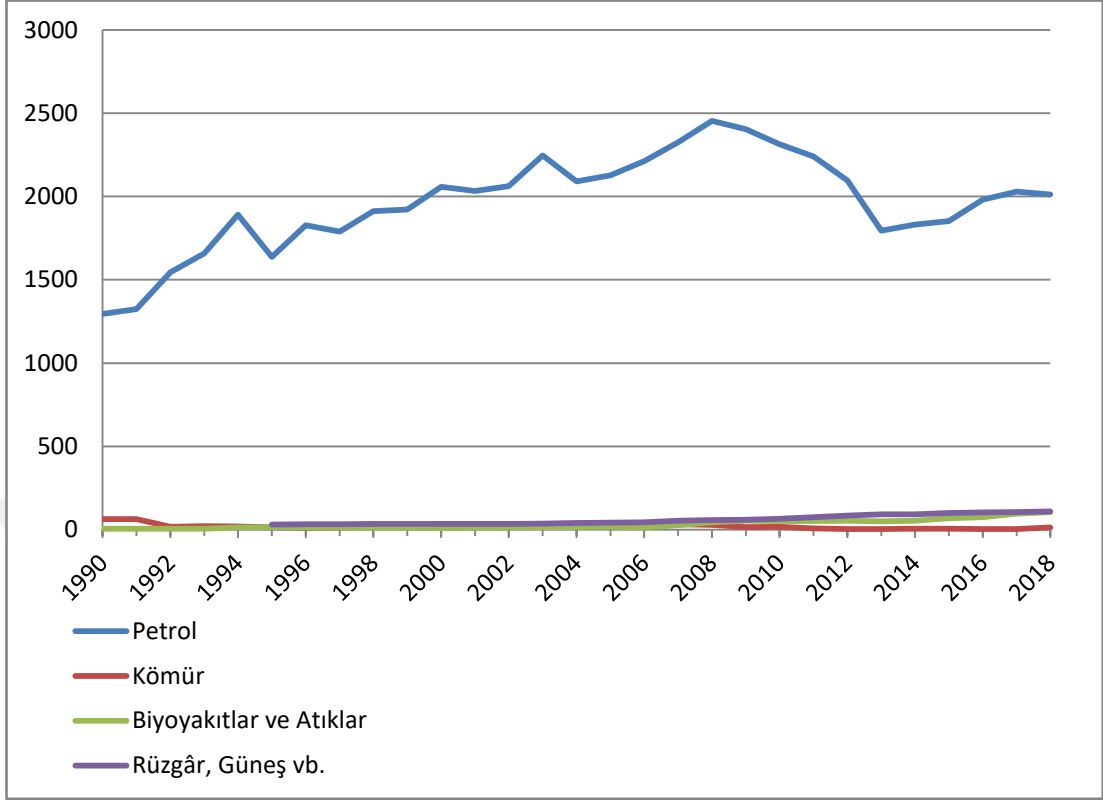
GKRY uluslararası kamuoyunun yoğun desteğini alan bir devlettir. Bu destekten aldığı güç ile geçmişte yaşanan olaylar bir yana, Rum tarafı adadaki varlığını güçlendirmek adına çok fazla çaba sarf etmiş ve sarf etmeye de devam etmektedir. Bu çabalarının bir sonucu olarak AB üyeliğine kabul edilmiş ve bu durum Rum tarafını hem siyasi hem de ekonomik açıdan güçlendirmiştir. Hukuki geçerliliği ile ilgili tartışmaları bir tarafa bırakırsak, öyle ya da böyle başta AB olmak üzere diğer birçok örgüt ve devlet nezdinde adanın temsilcisi olarak GKRY kabul edilmektedir.

Siyasi açıdan tanınırlık elbette ki önemlidir fakat en az onun kadar değerli olan bir şey daha vardır: ekonomik durum. Enerji arzında yaşanan dalgalanmalar veya enerjinin birim fiyatında meydana gelen artışlar ülke ekonomisinin bu durumdan olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır. Çünkü GKRY, ithal enerjiye özellikle de ülkenin enerji arzına hâkim olan petrol ürünlerine büyük ölçüde bağımlıydı ve ithal petrol, ülkenin temel enerji dengesinin %95'inden fazlasını oluşturuyordu. İthal enerjiye olan yüksek bağımlılık, enerji güvenliğinin yıllar boyunca ülkenin enerji politikalarında önemli bir yere sahip olduğu anlamına gelmektedir (Darbouche vd., 2012: 11).

Grafik 2.6: Kaynağına Göre GKRY'nin Toplam Enerji Tüketimi (1990-2018), ktoe
Kaynak: (IEA, 2018f).

Grafik 2.6 GKRY'nin enerji tüketiminde petrol ürünlerinin ağırlıklı rolünü yansıtmaktadır. Dikkat çeken ise doğal gazın enerji tüketimin bir parçası olmamasıdır. Bunda Rum kesiminin herhangi bir LNG tesisi veya doğal gaz boru hattına sahip olmaması yatmaktadır. Diğer taraftan 2008 sonrası enerji tüketiminde gözle görülür bir azalış kaydedilmiştir. Bu durum küresel anlamda yaşanan problemlerin yansıması olarak ülke ekonomisinin içine düştüğü darboğazın enerjiye yansıması olarak da değerlendirilebilir.

Grafik 2.7: Kaynağına Göre GKRY'nin Toplam Enerji Arzı (1990-2018), ktoe
Kaynak : (IEA, 2018d).

Toplam enerji tüketiminde ağırlıklı paya sahip olan petrol, Grafik 2.7'de görüldüğü üzere toplam enerji arzında da en büyük payı oluşturmaktadır. Petrol arzının ağırlıklı payı ada ülkesi olmasının yansımasıdır. Çünkü petrolün diğer hidrokarbon enerji kaynaklarına göre adaya taşınması ve kullanıma hazır hale getirilmesi görece kolay ve daha az maliyetlidir. Ayrıca toplam enerji arzında doğal gazın yer almaması, toplam enerji tüketiminde yer almaması ile aynı nedenlerin yani altyapı yetersizliğinin bir sonucudur. Altyapı yetersizliği nedeniyle hidrokarbon enerji kaynaklarının arzı veya tüketiminde neredeyse tamamen petrole bağlı olunması bazı sorunları beraberinde getirmektedir. Bunlardan bir tanesi çeşitlilik problemi.

Hidrokarbon enerji kaynaklarının çeşitliliğinin azlığı GKRY için enerji güvenliği meselesini öncelikli konular arasına taşımıştır. Enerji ithalatına bağımlı olan ülkelerin karşılaştığı risk ve problemlerle yüzleşmek zorunda kalan GKRY, durumu tersine çevirmek ve enerji güvenliğini sağlayabilmek amacıyla hidrokarbon enerji kaynağı arayışına girmiştir.

Öncelikle hukuksal temellendirme yapmış olmak, enerji arama ve çıkarma faaliyetlerini meşrulaştırmak amacıyla Birleşmiş Milletlere (BM), 21 Mart 2003 tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde 2 Nisan 2004'te Münhasır Ekonomik Bölge ve Bitişik Bölge bildiriminde bulunmuştur (*Law to Provide for the Proclamation of the Exclusive Economic Zone by the Republic of Cyprus*, 2004). BM'ye yapılan bu bildirim 200 millik bir MEB ilanı şeklindedir (Kedikli & Deniz, 2015: 407).

MEB ilanından sonra GKRY, bölgeye ilgi gösteren uluslararası enerji şirketleriyle birçok görüşme yapmış ve bölgede faaliyet göstermeleri için ruhsatlandırma ihaleleri düzenlemiştir.

2011 yılında, GKRY tek taraflı olarak ilan ettiği Aphrodite bölgesinde petrol ve doğal gaz arama ruhsatını ABD menşei bir şirket olan Noble Energy'ye vermiştir (Örnek & Mızrak, 2016: 19). Aynı yılın sonlarına doğru Noble Energy, Kıbrıs'ın güneyindeki Aphrodite sahasında önemli miktarda gaz keşfettiğini duyurmuştur (Winrow, 2018: 48).

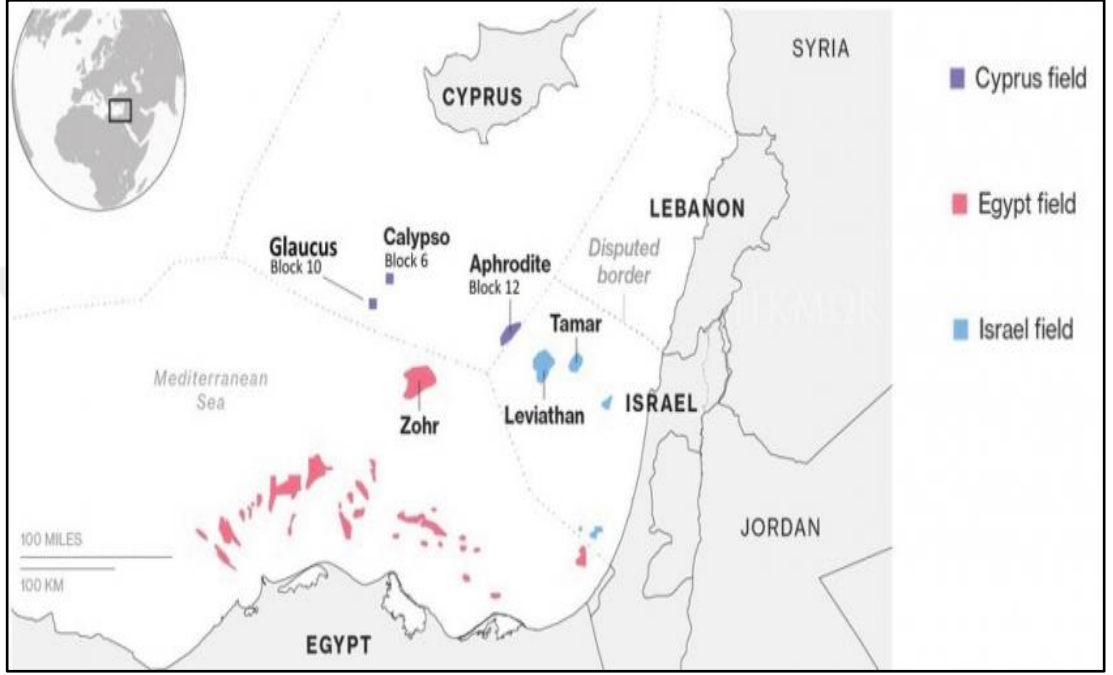
2.2.1.3.1. Aphrodite ve Calypso Sahaları

Kıbrıs'ın topografyası, hidrokarbon araştırmacıları için zorlu olduğundan son on yıla kadar bu bölgedeki hidrokarbonların çoğu keşfedilemedi çünkü enerji kaynakları çok derin sularda yatıyordu (Gürel vd., 2013: 1). Enerjiye olan talep artışı bu zorlu coğrafyada da keşiflerin yapılmasını gerekli kılarken, gelişen teknoloji bu durumu mümkün hale getirmiştir.

Noble'ın Aphrodite gaz sahasını keşfettiği 2011 yılına kadar GKRY kanıtlanmış petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip değildi (Sartori vd., 2016: 6). 2007 yılında başlayan süreç meyvelerini dört yıl sonra vermeye başladı ve Noble Energy, GKRY'nin iddia ettiği Münhasır Ekonomik Bölgesinde 4,5 trilyon kübik fit, yani 140 milyar metreküp (140 bcm) olarak tahmin edilen nispeten küçük bir doğal gaz bulgusu içeren Aphrodite gaz sahasının keşfini duyurmuştur (Stergiou, 2019: 13).

Kıbrıs adasının güney kıyılarının yaklaşık 180 km açıklarında 1700 metre derinlikte yer alan Aphrodite sahası, GKRY'nin yurtiçi gaz ihtiyacını uzun yıllar karşılamak ve doğal gaz ihracat sektörünün gelişimini desteklemek için yeterli görülmektedir (Darbouche vd., 2012: 4). Rum kesimi için bir ilk olan Aphrodite sahasının keşfi, diğer keşiflerin yapılması için umut vaat edici bir gelişme olarak

değerlendirilmiştir. Nitekim bu gelişmeden sonra yeni ruhsatlandırma ihalelerine çıkılmış ve süreç hızlandırılmıştır. GKRY uluslararası enerji şirketlerinin bölgeye artan ilgisinden yararlanmış ve kendi enerji bağımsızlığı yolunda önemli bir eşiği geride bırakmış olmanın verdiği cesaretle hareket etmeye başlamıştır.

Harita 2.6: Aphrodite, Calypso ve Doğu Akdeniz'deki Diğer Önemli Doğal Gaz Sahaları

Kaynak : (Ellinas, 2020).

Bir dizi tekrarlanan hayal kırıklığından sonra Şubat 2018'de İtalya menşei bir enerji şirketi olan “Eni”, sonunda açtığı Calypso 1 kuyusunda gaz içeren bir kaynağın keşfini duyurdu. Calypso'nun 6 ila 8 trilyon fit küp yani yaklaşık 200 milyar m³ doğal gaz içerdiği tahmin ediliyor (Stergiou, 2019: 13).

Aphrodite sahasının keşfi kaynak bağımlılığı konusunda GKRY'nin elini rahatlatmış iken ondan çok daha büyük Calypso sahasının keşfi yeni stratejilerin uygulanmasının önünü açmıştır. Bu keşif enerji arzı konusunda kendi kendine yetmenin yanı sıra ihracat potansiyeline dair umutları da artırmıştır. Bu gelişmelere 2019'un başlarında, ExxonMobil ve ortağı Qatar Petroleum'un, Doğu Akdeniz'in Kıbrıs açıklarında Glaucus-1 adında yaklaşık 5 trilyon ila 8 trilyon fit küp (142 ila 227 milyar m³) arasında doğal gaz kaynağını içerdiği tahmin edilen yeni bir sahanın keşfi (ExxonMobil, 2019) eklenince GKRY enerji alanında büyük bir ilerleme kaydetmiştir.

Gelinen noktada hidrokarbon enerji ithalatına bağımlı bir ülkenin arz yönlü yaşadığı güvenlik endişelerinin, keşfedilen doğal gazın ticarileşmesi ile yerini yakın zamanda talep yönlü güvenlik endişelerine bırakması muhtemel bir ülke konumuna erişen GKRY'nin, diğer kıyıdaş ülkeler gibi enerji bağımsızlığı arzusunu gerçekleştirebilmesi geliştireceği politikalara ve ondan da önemlisi yapacağı keşiflerin nicelik ve niteliğine bağlıdır.

2.2.1.4. İsrail

Levant Havzasındaki doğal gazın hikayesi, bölgedeki siyasi ve ekonomik gelişmeler için önemli sonuçları olan bir hikaye niteliğindedir .(Darbouche vd., 2012: 3). Bu hikâyenin en önemli kahramanlarından İsrail, bölgedeki en gelişmiş ekonomilerden birine sahipken, kuruluşundan bu yana güvenli ve sürdürülebilir enerji kaynaklarından yoksundur (Ağdemir, 2015: 138). İsrail'in çevresinde petrol ve doğal gaz zengini ülkeler olmasına rağmen yakın zamana kadar İsrail'in hidrokarbon enerji kaynakları çok kısıtlıydı. Ayrıca İsrail kuruluşundan itibaren çevre ülkelerle ihtilaflar hatta düşmanlıklar yaşadığından kimi zaman uzak coğrafyalardan enerji ithal etmek durumunda kalmıştır.

Enerji yoksunluğunu ithalat yoluyla ikame etmeye çalışan İsrail Devleti, bir taraftan kaynak çeşitlendirmesine giderken diğer taraftan da hem petrol hem de doğal gaz enerji ithalatına bağımlılığını azaltabilecek potansiyel enerji kaynaklarının araştırılmasına büyük önem vermiştir (Darbouche vd., 2012: 3).

1990'ların sonlarına kadar keşif çabalarının büyük bir kısmı başarısızlık ile sonuçlanmasına rağmen, son yirmi yılda açık denizde İsrail ekonomisini etkileyen büyük miktarlarda doğal gaz keşfedilmiştir (The Ministry of National For Infrastructure, Energy and Water Resources, 2018a).

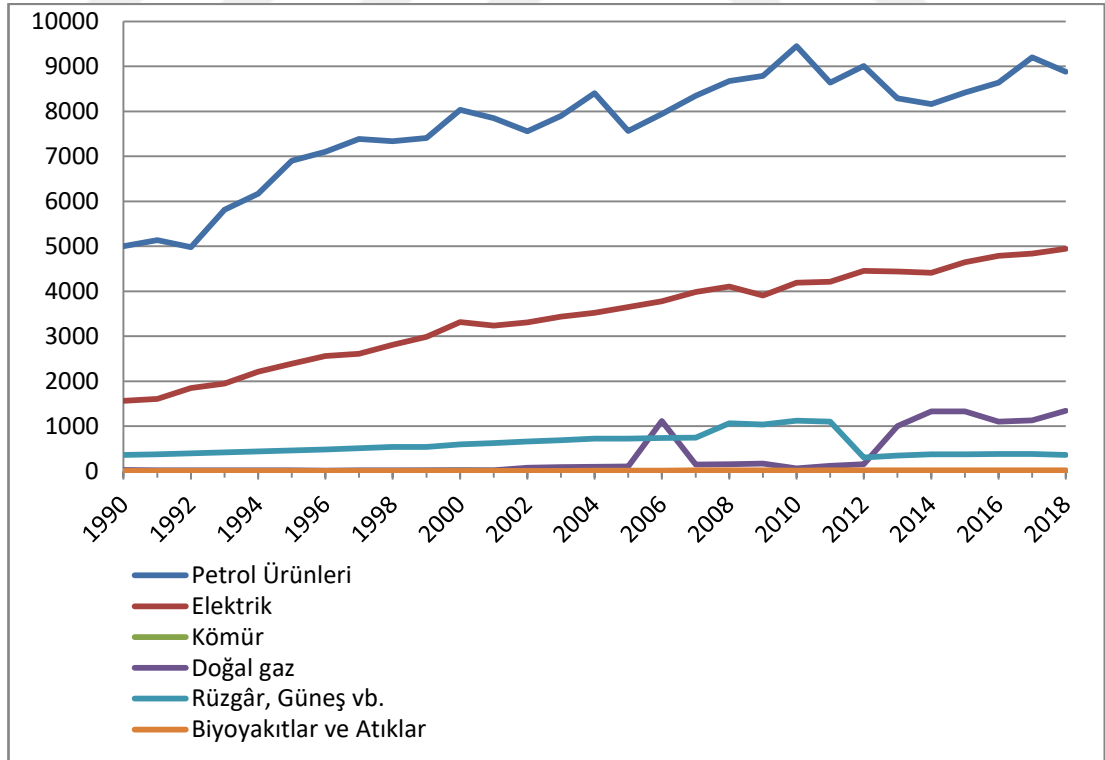
2.2.1.4.1. İsrail'in Doğal Gaz Talebi

Yurtiçi enerji güvenliği İsrail için özellikle önemlidir, çünkü önceleri İsrail'in elektrik üretimi büyük ölçüde maliyetli kömür ve motorin ile istikrarsız doğal gaz ithalatına bağlı olmuştur (Al Jazeera, 2012). İsrail, 2012'ye kadar toplam doğal gaz talebinin %40'ını Mısır'dan karşılamıştır (Ağdemir, 2015: 146). İsrail'in Mısır'dan doğal gaz arzı iki boru hattı aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Bu hatlardan ilki olan El Arish-Ashkelon Boru Hattı, 2008 yılında faaliyete geçmiş ve 2010 yılında boru hattı İsrail'de tüketilen gazın yaklaşık yarısını sağlayacak seviyeye ulaşmıştır. İsrail'in yükümlülüklerini ihlal ettiği ve ödemeleri durdurduğu iddia edildiğinden, gaz arzı 2012 yılında Mısır tarafından tek taraflı olarak durdurulmuştur (Tagliapietra, 2017: 15).

İkincisi ise Arap Gaz Boru Hattı (Trans-Mashreq Gaz Boru Hattı) Mısır'ı Ürdün, Suriye ve Lübnan'a bağlayan 1200 km'lik hattır (Tagliapietra, 2017: 15). Bu hat İsrail'in doğal gaz arzı için hayati önemdeydi, fakat Mısır'da yaşanan iç karışıklıklar ve İsrail'e Mısır'dan ithal edilen doğal gaz boru hattının sıklıkla sabotaja uğraması nedeniyle gaz akışı 2012'den itibaren durmuştur.

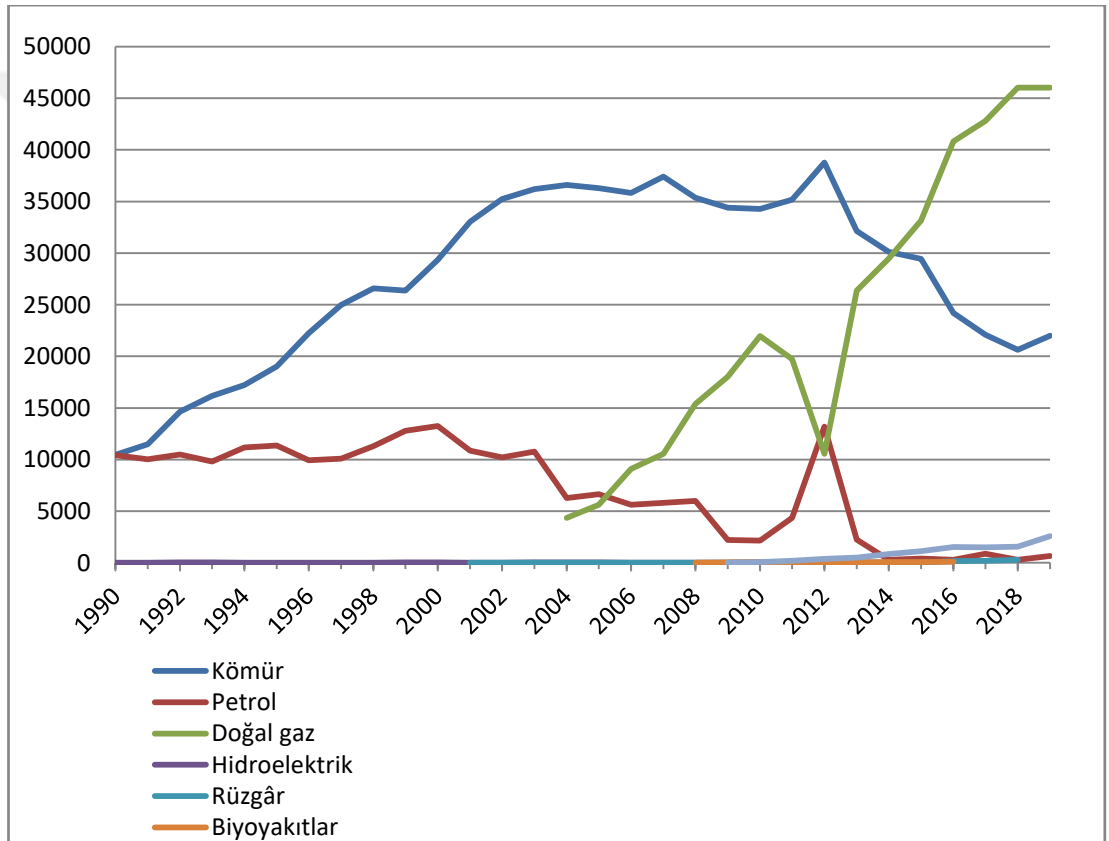
İsrail, 2000-2011 yılları arasında Doğu Akdeniz'in en büyük petrol tüketicisi konumundayken aynı zamanda 2011 yılında bölgenin en büyük ikinci doğal gaz tüketicisi olmuştur (*Eastern Mediterranean Region*, 2013: 11-12). Petrol ve doğal gaz talebi artarken gaz arzının kesintiye uğraması, İsrail için enerji güvenliğinin uzun vadede sağlanmasının önemi ve gerekliliği daha iyi anlaşılmıştır.

Grafik 2.8: Kaynağına Göre İsrail'in Toplam Enerji Tüketimi (1990-2018), ktoe

Kaynak : (IEA, 2018c).

Grafik 2.8’de, İsrail’in toplam enerji tüketiminde petrol ürünlerinin yoğunlukta olduğu görülmektedir. İsrail’in doğal gaz tüketimi 2003’ten önce büyük miktarlarda değildir. Fakat doğal gaz tüketimi 2003’ten 2009’a istikrarlı bir şekilde artmıştır (Ratner, 2016: 10). 2008-2010 yılları arası hem elektrik üretiminde hem de diğer sektörlerde doğal gazın kullanımı artmışken, 2011-2012 döneminde yaşanan arz kesintileri toplam enerji tüketiminde doğal gazın payının azalmasına neden olmuştur. 2012 yılından itibaren yeni doğal gaz keşiflerinin sisteme dâhil edilmesiyle doğal gazın hem elektrik üretimindeki hem de normal tüketim içindeki payı artmıştır.

Grafik 2.9: Kaynağına Göre İsrail'in Elektrik Üretimi (1990-2018), Gwh

Kaynak : (IEA, 2019a).

Boru hattıyla yapılan doğal gaz ithalatı 2012 yılından itibaren sabotajlar ve bölgesel karışıklıklar yüzünden kesintiye uğrayan İsrail, doğal gaz arzının yerini petrol ile ikame etmeye çalışmıştır. Ham petrol ithalatının çoğunu ise tanker gemilerle Rusya ve Azerbaycan'dan ithal etmiştir (*Eastern Mediterranean Region*, 2013: 17). Yakın coğrafyasından ithalat yapmak yerine görece uzak coğrafyalardan ithal edilen hidrokarbon enerjisi İsrail için oldukça maliyetli olmuştur.

Daha yüksek maliyete karşılık görece uzak coğrafyalardan yapılan petrol ithalatının doğal gaz arzında yaşanan kesintiye karşılık bir refleks olduğu aradan çok zaman geçmeden anlaşılmıştır. Çünkü 2017 yılında İsrail, %80'i elektrik üretmek -o yıl ülkede üretilen toplam elektriğin %60'ına tekabül etmekte- için kullanılmak üzere toplamda 10,4 milyar m³ (Bcm) doğal gaz tüketmiştir (The Ministry of National For Infrastructure, Energy and Water Resources, 2018b). Elektrik üretiminde doğal gazın payının gözle görülür artışı ve buna karşılık azalan petrol talebi İsrail'in elektrik üretiminde arz kaynaklı problemlerin tekrarlanmasını istememesinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Yapılan yeni keşiflerin sisteme entegre edilmesi ile elektrik üretiminde doğal gazın payının artarak devam edeceği tahmin edilmektedir.

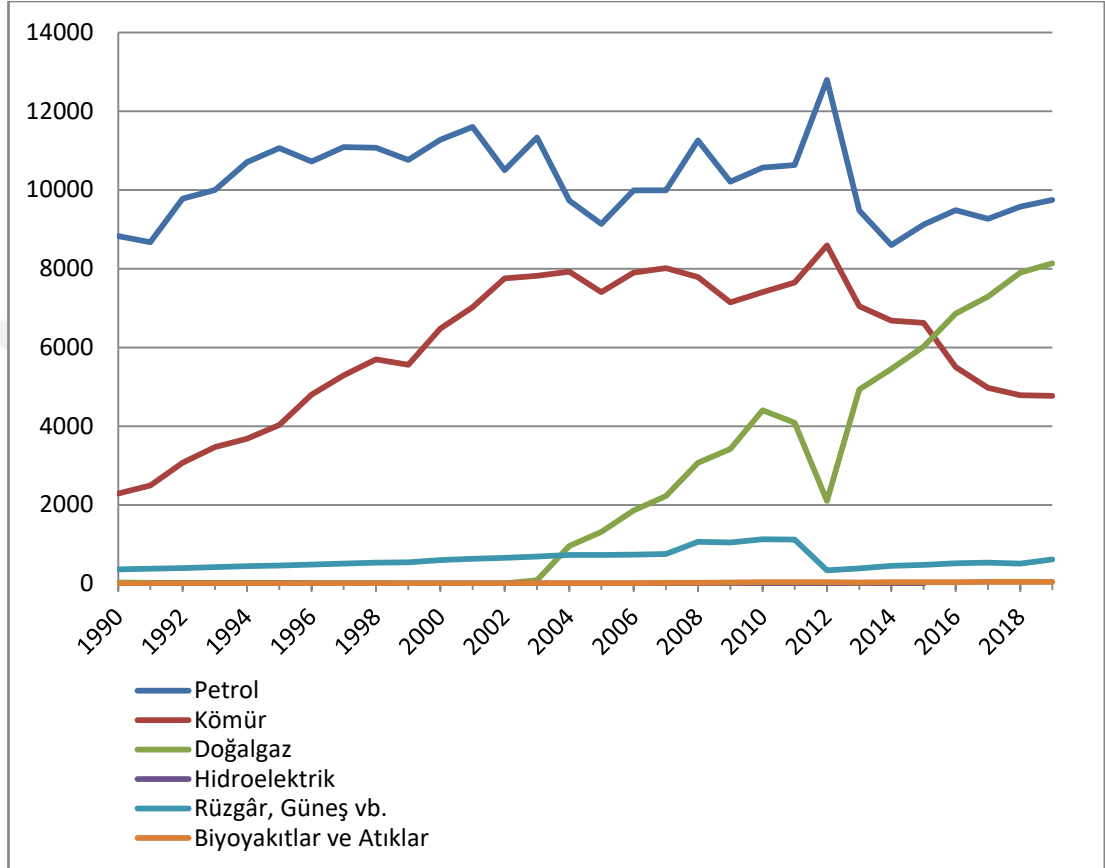
2.2.1.4.2. İsrail'in Doğal Gaz Arzı

İsrail'in enerji politikası öncelikleri diğer tüm Doğu Akdeniz ülkelerinden belirgin şekilde ayrılmaktadır. Uzun vadeli Arap-İsrail çatışması, ülkenin ister enerji ithalatının sağlanması isterse transit geçişi için olsun Arap komşularının çoğuyla ilişkilerini şekillendirmiş ve İsrail'in enerji politikasını yerli üretime öncelik verecek şekilde düzenlemeye itmiştir (Darbouche vd., 2012: 10).

İsrail, kuruluşundan bu yana enerjinin bölgedeki varlığının devamlılığı açısından öneminin farkındadır. Fakat varlığının devamlılığı için bu denli önemli bir kaynağa ihtiyacına nazaran çok düşük miktarlarda sahip olması, İsrail'in gerek duyduğu hidrokarbon enerjisini ithalat yoluyla tedarik etmesini zorunlu kılmıştır. Ama ithalatın enerji güvenliğini sağlamada tek başına yeterli olmadığı açıktır. 2012 yılında yaşanan arz kesintileri, ithalatın oluşturduğu risklerin yansıması olarak yerli üretime verilen önceliğin gerekliliğini bir kez daha göstermiştir. Bölgesel anlamda tecrit edilmiş bir İsrail'in enerji bakımından dışarıya bağımlı olması muhtevasında birçok riski barındıran bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu riskleri minimize edebilmek için İsrail'in siyasi ve ekonomik politikalarında enerji, öncelikli konumunu sürekli korumuştur. Nitekim hidrokarbon enerji kaynaklarının keşfine yönelik yapılan çalışmalar da bu durumu kanıtlar niteliktedir.

1953 yılında Güney Lut Gölü bölgesinde açılan ilk kuyu olan Mazal-1 kuyusu kuru topraktan ibaretti. Ancak, sadece iki yıl sonra 1955'te, ilk petrol güney kıyı ovasındaki Heletz sahasında keşfedilmiş ve 1957'de bitişik Brur ve Kokhav bölgelerinde daha fazla petrol bulunmuştur. Bu erken başarı, daha fazla arama faaliyetini teşvik etti ve 1950'lerin başından 1990'ların sonlarına kadar İsrail'de

karada ve açık denizde yaklaşık 450 arama kuyusu açılmış fakat bunların çoğu ticari başarı ile sonuçlanmamıştır (The Ministry of National For Infrastructure, Energy and Water Resources, 2018a).

Grafik 2.10: Kaynağına Göre İsrail'in Toplam Enerji Arzı (1990-2018), ktoe

Kaynak : (IEA, 2019d).

90'lı yıllardan günümüze değin İsrail'in toplam enerji arzını gösteren Grafik 2.10'da petrol ağırlıklı bir arz görünümü mevcuttur. 2000'li yıllara kadar toplam enerji arzında petrolün payının yüksekliği, bu tarihlere kadar yapılan doğal gaz arama ve üretme çalışmalarından istenilen başarının elde edilememesinden kaynaklanmaktadır.

Toplam enerji arzında petrolden sonra ikinci ağırlıklı enerji kaynağı kömürdür. Kömür, kendi hidrokarbon enerji kaynaklarına sahip olmayan veya en azından iç tüketimini karşılayacak düzeyde sahip olmayan ülkeler için kaynak çeşitlendirmesi yoluyla enerji güvenliğini sağlamak amacıyla başvurulmuş bir enerji kaynağıdır. Yeterli enerji kaynağına sahip olmayan İsrail'de kömürün kullanımının

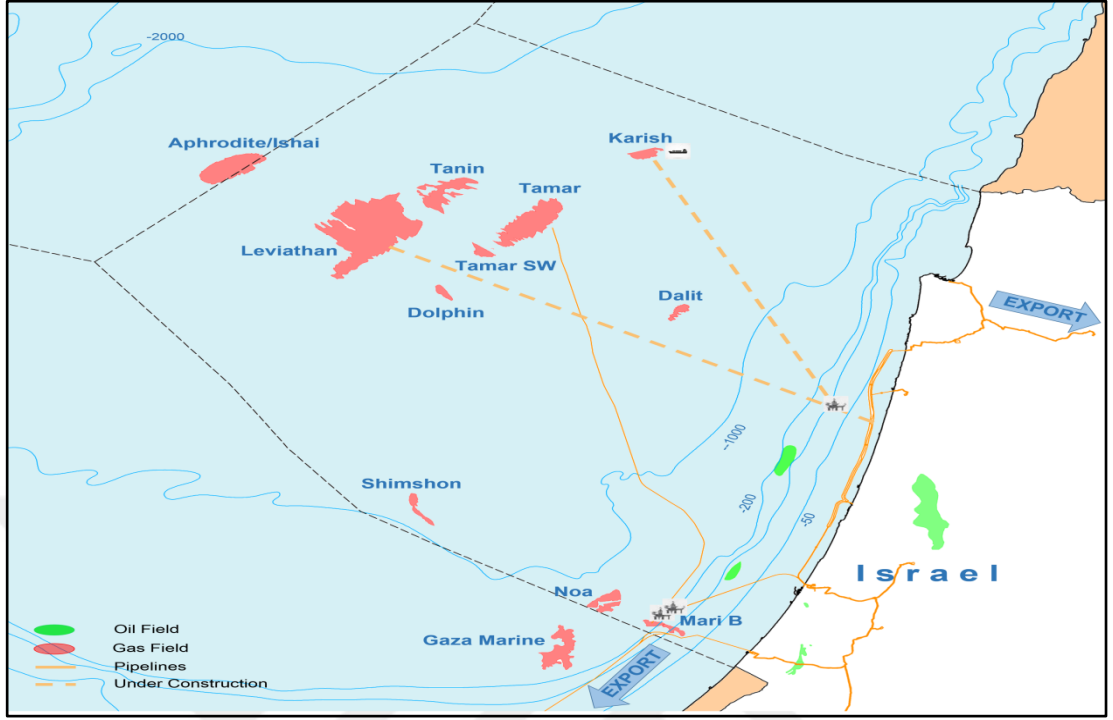
yüksek olması bu sebeptendir. İsrail'in enerji ihtiyacını karşılamak maksadıyla kullandığı bir diğer enerji kaynağı ise özellikle 2000'li yıllardan sonra arzında artış gözlenen, doğal gazdır. 2012 yılına kadar doğal gaz önemli oranda Mısır'dan ithal edilirken geriye kalan kısım iç üretimle karşılanmıştır. Fakat 2012 yılından sonra doğal gaz arzında yaşanan artış ithalatın değil, İsrail açıklarında keşfedilen görece büyük doğal gaz kaynaklarının iç piyasanın kullanımına tahsis edilmeye başlanmasıdır.

2011-2012 ve sonraki süreçte özelde Mısır, genelde Arap coğrafyasında yaşanan karışıklıklar ve Mısır gazını İsrail'e taşıyan boru hattına yapılan sabotajlar sonucunda yaşanan kesintiler sonrası İsrail'in doğal gaz arzında sert bir düşüş yaşanmıştır. Petrol ve kömür arzının artırılması yoluyla yapılan ikame zamanla doğal gaz arzının iç üretimden kaynaklı artmasıyla tersine dönmüş ve kömür ile petrolün 2011 öncesi seviyelerin altına düşmesine vesile olmuştur. Bu tarihten itibaren büyük artış gösteren doğal gaz arzına karşılık diğer hidrokarbon enerji kaynaklarının toplam enerji arzındaki payları azalarak devam etmiştir.

2.2.1.4.2.1. Noa ve Mari-B Sahaları

Noble Energy, ilk keşfi 1999 yılında İsrail açıklarında Noa-1'de gerçekleştirdiğini duyurdu (Noble Energy, 2020). Noa sahası, İsrail açıklarında bulunan ilk ve önemli doğal gaz rezervuarıydı. Şubat 2000'de, Noa sahasının güneydoğusunda başka bir gaz rezervuarı olan Mari-B sahası keşfedilmiştir. 2004 yılında, Mari-B sahasından Ashkelon'un 25 km batısında inşa edilen bir üretim platformu ve Ashdod limanı yakınında bir gaz alım terminali aracılığıyla ticari amaçlı gaz üretime başlandı. Sahadan üretilen gazın neredeyse tamamı, önceleri dizel ve kömürden elektrik üretmek için kullanılan daha sonrasında ise doğal gaz kullanımına uyumlu hale getirilen bazı elektrik üretim santrallerini çalıştırmak için kullanıldı (The Ministry of National For Infrastructure, Energy and Water Resources, 2018a).

2000 yılında keşfedilen ve İsrail'in doğal gaz talebinin yüzde 40'ını karşılayan Mari-B sahası, 2012 yılında, tükenmenin eşiğine gelirken üretim de doğru orantılı düşmüştür (*Eastern Mediterranean Region*, 2013: 12). Doğal gaz arzının yeni sahalarla desteklemesi bu üretim düşüşünü telafi etmiştir. Bunlardan bir tanesi olan Noa sahası, Mısır'dan ithal edilen doğal gazda yaşanan kesintiyi telafi etmek amacıyla 2012'nin yaz aylarının sonlarında kullanıma açılmıştır (Darbouche vd., 2012: 11).

Harita 2.7: İsrail'in Doğal Gaz Sahaları

Kaynak : (The Ministry of National For Infrastructure, Energy and Water Resources, 2018a).

2.2.1.4.2.2. Tamar, Leviathan ve Diğer Sahalar

ABD merkezli Noble Energy liderliğindeki bir konsorsiyumun İsrail kıyılarındaki Tamar sahasında büyük doğal gaz kaynakları keşfettiği ve İsrail'in ekonomisini bir gecede değiştirdiği 2009 yılından itibaren Doğu Akdeniz'deki gaz arama çalışmaları ivme kazanmıştır (Stergiou, 2019: 13).

İsrail'in Levant Havzasında Haifa'nın 90 km batısında 1600 metre derinlikte bulunan (The Ministry of National For Infrastructure, Energy and Water Resources, 2018a) ve yaklaşık 280 milyar m³ rezerviyle Tamar sahası ile Haifa'ya 135 km uzaklıkta 1600 metre derinlikte (Darbouche vd., 2012: 4) ve yaklaşık 620 milyar m³ rezerviyle Leviathan sahası o ana kadar Doğu Akdeniz'in derinliklerinde öylece keşfedilmeyi beklemekteydi (Winrow, 2018: 48). Sırada keşfedilen gazın ihtiyaçları karşılaması için öncelikli olarak iç piyasanın kullanımına hazır hale getirilmesi vardı.

Tamar sahasının 2013 yılında iç piyasaya gaz sağlamaya başlaması (The Ministry of National For Infrastructure, Energy and Water Resources, 2018a), İsrail için çok önemliydi. Çünkü Mısır'dan ithal edilen doğal gazın taşındığı boru hattına

yapılan sabotajlardan dolayı 2012 yılından itibaren ithalatın durması ülkenin gaz kıtlığı yaşamasına neden olmuştur. Bu sahanın faaliyete geçmesi yaşanan gaz kıtlığına yapısal bir çözüm sunulmasına izin vermiştir (Tagliapietra, 2017: 21).

2013 yılında Tamar sahasında başlayan üretim, İsrail'in doğal gaz kullanımında çarpıcı bir artışa neden olmuştur (Ratner, 2016: 11). Nitekim bir taraftan Tamar sahası ülkenin elektrik üretiminin yüzde 70'ini sağlarken diğer taraftan günde yaklaşık 34 milyon m³ (Mcm/d) doğal gaz üretim kapasitesi ile Leviathan ise İsrail ekonomisine akan doğal gaz miktarını iki katından fazla artırmıştır (Noble Energy, 2020). Yeni keşiflerin devreye alınmasıyla talep fazlası meydana gelmiştir. Böylece bu talep fazlasının nasıl değerlendirileceği ile alakalı politikaların belirlenmesi ve hukuksal düzenlemelerin yapılması gereklilik arz etmiştir.

Bu gerekliliğin bir sonucu olarak İsrail hükümeti 2013'te ülkenin doğal gaz rezervlerinin %60'ının iç tüketime tahsis edilmesini gerektiren bir yasa çıkarmıştır. Düzenlemenin arka planında İsrail'in 2040'lara kadar doğal gazda kendi kendine yeterliliğini garantiye almak ve gelecek hükümlere enerji şirketleriyle yaptıkları anlaşmalarda yukarı yönlü fiyat esnekliği sağlamak yatmaktadır (Stratfor, 2018: 3).

Tamar ve Leviathan sahalarının keşfedilmesinden sonra, İsrail Hükümeti Ekim 2011'de bu gaz kaynaklarını kullanmak için çeşitli politika seçeneklerini incelemek üzere uluslararası deneyimlerden en iyi uygulamaları belirlemek ve buna göre ülkenin gelecekteki gaz endüstrisi için en uygun politikayı önermek amacıyla bir bakanlıklar arası komite atamıştır. Komite, bu kaynakların İsrail'in varlığının devamlılığını sağlamada sahip olduğu hayati konumunu da göz önünde bulundurarak, İsrail'in yerel ekonomisinin ihtiyaçları için gaz tedarik etmeyi tercih etmesini ve 2037'ye kadar mevcut ve muhtemel gaz kaynaklarından 500 milyar m³ ten fazlasını ihraç etmemesini önermiştir (Tagliapietra, 2017: 20-21). İsrail'in enerji bağımsızlığı için doğal gaz ihracatının kısıtlı yapılmasını yani özetle ulusal güvenliği için enerji güvenliğinin sağlama alınmaya çalışılması geçmişteki acı tecrübelerden çıkarılan bir ders olarak değerlendirilebilir.

Tamar ve Leviathan'ın keşfedilmesinden önce Mısır'dan gelen doğal gaza bağımlı olan İsrail (Stratfor, 2018: 2), sırasıyla Ocak 2009 ve Temmuz 2010'daki keşifler sonucunda doğal gaz talebini karşılayacak miktarın çok daha üzerinde bir

doğal gaz arzı seviyesine ulaşmıştır. 2009-2016 yılları arasında 14 milyar m³ büyüklüğündeki Dalit, 34 milyar m³ büyüklüğünde Tanin, 50 milyar m³ büyüklüğünde Karish (Delek Group, 2019) ile çeşitli büyüklükteki Dolphin, Shimshon sahalarının keşfinin eklenmesi ve gerek potansiyel gaz rezervlerinin yüksekliği gerekse de diğer Orta Doğu ülkelerine göre siyasi istikrarının devamlılığı sebebiyle İsrail, gaz ithal eden ülke seviyesinden gaz ihraç eden ülke konumuna erişmiştir (Şeker, 2018: 216).

2.2.1.4.3. İsrail'in Doğal Gaz İhracatı

Yeni rezervler özellikle de Leviathan'ın keşfi ve kullanıma sunulması, İsrail'e sadece kendi talebini karşılamakla kalmayıp aynı zamanda onu önemli bir ihracatçı haline getirecek kadar kaynak sağlamıştır (Stratfor, 2018: 2).

Noble Energy, İsrail açıklarındaki Leviathan sahasından doğal gaz satışlarının Ocak 2020'den itibaren Ürdün ve Mısır'a doğal gaz boru hattı vasıtasıyla başladığını ifade etmiştir. Üç ülkenin boru hattı ağları arasındaki ara bağlantıların da tamamen işlevsel olduğu ve Leviathan ile Tamar sahalarından 15 yıllığına 85 milyar m³ teslim etmek için 2019'un sonunda sözleşmelerin yapıldığı belirtilmiştir (Davis, 2020).

Bölgede İsrail doğal gaz ihracatı için jeopolitik yararları olabilecek bir dizi olası varış noktası vardır. Bununla birlikte, İsrail'in Arap ve diğer Müslüman çoğunluklu komşularla enerji bağları kurma ve sürdürme becerisine ilişkin sorular mevcuttur. Komşularla olan siyasi zorlukların, enerji işbirliğinin potansiyel maddi faydaları veya diğer hususlarla ne ölçüde hafifletilebileceği ve tatmin edici lojistik ve ulaşım çerçevelerinin ve güvenlik önlemlerinin nasıl uygulanabileceği açık değildir (Ratner, 2016: 12).

Bununla birlikte Enerji Bakanlığı, İsrail ve Kıbrıs'ın açık deniz gaz sahalarından Avrupa'ya "East-Med" boru hattının inşası ve Mısır'ın Damietta ve İdku'daki doğal gaz (LNG) tesisleri veya Mısır iç pazarına arz için sıvılaştırılmış gazın nakledilmesi de dâhil olmak üzere doğal gaz için ihracat seçenekleri oluşturma çabalarını desteklemektedir. (The Ministry of National For Infrastructure, Energy and Water Resources, 2018b).

Alıcı Ülke	Başlama Yılı	Kaynak Sahası	Toplam Miktar m³(Bcm)
Ürdün - Ölü Deniz sanayi tesisleri	2015	Tamar	1.9 (0.067 Tcf)
Ürdün – Ulusal Elektrik Üretim Şirketi	2017	Leviathan	45 (1.59 Tcf)
Ürdün - Ölü Deniz sanayi tesisleri	2019	Tamar	1.24 (0.044 Tcf)
Mısır – Dolphinus Holding	2020	Leviathan	60 (2.12 Tcf)
Mısır – Dolphinus Holding	2020	Tamar	25.3 (0.89 Tcf)

Tablo 2.1: İsrail'in Doğal Gaz İhraç Ettiği Ülkeler, Başlama Yılı, Kaynak Sahası ve Toplam Miktar

Kaynak : (The Ministry of National For Infrastructure, Energy and Water Resources, 2018b).

2.2.2. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Enerji Bloku

Diğer Doğu Akdeniz ülkeleri gibi Türkiye ve KKTC de ekonomilerinin gelişmesini ve devamlılığını sağlamak için enerjiye çokça ihtiyaç duymaktadır. Enerjinin tedariki noktasında benzer kaygılara sahip bu iki ülke ekonomik olarak da ortak kaderi paylaşmaktadır. Her ikisinin de kendi kendisine yetecek kadar hidrokarbon enerji kaynağı yoktur ve siyasi açıdan Türkiye'nin varlığı KKTC için önem arz etmektedir. Bu blokta başat ülke elbette ki Türkiye'dir, fakat KKTC'nin açık sularında keşfedilmesi muhtemel doğal gaz veya petrol kaynakları, KKTC'nin enerji sahnesine güçlü bir şekilde çıkmasına ve gerek siyasi gerekse de ekonomik açıdan önemli avantajlar sağlamasına yardımcı olacaktır.

2.2.2.1. Türkiye

Devletlerin enerji politikaları çoğunlukla kendi ihtiyaçları tarafından belirlenen ulusal çıkarları ile tanımlanır. Bu sebeple bir ülke; kendi ihtiyacından fazla üretime sahip olduğu ve ihtiyaç fazlasını ihraç ettiği için üretici, kendi kaynakları yeterli

olmadığı ve dolayısıyla ihtiyaç duyduğu kaynakları ithal ettiği için tüketici ve son olarak da toprakları veya karasuları boyunca enerjinin taşınması işlemini gerçekleştirdiği için transit ülke olabilir (Vidakis, 2015: 32). Böyle bir sınıflamada Türkiye, hem tüketici hem de transit ülke konumundadır.

Nüfusun artması, sanayinin gelişmesi ve bunlarla bağlantılı olarak gerçekleşen ekonomik büyüme, Türkiye'nin son dönemde enerji talebinin hızla artmasına neden olmuştur. Bu durum Hazar ve Orta Doğu bölgesindeki hidrokarbon enerji kaynaklarının transferi gibi uluslararası projelere sadece bir nakliye ülkesi olarak değil, aynı zamanda büyük bir nihai tüketici olarak katılımını gerekli kılmıştır (Alsancak, 2010). Çünkü ülke, ekonominin ihtiyaç duyduğu enerjiyi üretim ile karşılayacak yeterli kaynağa sahip değildir. Bu nedenle ülkenin enerji ithalatında fark edilir bir artış yaşanması doğal karşılanmaktadır. Bu artış Türkiye'nin ulusal çıkarlarını gözetenek enerji ticaretinde tüketici ülkeler tarafındaki konumunu pekiştirmiştir.

Dünyadaki petrol ve doğal gaz gibi başlıca hidrokarbon enerji kaynaklarına artan talep ve ülkelerin enerji güvenliklerini sağlama hedefi, ilgili kaynaklara sahip ülkelerin dışında bu kaynakların tüketici ülkelere ulaşmasını sağlayan transit ülkelerin de önemi artırmaktadır (Ener & Ahmedov, 2007). Türkiye'nin Büyük Hazar Bölgesi, Körfez Bölgesi, Rusya ve Kuzey Afrika gibi enerji kaynağı bol olan üretici ülkeler (Biresselioğlu, 2012: 243) ile AB gibi enerji ihtiyacı yüksek olan tüketici ülkeler arasındaki coğrafi konumu göz önüne alındığında gerek bölgesel gerekse de küresel anlamda transit bir ülke olarak önemi daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Enerjinin üretildiği ve pazarlandığı coğrafi alanlar arasındaki büyüklük ile coğrafi konumun jeopolitik değeri arasında doğru orantılı olarak artan bir ilişki söz konusudur (Akdemir & Kuşçu, 2012: 85). Türkiye'nin enerji özeğinin periferisinde fakat enerji arz-talep ilişkisi içinde olan ülkelerin enerji akışının merkezinde yer alması (Akdemir & Kuşçu, 2012: 87) büyüyen enerji ilişkisi ile jeopolitik değerinin daha da artmasını sağlamıştır. Enerji arzının ve talebinin olduğu bu coğrafyanın ortasında bulunmak artan jeopolitik değerin yanı sıra enerji arzında kaynak çeşitliliğinin de oluşmasını sağlamaktadır. Bu durum kendi kendisine yetecek kadar hidrokarbon enerji kaynağına sahip olmayan ve ihtiyaç duyduğu kaynakları ithal etmek zorunda kalan Türkiye'nin hem enerji yükünün maliyet açısından aşağı çekilmesine hem de enerji güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmaktadır.

Jeopolitik açıdan böylesine önemli bir coğrafyada yer almasına karşın, enerji güvenliği bağlamında ülke bazı endişeler ile karşı karşıyadır.

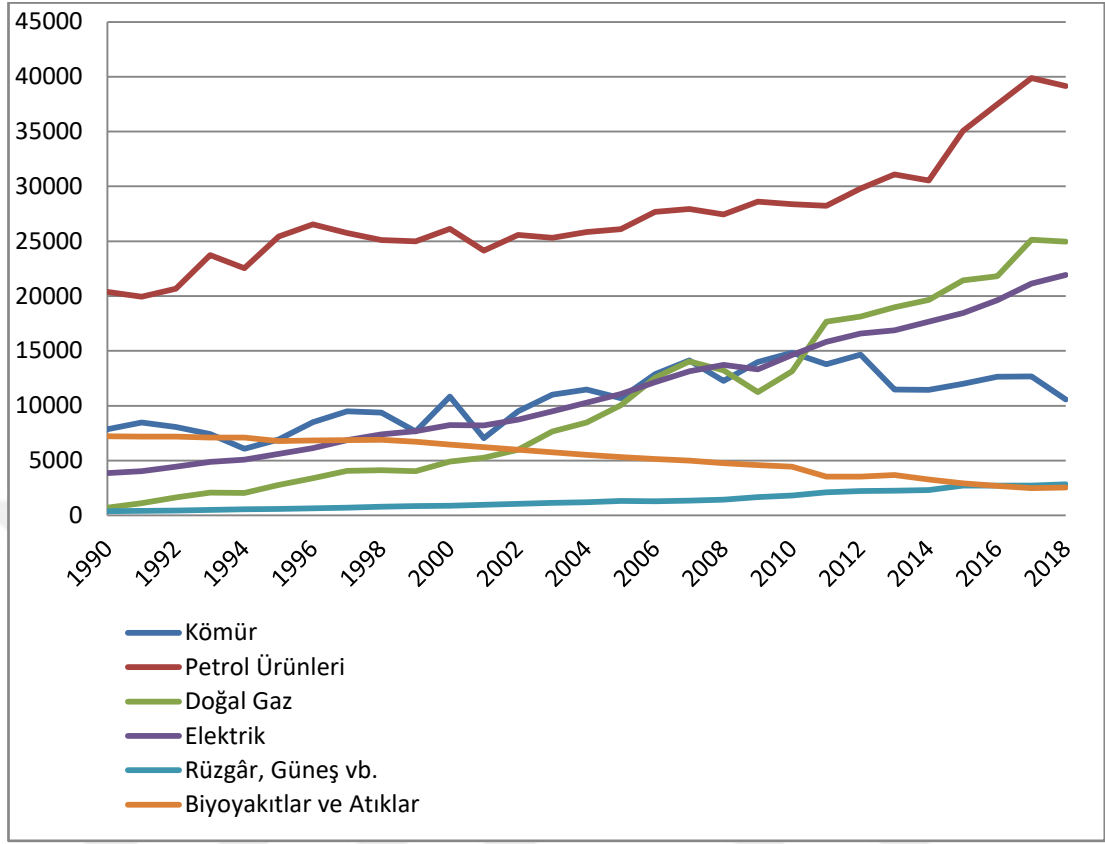
Türkiye'nin enerji güvenliği endişelerinin başında artan enerji ihtiyacı gelmektedir. Bununla birlikte ülkenin yerli hidrokarbon enerji kaynaklarının yetersizliği, doğal gazda %98, petrolde %92 ve kömürde %50 (Şahin, 2019: 8) oranında ithalata bağımlı olması, alternatif enerji kaynaklarının eksikliği veya etkin şekilde kullanılamaması, altyapı ve depolama kapasitesinin yüksek iç talebe nazaran yetersizliği ve son olarak ülkenin karşı karşıya olduğu iç ve dış güvenlik sorunları (Yılmaz-Bozkus, 2018: 116-118) Türkiye'nin enerji güvenliği endişeleri arasında yer almaktadır.

2.2.2.1.1. Türkiye'nin Doğal Gaz Talebi

Türkiye, enerji tüketiminde ağırlıklı olarak fosil yakıt kullanmaktadır. Toplam enerji tüketiminde fosil yakıtlar oransal olarak kimi zaman %85'lere çıkarken, ısı değeri çok düşük linyit dışında ülkenin doğal gaz ve petrol talebinin neredeyse tamamı ile taşkömürü talebinin yarısından fazlası ithalat yoluyla sağlanmaktadır (Pamir, 2020b).

Türkiye'de toplam enerji talebinin ancak %26'sının yerli kaynaklardan karşılanabiliyor oluşu, ülkeyi yüksek oranda enerji ithalatçısı bir ülke konumuna getirmektedir. Çünkü ülkenin enerji talebinde, petrol %92 ve doğal gaz ise %98 oranında ithalat yoluyla karşılanmaktadır (Arslan & Solak, 2019: 1390). Bununla birlikte 2005 yılından bu yana Türkiye'nin gaz ithalatı; büyük ölçekli yeniden gazlaştırma tesislerinin kurulması, gazla çalışan elektrik santrallerindeki özel yatırımların artması, sanayi ve konut sektörlerindeki artan gaz tüketiminin etkisiyle yaklaşık %80 oranında artmıştır (Tagliapietra, 2017: 44).

Grafik 2.11'e göre Türkiye'nin toplam enerji tüketiminin petrol ağırlıklı olmasının yanı sıra kömür ve doğal gaz gibi fosil yakıtların da enerji tüketiminde önemli yer kapladığı görülmektedir. Türkiye'de 2018 yılında toplam birincil enerji tüketimi sırasıyla; petrol ve petrol ürünleri %29.1, doğal gaz %28.6, kömür %28.5, jeotermal %5.8, hidrolik %3.6, rüzgar ve güneş 2.3, biyo yakıtlar ve atıklar %2.1 şeklinde gerçekleşmiştir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2019b).

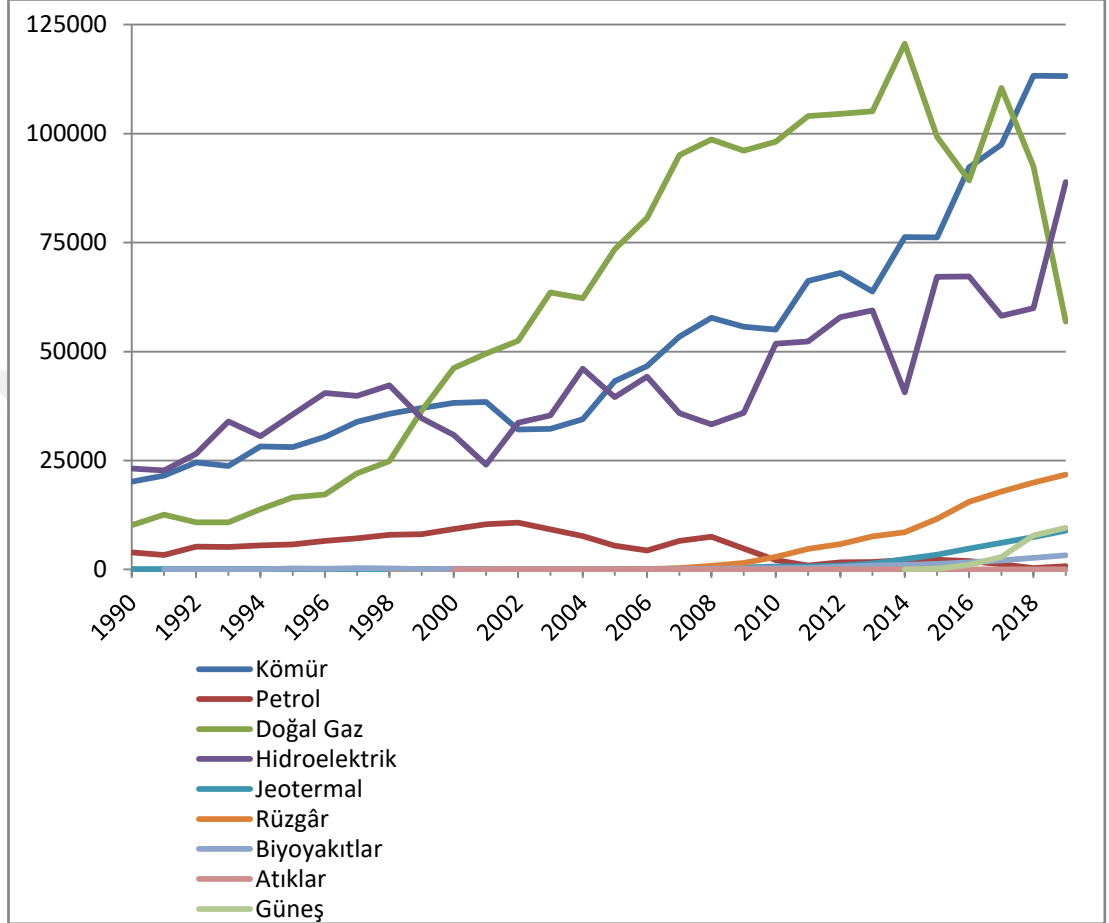
Grafik 2.11: Kaynağına Göre Türkiye'nin Toplam Enerji Tüketimi (1990-2018), ktoe
Kaynak :(IEA, 2018h).

Doğal gaz tüketimi, 2017 yılında 53,9 milyar m³ ile Türkiye tarihinin en yüksek seviyesini gördükten sonra 2018 ve 2019 yıllarında gerileme kaydetmiştir. Doğal gaz tüketimi 2018 yılında %8,6, 2019 yılında ise %8 azalış ile sırasıyla 49,2 milyar m³ ve 45,3 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir (*Enerji Görünümü 2020*, 2020: 19).

Toplam enerji tüketiminde %28.6 ile ikinci sırada yer alan ve tamamına yakınının ithal edildiği doğal gazda, tüketimin %32'si ile ilk sırada konut ve %27 ile ikinci sırada sanayi yer alırken bunları sırasıyla %25 ile dönüşüm/çevrim sektörü(elektrik ve ısı santralleri), %10 ile hizmet sektörü, %4 ile petrol rafinerileri, %1 ile ulaşım ve son olarak da %1 diğer alanlar şeklinde gerçekleşmiştir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2020).

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı verilerine göre Türkiye'de elektrik enerjisi tüketimi 2018 yılında bir önceki yıla göre %2,2 artarak 304,2 milyar kWh, elektrik

üretimi ise bir önceki yıla göre %2,2 oranında artarak 304,8 milyar kWh olarak gerçekleşmiştir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2019a).

Grafik 2.12: Kaynağına Göre Türkiye'nin Elektrik Üretimi (1990-2018), Gwh

Kaynak : (IEA, 2019b).

2018 yılında elektrik üretimimizin, %37,3'ü kömürden, %29,8'i doğal gazdan, %19,8'i hidrolik enerjiden, %6,6'sı rüzgârdan, %2,6'sı güneşten, %2,5'i jeotermal enerjiden ve %1,4'ü diğer kaynaklardan elde edilmiştir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2019a). İlgili veriler ithal yakıtlarla çalışan tesislerin Türkiye elektrik üretiminin büyük bir çoğunluğunu karşıladığını göstermektedir (Pamir, 2020b).

Grafik 2.12 incelendiğinde 2018 yılından itibaren elektrik üretiminde kullanılan hidrokarbon enerji kaynaklarından kömürde neredeyse hiç değişim olmamasına rağmen doğal gaz ve hidroelektrik yavaş yavaş yer değiştiriyor gibi

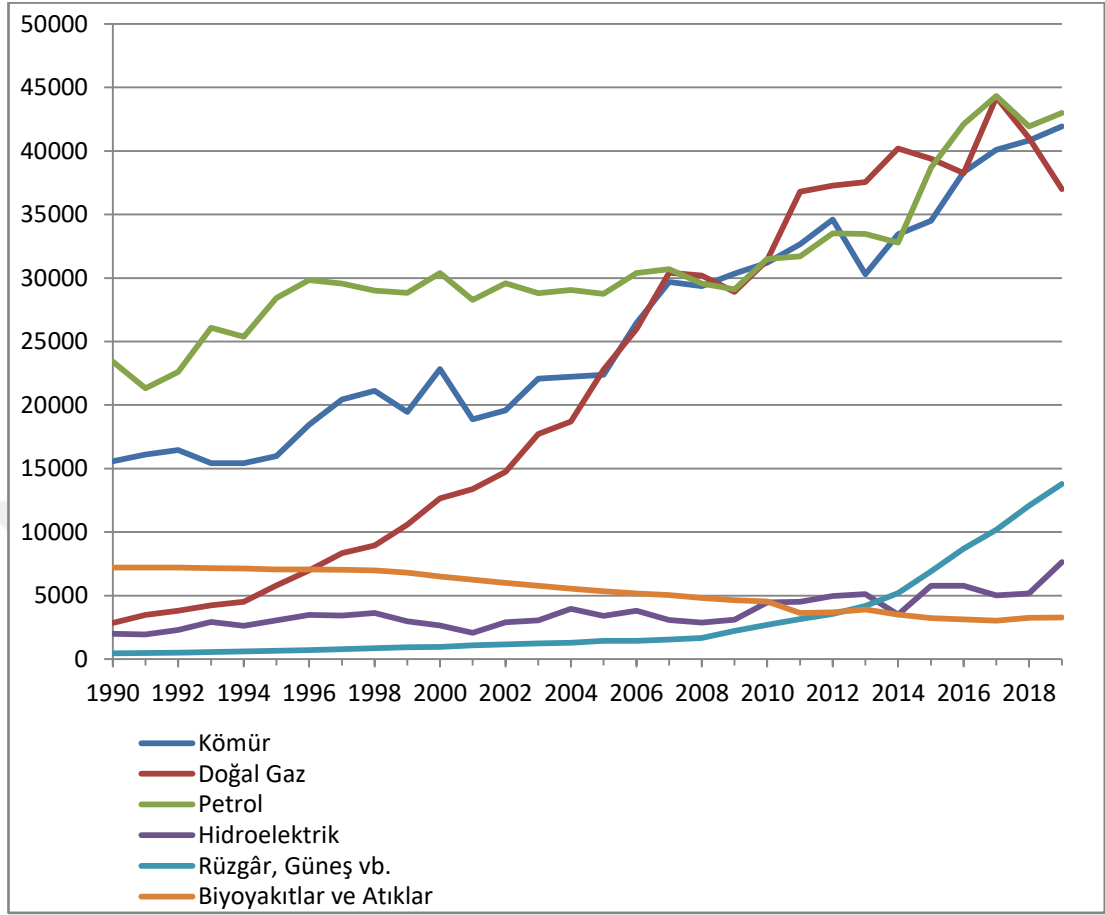
görülmektedir. Doğal gazın kullanımı yaklaşık %40 azalış göstermişken, hidroelektriğin yaklaşık %50 artış gösterdiği görülmektedir.

İç piyasadaki yüksek tüketim oranları ve talebin ithalat yoluyla sağlanıyor oluşu doğal gazı Türkiye için çok daha politik hale getirmektedir (Telli, 2016: 30). Bu nedenle Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ülkenin enerji politikalarına ışık tutması açısından stratejik plan raporları yayınlamaktadır. Yayımlanan “Stratejik Plan 2015-2019” adlı rapor, yüksek enerji bağımlılığı nedeniyle küresel ve bölgesel eğilimlerin etkisiyle değişen pazarların oluşturduğu risklerin Türkiye için çok önemli olduğu ve Türkiye’nin enerji stratejisinin ana temalarını ve hedeflerini; enerji arz güvenliği, enerji verimliliği, iyi yönetim, bölgesel ve uluslararası etkinlik, teknolojik yenilik ve yatırım ortamının iyileştirilmesi şeklinde tanımlamaktadır (Ş. Yılmaz & Sever-Mehmetoğlu, 2016). Bu durumun doğal gazdaki yüksek ithalat ve dolayısıyla yüksek bağımlılık ilişkisinden ötürü en azından elektrik üretiminde doğal gazın payının azaltılmaya çalışılması ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

2.2.2.1.2. Türkiye’nin Doğal Gaz Arzı

Türkiye, enerji stratejisini tanımlarken genel olarak konumundan yararlanmaktadır. Çünkü sahip olduğu coğrafi konum ülkeye, enerji güvenliğini artırmak ve enerji çıkarlarını optimize etmek için komşu bölgelerdeki enerji zengini ülkelerden petrol ve doğal gaz gibi hayati hidrokarbon enerji kaynaklarını ithal etmesine ve onlarla yakın ilişkiler kurmasına yardımcı olmaktadır (Yılmaz-Bozkus, 2018: 118). Bu durum enerji ithalatına bağımlı bir ülke için kaynak ülke çeşitlendirmesi ve daha az maliyetle enerji tedariki gibi konularda avantajlar sağlamaktadır.

Grafik 2.13’e göre Türkiye’nin toplam enerji arzında son yıllarda özellikle doğal gaz ve kömürde büyük artışlar yaşanmış olsa da petrolün hala ilk sırada yer aldığı görülmektedir. 90’lı yıllardan günümüze değin birçok faktörden ötürü kullanımı yaygınlaşan doğal gazın 2017 yılında zirve yaptığı görülmektedir. Bu zirveyi takiben doğal gaz arzında sert bir düşüş yaşanmıştır. Doğal gaz ithalatı 2017 yılında yaklaşık 55 milyar m³ iken 2019 yılında 45,21 milyar m³e gerilemiştir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2020). Grafik incelendiğinde doğal gazın ikamesinin ise yenilenebilir enerji ile petrol ve kömür gibi hidrokarbon enerji kaynakları vasıtasıyla sağlandığı anlaşılmaktadır.

Grafik 2.13: Kaynağına Göre Türkiye'nin Toplam Enerji Arzı (1990-2018), ktoe

Kaynak : (IEA, 2019e).

Yukarıda zikredilen enerji güvenliği stratejisinde temel amaç özetle enerji rotalarını ve kaynak ülkeleri çeşitlendirerek, yerel enerji üretimini teşvik ederek ve enerji verimliliğini tüketimi düşürecek şekilde geliştirerek güvenli, sürdürülebilir ve satın alınabilir enerji arzını güvence altına almaktır (Özev, 2017: 35). Türkiye'nin doğal gaz arzının düşüş eğilimindeki görünümü hedeflenen politikaların yansıması şeklinde değerlendirilebilir.

Diğer taraftan iç talebi karşılayabilecek kadar hidrokarbon enerji kaynağına sahip olmaması veya henüz bu kaynakları keşfedememiş olmasından ötürü tüketici ülke; bulunduğu coğrafi konum itibarıyla üretici ve tüketici ülkeler arasında yer almasından ve bu ülkelerin birbirleriyle olan hidrokarbon ticaretinde gerek topraklarının gerekse de denizlerdeki alanlarının kullanılmasından ötürü de transit ülke kategorisinde yer alan Türkiye'nin enerji arz güvenliği belli başlı risklerle karşı karşıyadır.

Türkiye'nin petrol ve doğal gaz arz güvenliği başta olmak üzere enerji güvenliği açısından karşı karşıya kaldığı en büyük risk jeopolitik sorunlardır. Bunları sırasıyla fiyat dalgalanmaları ve enerji nakil hatlarına yapılan müdahaleler veya politik sorunlardan ötürü enerji arzının kesintiye uğraması takip etmektedir (Özev, 2017: 42-44). Bu sebeple ülkenin enerji güvenliğinin temelinde, enerji arzının ve kaynaklarının çeşitlendirilmesi, arzın makul fiyatlardan alımı ve devamlılığının sağlanması yer almaktadır. Küresel enerji kaynaklarına olan karasal coğrafi komşuluğu (Demir, 2010: 91), arzın çeşitlendirilmesi, devamlılığının sağlanması ve makul fiyattan enerjinin tedarik edilmesi gibi meselelerde Türkiye'nin elini güçlendirmektedir.

2.2.2.2. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)

Mısır ve Doğu Akdeniz ticaret yolları üzerinde yer alması, tarihin bilinen ilk devletlerinden itibaren Kıbrıs'ın önem kazanmasına vesile olmuştur (Akarçay & Ak, 2018:144). Doğu Akdeniz'in ortasında yer alan ada bölgesel güçlerin hâkimiyet mücadelesinde jeopolitik konum hasebiyle oldukça cezbedici görülmüştür. Çevresinde keşfedilen ve yapılması muhtemel diğer hidrokarbon enerji keşifleriyle birlikte adanın önemi daha da artmıştır.

BM ve uluslararası hukuka göre GKRY, Kıbrıs'ta uluslararası alanda tanınan tek egemen varlıktır. Ancak Türkiye, Kıbrıslı Rumların Kıbrıs'ın tamamı üzerindeki hâkimiyetine itiraz etmekte (Darbouche vd., 2012: 7-8) ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin de GKRY kadar gerek ada gerekse de adanın sahip olduğu yeraltı ve yerüstü canlı-cansız kaynaklar üzerinde eşit ve ayrılmaz hakkının olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Türkiye, hem adada bulunan Türk ve Müslüman unsurların evrensel insan hakları ilkelerine uygun bir şekilde yaşamalarını sağlamaya hem de adanın güney hattından kaynaklı bir tehlikeyi engellemeye çalışmaktadır (Cankara, 2016: 33).

Uluslararası kamuoyu nezdinde tanınırlık açısından yaşanan problemler enerji tedariki meselesinde de KKTC'nin sorunlarla karşılaşmasına neden olmaktadır. KKTC, ihtiyaç duyduğu hidrokarbon enerjisini Türkiye üzerinden sağlamaktadır. Birincil enerji kaynakları bakımından tamamen dışa bağımlı bir ülke olan KKTC'nin, temel enerji kaynağı petrol ve petrol ürünleridir (Kavak, 2012: 18). Petrol ürünlerine yüksek bağımlılık olası petrol arz kesintisi veya fiyat

dalgalanmalarında ülkenin ekonomik olarak belli zorluklarla yüzleşmesine neden olmaktadır.

Diğer taraftan doğal gazın KKTC'nin henüz enerji tüketiminin bir parçası olmadığı görülmektedir (Karagöl & Özdemir, 2017: 10). Enerji arzında doğal gazın yer almayışında, tek karasal komşusu olan GKRY gibi altyapısının müsait olmaması yatmaktadır. Bununla birlikte adanın çevresinde yapılan keşiflerin ve bundan sonra yapılacak muhtemel enerji keşifleriyle doğal gaz altyapısının geliştirileceği ve doğal gazın enerji arzında önemli bir konuma erişeceği tahmin edilmektedir.

KKTC'de elektrik üretmeye yönelik faaliyetler, 1974 Barış Harekâtı'nın ertesinde Türkiye Elektrik Kurumu'nun çalışmaları ile başlamıştır. Barış Harekâtı sonrasında tüm enerji üretim tesisleri güneyde kaldığından, o tarihte Kuzey Kıbrıs'ta enerji üretim tesisi bulunmamaktadır. 1975-1994 yılları arasındaki dönemde KKTC elektrik ihtiyacının %10-%20'sini kendisi üretebilmiş, kalan kısmını ise Güney Kıbrıs'tan karşılamıştır. Yapılan yatırımların bir sonucu olarak KKTC, 1996 yılında enerji ihtiyacının tümünü kendi üretimiyle karşılayabilir duruma gelmiştir (Kavak, 2012: 21). Fakat tamamen fuel-oile bağlı bir elektrik üretim portföyü ve istikrarlı bir biçimde büyüyen elektrik talebi ile kaynak açısından tamamen dışa bağımlı durumda olması ülkenin arz güvenliği açısından ciddi bir sorun oluşturmaktadır (Kavak, 2012: 46). Yakın zamanda bu sorunun üstesinden gelinmesi ancak kaynak çeşitlendirmesi, yerli kaynakların daha etkin kullanılması ve yeni hidrokarbon enerji kaynaklarının keşfedilmesi yoluyla mümkün görünmektedir.

2.2.3. Blok İçi İlişkiler

Levant Havzası özelinde, Doğu Akdeniz bölgesindeki üretimin görünümü İsrail'in bir dizi büyük açık deniz doğal gaz keşfinden ilkinin yaptığı 2009 yılından beri kökten değişmiştir (Darbouche vd., 2012: 3). Bu ve bundan sonraki keşifler, bölgesel jeopolitik haritanın önemli ölçüde yeniden düzenlenmesine yol açmışken (Ağdemir, 2015: 150) özellikle de enerji konusunda yeni ilişkilerin ve işbirliklerinin doğmasında etkili olmuştur. Muhammed Fayez Farahat ve Abdel Monem Said Aly gibi Mısırlı akademisyenlerin ifade ettiği gibi, 21. yüzyılda paylaşılan bir toprak sınırı artık bölgesel blokların oluşturulması için gerekli bir koşul değildir (Winter & Linderstrauss, 2019). Doğu Akdeniz'de de enerji temelli ortaya çıkan askeri, ekonomik ve siyasi ilişkiler ağı, çoğunluğu birbirine doğrudan toprak sınırı olmayan ülkelerin kurduğu bölgesel işbirliklerinin birer yansıması şeklinde tezahür etmiştir.

İsrail'in, Tanin ve Karish sahalarını Yunanistan merkezli Ocean Energean Oil and Gas şirketinin GKRY bağlı ortaklığı Energean E&P'ye 148 milyon \$ karşılığında satması (Offshore Energy, 2017), İsrail-Yunanistan-GKRY işbirliğinin somut bir göstergesi olmuş ve orta vadede Mısır'ın da dâhil edilmesiyle bölgenin jeopolitik rolünü yükseltmiştir (Şeker, 2018: 216). Mayıs 2018'de Mısır Petrol ve Maden Kaynakları Bakanlığı'nın, Kıbrıs'ın Afrodit sahasından Mısır'ın LNG tesislerine bir doğal gaz boru hattı inşasının planlandığını duyurması (Reuters, 2018) bu işbirliğinin diğer bir ayağını oluşturmuştur.

Doğu Akdeniz'deki hükümetler, üçlü işbirliği yoluyla bölgesel istikrarı artırmak için girişim başlatmıştır (Winrow, 2018: 50). Bu süreçte GKRY-Yunanistan-Mısır ve GKRY-Yunanistan-İsrail üçlüsünden oluşan iki ayrı işbirliği mekanizması kurulmuştur. Bu ittifak ilişkisi içindeki ülkelerin amacı, GKRY-Mısır-İsrail üçgeninde yer alan doğal gaz kaynaklarını işbirliği içerisinde özellikle Avrupa gibi uluslararası pazarlara ulaştırmaktır (Şahin, 2019: 36). Kudüs'te gerçekleşen 6. Üçlü Zirve toplantısına katılan Mike Pompeo -Trump dönemi ABD Dışişleri Bakanı- da İsrail-Yunanistan-GKRY enerji işbirliğinden duydukları memnuniyeti dile getirmiş ve sürece olan desteklerini belirtmiştir.

Askeri, siyasi ve ekonomik anlamda gerçekleşen bu görüşmelerin birleştirici unsuru elbette ki enerjidir. Gerek Mısır ve İsrail arasında geçmişte yaşanan problemler gerekse de bölgesel tepkilerden sıyrılmak adına iki ayrı mekanizma şeklinde ve enerji çatısı altında gerçekleşen toplantıların merkez ülkeleri GKRY ve Yunanistan'dır.

GKRY ve Yunanistan'ın bu ülkelerle yeni işbirliği mekanizmaları geliştirmesinde, Türkiye'nin son zamanlarda Mısır ve İsrail ile yaşadığı gerilimlerin de payı yadsınamaz (Yaycı, 2020a: 56). Doğu Akdeniz coğrafyasında belli problemler ve zaman zaman yalnızlıklar yaşayan bu dört ülkenin ulusal çıkarları temelinde bir araya gelmeleri doğal karşılanmaktadır. Ayrıca mevcut durumdan sadece Yunanistan ve GKRY değil İsrail ve Mısır da maksimum fayda sağlamayı amaçlamaktadır.

İsrail, GKRY ve Yunanistan'ın aralarındaki ilişkilerin gelişmesi; İsrail'in bölgesel izolasyonunu aşması ve keşfettiği doğal gazın ihracat seçeneklerinin artmasına (Ağdemir, 2015: 150), Yunanistan'ın AB'ye enerji ithalatında transit ülke

olması sebebiyle kendi enerji güvenliğini güvence altına almasına, Mısır'ın enerji ihracat potansiyelinin yükselmesine, GKRY'nin ise yaşadığı ekonomik ve siyasi problemleri aşmak için İsrail gibi bölgesel bir güçten destek almasına ve enerji ticareti yoluyla bölgede etkin bir ülke konumuna erişmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

Diğer birçok müttefiklik ilişkisinde olduğu gibi Mısır, Yunanistan, GKRY ve İsrail arasındaki müttefiklik ilişkisinin temelinde de güvenlik kaygısı mevcuttur (Shama, 2019), fakat bir farkla ki bu sınır güvenliğınden çok ulusal güvenliğıın en önemli payelerinden biri olan enerji güvenliğıdır. Bu dört ülke, oluşturulan müttefiklik ilişkisini ve elde edilen kazanımları artırmak, ayrıca bölge ülkeleriyle işbirliğini geliştirmek adına merkezinde doğal gazın olduğu bir forum oluşturmuştur.

2.2.3.1. Doğı Akdeniz Gaz Forumu

Gaz Forumu kurma niyeti, Mısır ve İsrail'in Yunanistan ve Kıbrıs ile kurdukları üçlü ittifakların somut bir emaresi olarak Ekim 2018'de Girit'te Mısır, Yunanistan ve GKRY liderlerinin yaptığı zirve sonunda açıklanmıştır (Winter & Lİndenstrauss, 2019). Mısır, İsrail, Yunanistan, Kıbrıs, Ürdün, İtalya ve Filistin'in oluşturduğu Doğı Akdeniz Gaz Forumu ilk toplantısını 14-15 Ocak 2019 tarihlerinde Mısır'ın başkenti Kahire'de gerçekleştirmiştir (Tsardanidis, 2019: 82). Forum resmi olarak diğer ülkelere açık olmasına rağmen, Kahire'deki toplantıya Türkiye, Lübnan ve Suriye'den delegeler dahil edilmemiştir (Stergiou, 2019: 26).

Tansiyonun yüksek olduğu bir bölge ve zamanda gerçekleşen forumun amacı, Doğı Akdeniz'deki gaz kaynaklarının ekonomik olarak geliştirilmesini ve özellikle ülkelerin bölgesel enerji işbirliğini teşvik etmesini sağlamaktır (Elliott, 2019). Gaz forumunun oluşumu ayrıca bölge devletlerinin Doğı Akdeniz'in ulusal güvenlikleri açısından önemi konusundaki ortak algılarını yansıtmaları açısından da önem arz etmektedir (Winter & Lİndenstrauss, 2019).

Yapılan açıklamalarda örgütün; arz ve talebi sağlayarak, kaynak geliştirmeyi ve gaz akışını optimize ederek, altyapı maliyetini rasyonelleştirerek, rekabetçi fiyatlar sunarak ve ticari ilişkileri geliştirerek üyelerinin çıkarlarına hizmet eden "bölgesel bir gaz pazarı" yaratmayı (Reuters, 2019) ve böylece Doğı Akdeniz'i büyük bir enerji merkezine dönüştürmeyi hedefledikleri ifade edilmektedir.

2.2.3.2. Türkiye – KKTC Anlaşması

KKTC Bakanlar Kurulu 22 Eylül 2011 tarihinde Kıbrıs Türk halkının adanın deniz yetki alanları üzerindeki mevcut hakları temelinde 7 ruhsat sahası belirleyerek, bu alanlara ilişkin ruhsatları Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPAO) verdiğini açıklamıştır (Şahin, 2019: 27).

İlgili anlaşmaya istinaden yapılan açıklamada, “Kıbrıs adasının müşterek sahipleri olan Kıbrıslı Türklerin, adanın denizcilik yetki alanları içinde bulunan doğal kaynakların araştırılması, çıkarılması ve işlenmesi konusunda eşit ve vazgeçilmez haklara sahiptir. Bu bağlamda Kıbrıs Türk tarafının kendi ruhsatlı sahalarında faaliyet göstermesi doğaldır” (Turkish Republic of Northern Cyprus, 2013), ifadelerine yer verilmiştir.

Sözleşme ile TPAO'ya petrol ve gaz için keşif araştırması yapma ve ilgili alanlarda kuyu açma ve işletme yetkisi verilmişken, tüm maliyetlerin TPAO tarafından karşılanması ve herhangi bir kârın da sözleşmenin iki tarafı arasında paylaşılması kararı alınmıştır (Gürel vd., 2013: 68). Bu anlaşma kapsamında TPAO gerekli fizibilite çalışmaları yapmak üzere ruhsat bölgelerine sismik arama ve sondaj gemileri yollamıştır. Gerek KKTC'nin ruhsat verdiği alanlarda gerekse de Türkiye Cumhuriyeti'nin ruhsat alanlarında petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri devam etmektedir. Yapılacak muhtemel keşifler her iki ülkenin ikili ilişkilerinin daha da gelişmesinde ve enerji güvenliklerinin sağlanması yolunda bir eşiğin aşılmasına katkıda bulunacaktır. Böylece GKRY, Yunanistan, Mısır ve İsrail'in de amaç edindiği Doğu Akdeniz'i enerji merkezi haline getirme çabalarında Türkiye ve KKTC'nin de eli güçlenmiş olacaktır.

Bütün bunların yanında Doğu Akdeniz'i bir enerji merkezi haline getirecek ihracat seçeneklerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira Zohr sahasının keşfi Doğu Akdeniz'deki oyun alanını tamamen değiştirmişken, Mısır artık doğal gaz ithalatına yüksek ihtiyaç duymadığından İsrail ve GKRY gibi ülkeler stratejilerini derhal yeniden değerlendirmek zorunda kalmıştır (Stratfor, 2018: 4). Böylece doğal gazın ihracatında farklı rotalar ve alternatifler üzerinde durulmaya başlanmıştır.

2.2.4. Doğu Akdeniz'deki Muhtemel Doğal Gaz ihracat Rotaları

Yapılan onca araştırma, katlanılan maliyetler ve siyasi çekişmelerin sonucunda keşfedilen doğal gaz kaynaklarından optimum fayda sağlamak için

GKRY ve İsrail'in önünde; Mısır'ın sabit LNG ihracat terminalleri üzerinden ihracat, bir boru hattı vasıtasıyla hem Türkiye'ye hem de Türkiye üzerinden Avrupa'ya ihracat veya benzer şekilde bir boru hattı aracılığıyla Yunanistan üzerinden Avrupa'ya ihracat (Stratfor, 2018: 8) gibi üç seçenek vardır.

Harita 2.8: Doğu Akdeniz'deki Doğal Gaz Kaynaklarının Muhtemel İhracat Rotaları

Kaynak : (Stratfor, 2018: 8).

2.2.4.1. Doğu Akdeniz Doğal Gaz Boru Hattı (East-Med) Seçeneği

East-Med boru hattı olarak da bilinen Doğu Akdeniz Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, İsrail ve Kıbrıs açıklarındaki Doğu Akdeniz gaz kaynaklarının yılda 16 milyar m³ kapasiteli olacak şekilde Girit üzerinden Yunanistan'a ve oradan da İtalya'ya ve AB'ye taşınmasını amaçlayan projedir. Doğu Akdeniz gaz sahalarından Kıbrıs'a uzanan 200 km açık deniz boru hattı, Kıbrıs'ı Girit Adası'na bağlayan 700 km açık deniz boru hattı, Girit'ten Yunanistan anakarasına (Peloponnese) 400 km açık deniz boru hattı ve son olarak Mora Yarımadası ve Batı Yunanistan'ı geçen 600 km karadan boru hattı (Tagliapietra, 2017: 31) şeklinde toplamda 2000 km'ye yakın bir hattın inşası şeklinde planlanan East-Med, bölgesel işbirliğinin artması konusunda da ilgili ülkelere cazip gelmektedir.

Avrupa Komisyonu tarafından da desteklenen East-Med projesi aracılığıyla bölgesel gaz kaynakları ile Avrupa pazarı arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuş olacaktır (Sartori vd., 2016: 12). İlgili bağlantının bir taraftan AB'nin enerji arz güvenliğine katkı sağlayacağı düşünülürken diğer taraftan da GKRY ve İsrail'in talep güvenliğinin yanı sıra projeye ilişkili diğer Doğu Akdeniz ülkelerinin de fayda sağlaması amaçlanmaktadır. Bu hedefler göz önünde bulundurulduğunda East-Med projesinin Doğu Akdeniz'deki doğal gazın ihracatı için makul bir rota olduğu düşünülmektedir. Fakat bölüme girerken ifade ettiğimiz gibi her seçeneğin kendi içinde olumlu ve olumsuz yönleri vardır.

Öncelikle belirtmemiz gerekir ki Doğu Akdeniz boru hattı çok pahalı bir ihracat seçeneğidir. Çünkü birkaç sıkıştırma istasyonuna duyulan ihtiyaç, inşaat maliyetlerini önemli ölçüde artırmaktadır ve boru hattının maliyetini geri kazanmasının 10 yıldan fazla süreceği tahmin edilmektedir (Stergiou, 2019: 18). Bununla birlikte projeye dâhil olan tüm taraflar, rota üzerindeki derinliklerin yer yer 3000 metreyi bulabildiğini ve bunun büyük bir teknik zorluk teşkil edeceğinin farkındadır (Kampouris, 2019). Bu derinliklerde yaşanabilecek herhangi bir aksaklık çok daha büyük mali yüklerle neden olabilecektir.

Uzun boru hattı kaynak coğrafyasında yüksek enerji miktarı gerektirirken aynı zamanda karada yapılan üretime nazaran daha fazla maliyete de neden olmaktadır. Mevcut gaz piyasasının üzerinde yapılacak bir fiyatlamanın tüketiciler tarafından tercih edilmesi pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca projenin sonuçlandırılması zaman alacağından uzun erimli sözleşmelerin yapılması gerekmektedir. Çünkü küresel enerji piyasasındaki belirsizliklere muhtemel LNG gazının eklenmesi ile tüketici ülkeler kısa vadeli LNG anlaşmalarına yönelebilmektedir. Kaldı ki birçok Avrupa ülkesi şimdiden özellikle Rus enerji şirketi Gazprom ile uzun vadeli anlaşmalara gitmiştir. Daha pahalı bir gaz için anlaşmalardan caymanın getireceği maddi yükün altına girmek istemeyecekleri tahmin edilmektedir.

Diğer birçok teknik ve finansal nedenden ötürü Doğu Akdeniz'deki gazın East-Med aracılığıyla ihraç edilmesi makul görünmemektedir. Fakat 2 Ocak 2020 tarihinde East-Med'e ilişkin anlaşmanın Yunanistan Başbakanı Kyriakos Mitsotakis, İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu ve GKRY Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiadis'in katılımıyla Atina'da imzalanması ve 14 Mayıs 2020 tarihinde Yunan

Parlamentosu'nun bu anlaşmayı onaylayarak süreçte herhangi bir olumsuzluk olmadığını ve projenin öngörülen takvimdeki gibi yürütüleceğini belirtmesi (Keçeci, 2020), birçok yönüyle sürdürülebilir olmadığı düşünülen projenin hayata geçirilme gayretini yansıtmaması açısından kayda değer bir gelişmedir.

2.2.4.2. Türkiye Üzerinden İhracat Seçeneği

Doğal gaz üretim sahalarına yakın olması, enerji transit altyapısının görece gelişmiş olmasından ötürü bir süredir hem İsrail hükümeti hem de Doğu Akdeniz sularında faaliyet gösteren enerji şirketleri Türkiye'ye ve oradan Avrupa pazarlarına deniz altından bir boru hattı inşa etmeyi düşünmektedir (Stergiou, 2019: 15). Enerji ticaretinde transit bir ülke konumunda olmasının yanı sıra Türkiye, Kıbrıs ve İsrail gazı için coğrafi olarak yakın ve ekonomik açıdan mantıklı bir ihracat pazarını temsil etmektedir (Sartori vd., 2016: 11).

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji sahalarına yakınlığı, artış gösteren doğal gaz talebi ve sahip olduğu altyapı aracılığıyla doğal gazın Avrupa'ya daha ucuza taşınması ihtimali nedeniyle enerjinin taşınmasında Türkiye güzergahının tercih edilmesi makul görünmektedir. Fakat gerek Türk-Yunan ve Türk-Rum ilişkileri gerekse de Türk-İsrail ilişkilerinin dalgalı seyri ve GKRY'nin, KKTC'nin haklarını göz ardı ederek adanın sahip olduğu enerji kaynakları üzerinde tek taraflı olarak faaliyet göstermesi bu ihtimalin gerçekleşmesini zora sokmaktadır.

Ayrıca Türkiye'ye doğrudan bir boru hattı ya Lübnan ya da Kıbrıs sularından geçmelidir. Türkiye, GKRY'nin tek taraflı keşif çabalarına meydan okumaya devam ettiği sürece, GKRY de böyle bir boru hattı inşa etme girişimlerini engelleyecektir. Lübnan'ın ise İsrail ile yaşadığı deniz yetki alanları sınırlandırma ihtilafları nedeniyle boru hattına izin vereceği düşünülmemektedir (Stratfor, 2018: 9). Bununla birlikte rota üzerindeki ülkelerin içinde bulunduğu siyasi anlaşmazlıklar ve hesapların yanı sıra Rus gazının ciddi oranda indirime gitmesi sonucu ortaya çıkacak rekabet edilmesi güç fiyatlamalar, bahse konu seçeneğin uygulanabilirliğini zora sokmaktadır (Şeker, 2018: 216).

Mantık çerçevesinden bakılınca Türkiye rotası en makul seçenek olarak karşımıza çıkmasına rağmen, bölgenin içinde bulunduğu çalkantılı durum ve enerjinin bu durumu tek başına çözüme kavuşturabilecek bir etkiye sahip olmaması

diğer rotaların değerlendirilmesine neden olmaktadır. Diğer iki seçenek LNG üzerine inşa edilmiştir.

Ülkelerin doğal gaz taleplerini karşılamada, ya kaynak çeşitlendirmelerinde ya da arzın ana kaynağı olarak gittikçe daha önemli bir rol oynayan LNG (Dubreuil vd., 2018: 61); üretiminin tek bir yerde gerçekleşmesi nedeniyle militan grupların saldırılarına karşı uzun boru hatlarına nazaran daha savunulabilir olması, tek bir alıcıya bağlı olmanın aksine dünyanın herhangi bir yerine ihraç edilebiliyor olması, hacim olarak doğal gazdan 600 kata kadar daha küçük olması ve büyük miktarların herhangi bir zamanda ihraç edilmesine izin vererek nakliye maliyetlerini düşürmesi (Gürel vd., 2013: 79) nedeniyle Doğu Akdeniz gazının ihracatı için de uygulanabilir bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.4.3. Vasilikos LNG Terminali Seçeneği

2003 ve 2008 yıllarında GKRY, Vasilikos elektrik santralinin doğusundaki kıyıda bir kara LNG ithalat terminali ve petrol deposunu içerecek olan Vasilikos Enerji Merkezinin inşası için Vasilikos'daki araziye kamulaştırmıştır. Afrodit sahasının keşfedilmesinden bir yıl sonra Noble Energy ve Delek Group ile GKRY arasında Vasilikos içinde bir LNG tesisi geliştirmek için bir Mutabakat Zaptı imzalamasının altında yatan fikir, Leviathan'ın Afrodit'e yakınlığı göz önüne alındığında, muhtemel Vasilikos LNG tesisini hem Kıbrıs hem de İsrail gazını ihraç etmek için kullanmaktır (Tagliapietra, 2017: 34).

Enerji şirketlerinin Vasilikos'da bir LNG tesisi kurma isteklerinin yanı sıra GKRY'nin, hizmet sektörü ile yeterli likiditeye sahip gelişmiş bankacılık sektörünün ilerlemeyi hızlandırabilecek kapasiteye sahip olması ve ülkede İngiliz hukukunun uygulanması bir avantaj oluşturmaktadır (Hadjistassou, 2016). Ayrıca GKRY'nin bir AB üyesi ülke olması nedeniyle, diğer AB üyesi ülkeler ile ikili ilişkiler kurması ve hem siyasi açıdan destek görmesi hem de LNG ihracatını gerçekleştirebilmesi konusunda avantaj sağlaması muhtemeldir.

Doğal gazın LNG yoluyla ihraç edilme çabası GKRY için önemli avantajlar sağlasa da ülke adına en büyük zorluk gemi ile ihraç etmek için bir LNG tesisine henüz sahip olmamasıdır (Stergiou, 2019: 14). Sıfırdan bir LNG tesisi inşa etmek de çeşitli zorlukları ve mali yükleri beraberinde getirmektedir.

Maliyet, Vasilikos LNG projesi için önemli bir zayıf noktayı temsil etmektedir (Tagliapietra, 2017: 34). Çünkü LNG tesisi ve açık deniz boru hattının toplam maliyeti 8 ila 10 milyar \$ arasında değişmekte olup, bunun en az %51'ini GKRY'nin finanse etmesi gerekmektedir. Kıbrıs'ın güneyindeki kanıtlanmış gaz rezervleri tek başına bir kara sıvılaştırma terminalinin inşası için yeterli olmadığından projenin ekonomik olarak uygulanabilmesi için büyük miktarlarda İsrail gazı gerekmektedir (Stergiou, 2019: 15). Bir tesis kurmak uzun yıllar almaktadır ve ayrıca endüstri uzmanları yüksek maliyetlerden dolayı, finansörlerin bir alıcıyla en az 20 yıllık güvenli bir sözleşme imzalanana kadar bir LNG tesisi için sermaye koymayacaklarını belirtmektedir (Gürel vd., 2013: 79-81).

Coğrafi açıdan sahip olduğu stratejik konumundan yararlanmak isteyen GKRY'nin karşılaştığı bir diğer zorluk da yeterli düzeyde yerel talebin ve depolama kapasitesinin olmamasıdır (Hadjistassou, 2016). Diğer taraftan İsrail ise Türkiye ve GKRY arasında enerji kaynaklarının adil ve eşit bir şekilde paylaşımı konusunda yaşanan ihtilafın ortaya çıkardığı risklerden dolayı, Vasilikos'ta bir LNG tesisi kurulması ve bu tesis vasıtasıyla Doğu Akdeniz gazının ihraç edilmesi seçeneğine sıcak bakmamaktadır.

LNG yoluyla doğal gaz ihraç etmek üretici ülkeye gazın taşınmasında büyük esneklikler sağlamaktadır. Yüksek basınç ile yapılan sıkıştırma işlemi sayesinde oldukça büyük miktarda gazın taşınması mümkün olmaktadır. Birinci bölümde ifade edildiği üzere LNG aracılığıyla yapılan taşıma işleminde üretici ile tüketici ülke arasında karasal bağlantının olmasına gerek yoktur. Üçüncü ülkelerin bu ticareti akamete uğratma ve bundan siyasi veya ekonomik fayda sağlama ihtimalleri çok düşüktür. Fakat bir LNG tesisi kurmanın sabit maliyetleri oldukça yüksektir. Tesisin kurulabilmesi için gerekli alan, teknoloji, altyapı ve yeterli miktarda doğal gaz kaynağı olması gerekmektedir. Ayrıca tüketici ülke veya ülkelerin de gerekli yeniden gazlaştırma tesisine sahip olması gerekmektedir ve gaz alım işlemi için belli bir süre veya miktarda alım garantisi verilmiş olmalıdır. Aksi takdirde kurulacak muhtemel LNG tesisi uzun soluklu faaliyet göstermeyeceğinden katlanılan maliyetin altından kalkmak ve diğer alternatifler için yeniden değerlendirmeler yapmak çok zor olacaktır. Hepsinden önemlisi ise belirlenecek fiyatın tüketici ülkeler tarafından makul görülüp görülmemesidir. Yani ihraç edilecek gazın fiyatı küresel enerji piyasasındaki doğal gaz ile rekabet edebilir düzeyde olmak zorundadır.

Bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda GKRY’de bir LNG tesisi kurmak görece riskli ve maliyetli olduğundan bir başka seçenek karşımıza çıkmaktadır: Mısır’ın LNG tesislerini kullanmak.

2.2.4.4. İdku ve Damietta LNG Terminalleri Seçeneği

Süveyş Kanalı'nın iki yanında bulunan stratejik konumunun, Asya ile Afrika arasındaki kara köprüsünün ve kapsamlı bir boru hattı ağı ve iki gaz sıvılaştırma tesisi de dâhil olmak üzere iyi gelişmiş altyapısıyla enerji ticareti için ideal bir konumda yer alan Mısır (Reuters, 2019), bir süre doğal gaz ithalatına bağımlı kaldıktan sonra net doğal gaz ihracatçısı olmayı başarmıştır. 2025 yılında gaz fazlasının 20-25 milyar m³'e ulaşması ve böylece İdku ve Damietta'daki mevcut LNG altyapısı üzerinden önemli miktarlarda doğal gazın sıvı halde ihraç edilmesi beklenmektedir (Stergiou, 2019: 23).

İki LNG ihracat terminali, İdku ve Damietta, yıllardır kullanılmamaktadır (Stratfor, 2018: 8). Fakat Zohr'un keşfinden sonra, bu tesislerin Mısır, İsrail ve Kıbrıs gazını ihraç etmek için kullanılma beklentileri hep birlikte ivme kazanmıştır. Çünkü Zohr gaz sahası, Leviathan'dan sadece 7 km, Afroditten ise 90 km uzaklıkta bulunmaktadır. Bu yakınlık, alanların koordineli bir şekilde geliştirilmesine ve dolayısıyla rekabetçi bir bölgesel gaz ihracat altyapısı oluşturmak için gereken ölçek ekonomilerinin yaratılmasına imkân verecektir (Tagliapietra, 2017: 35).

Harita 2.9: Mısır'ın LNG Tesisleri (İdku ve Damietta) ve Arap Gaz Boru Hattı Bağlantısı

Kaynak : (Observatoire Méditerranéen de l'Energie, 2011).

Harita 2.9'da gösterildiği üzere, Port Said'in 60 km batısında yer alan Damietta LNG tesisi yıllık 7.56 milyar m³ kapasiteye, İskenderiye'nin 50 km doğusunda yer alan İdku LNG tesisi ise yıllık 11,48 milyar m³ kapasiteye sahiptir (Tagliapietra, 2017: 14). Yıllık 19 milyar m³ LNG tesisleri olmak üzere boru hatlarıyla birlikte toplamda 35 milyar m³ ihracat altyapısına sahip olan Mısır'ın (Ouki, 2018: 28), artan iç talebi göz önüne alındığında, İsrail ve GKRY gazının bu terminallere getirilmesi hem iç tüketimde hem de ihracatta kullanılabilmesini sağlayacaktır. Ayrıca her iki LNG tesisi de genişletilebileceğinden, İsraili ve Kıbrıslı geliştiriciler için esnek bir çıkış rotası olabilecektir (Tagliapietra, 2017: 26).

Bu nedenle Mısır'a doğal gaz ihraç edecek su altından bir boru hattının yapımı için 2016 yılında Mısır ile GKRY arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma, Kıbrıs'ın Afrodite gaz sahasından Mısır kıyılarına ve ardından İdku'daki LNG tesisine bir boru hattının inşasını içermektedir (Psyllides, 2018). Diğer taraftan İsrail gazının Mısır'ın LNG tesislerine ihracı gündemdeyken bu projenin hayata geçirilmesi konusunu İsraili yöneticilerin takınacağı tavır belirleyecektir.

Doğu Akdeniz'deki enerji gelişmelerinin odağında yer alan ve gerek İsrail gerekse de GKRY ile gerçekleştirilen müzakereler neticesinde, Doğu Akdeniz kaynaklarının uluslararası piyasalara arzı noktasında önemli bir dağıtım merkezi haline gelme fırsatı yakalayan Mısır'ın (Yaycı, 2020a: 56), ekonomik açıdan hâlihazırda mevcut olan ihracat altyapısının kendisine sağlamış olduğu avantajlar vardır. Fakat özellikle İsrail'in, enerji merkezi haline gelecek olan Mısır'a nihai ihracat bağımlılığına ilişkin endişeleri (Sartori vd., 2016: 12), küresel enerji üretimi ve tüketimindeki mevcut değişimlere bağlı olarak önümüzdeki yıllarda enerji ürünlerine yönelik düşük fiyat beklentileri ve son olarak bölgesel anlaşmazlıklar, Mısır'ın LNG tesisleri üzerinden doğal gaz ihracatı konusunda bir belirsizliğe neden olmaktadır (Stergiou, 2019: 23). Bununla birlikte küresel piyasada dalgalı seyreden enerji fiyatları, üretimi ve taşınması oldukça maliyetli olan Doğu Akdeniz gazının rekabet edebilirliği konusunda soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir.

2.2.5. Enerji Merkezi Olma Hedefleri

Doğu Akdeniz'deki ilk doğal gaz keşifleri yapıldığından ve bunu izleyen nispeten daha büyük keşiflerden bu yana, birkaç ülke doğal gaz veya enerji merkezi rolü için mücadele içindedir (Ouki, 2018: 28). Ekonomik faydalarının yanında siyasi olarak da pek çok fayda sağlayacağı düşünülen enerji merkezi olma hedefi ülkelerin

mücadelesini daha da alevlendirmektedir. Doğu Akdeniz’de yeni doğal gaz keşifleri beklentilerin artmasına neden olurken, bölgesel enerji merkezi hedefinin ülkelerin gündeminde olmasını sağlamaktadır. Fakat bir ülkenin enerji merkezi olabilmesi için sahip olması gereken bazı özellikler vardır.

Öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki enerji merkezleri petrol merkezleri ve doğal gaz merkezleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bununla birlikte enerji merkezleri ister petrol, isterse doğal gaz olsun fiziksel olarak bazı ortak özelliklere sahiptir. Bu özelliklerin en önemlisi enerji fiyatlarıdır ki bunlar genellikle bir merkezde belirlenir. Bir enerji merkezinde, ticareti kolaylaştırmak için üretici ve tüketicileri bağlayan ara bağlantı terminallerine sahip kapsamlı bir boru hattı ağının varlığı bir diğer önemli konudur. Bunların dışında gerekli görüldüğünde likidite sağlamak için güçlü bir bankacılık sektörü tarafından desteklenme, anlaşmaları düzenlemek veya anlaşmazlıkları çözmek için güçlü bir yasal sistem, yeterli depolama imkânı, sıvılaştırma ve yeniden gazlaştırma tesislerinin ve gelişmiş kara, demir ve deniz yolu ağının varlığı (Hadjistassou, 2016) enerji merkezleri için olmazsa olmazlardandır. Bununla birlikte dünyada doğal gazın fiyatının belirlendiği en önemli merkezler İngiltere’deki National Balancing Point (NBP), Hollanda’da yer alan Title Transfer Facility (TTF) ile ABD’deki Henry Hub’dır (Yıldız, 2016). Doğu Akdeniz’deki ülkelerin enerji merkezi olma hedefleri daha çok enerjinin mevcudiyeti ve transferinde söz sahibi olma çabaları ile alakalıdır. Böylece yaşanabilecek muhtemel enerji krizlerinden, arz veya talep şoklarından, fiyat dalgalanmalarından kurtulmaya çalışmaktadırlar.

Enerji merkezi özetle, tedarikçilerin enerji üretmekte veya ihraç etmekte özgür olduğu ve alıcıların ise ithalatta veya tedarikçilerini seçmekte özgür oldukları (Ellinas vd., 2016: 26) bir yapının bütünüdür ifade eder. Ayrıca bir enerji merkezinde daha fazla bölge içi ticarete doğru önemli bir ilerleme kaydedilmeden önce, istikrarlı bir güvenlik ortamı ve yeni kaynakların geliştirilmesi gerçekleşmelidir. Fakat Doğu Akdeniz’deki enerji kaynaklarının keşfi, üretimi ve taşınmasını tehdit eden özellikle güvensizlik ortamı, bölgesel anlaşmazlıklar ve makroekonomik iklim gibi çeşitli sorunların varlığı (*Eastern Mediterranean Region*, 2013: 25), bölgenin bir enerji merkezi olmasının önündeki engelleri teşkil etmektedir. Yine de bu çalışmada konu edinilen ülkeler enerji merkezi olma hedeflerini sahip oldukları avantajlar yoluyla ön plana çıkarmaya çalışmaktadır.

Yunanistan, Avrupa içindeki enerji profilini güçlendirmek için jeopolitik konumunun, doğal gaz ara bağlantılarının, LNG tesislerinin kullanılmasının önemini vurgulamaktadır (Tsardanidis, 2019: 80). Yunanistan'ın hedefi Avrupa pazarına uzanacak enerji koridorunda köprü rolü üstlenerek bir enerji merkezi olmaktır. Yunanistan'ın avantajı, enerji altyapısının gelişmiş olmasıdır ve ayrıca ülke Avrupa'nın doğu kapısı olarak da değerlendirilebilir. Çünkü ülke özellikle Hazar bölgesindeki doğal gazın Avrupa'ya girişinde stratejik bir konuma sahiptir. Fakat Yunanistan'ın bu konumu ve sahip olduğu altyapının öneminin East-Med gibi bir projenin gerçekleşip gerçekleşmemesi ile doğru orantılı olarak değişeceği düşünülmektedir. East-Med projesinin yüksek maliyeti ve güvenlik problemleri nedeniyle gerçekleşme ihtimali düşük görünmektedir. İç talebini bile karşılayabilecek kadar hidrokarbon enerji kaynağına sahip olmayan bir Yunanistan, jeopolitik konumunun avantajlarından da faydalanamazsa enerji merkezi olma hedefleri zayıflayacaktır.

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kavşak noktası ve jeopolitik açıdan stratejik öneme sahip (Güneş & Arslan, 2018: 52) Hazar, Orta Asya ve Ortadoğu bölgelerindeki petrol ve doğal gaz üreticileri için bölgedeki en önemli müşteri ve aynı zamanda Batı'daki uluslararası pazarlar için de transit boru hatlarına ev sahipliği rolünü üstlenerek güvenli bir geçiş noktası olan Türkiye'nin (Akbaş & Ürün, 2016: 110) de temel amacı enerji merkezi olmaktır. Nitekim Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın "Stratejik Planı (2010-2014)" e göre enerji merkezi olmak Ankara'nın stratejik hedeflerinden biridir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2009: 31). Enerji merkezi olmak, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını maksimize edip enerji jeopolitiğindeki önemini genişletirken, bölgesel gücüne katkıda bulunmak için ilgili taraflara karşı jeopolitik konumunu ve dolayısıyla transit rolünü bir kaldıraç olarak kullanma fırsatı da vereceği (Yılmaz-Bozkus, 2019: 1) düşünüldüğünde ilgili hedefin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

Hidrokarbon enerji kaynakları bakımından görece fakir ve dolayısıyla enerji ithalatına yüksek derecede bağımlı bir ülke olan Türkiye, enerji merkezi olma hedeflerinde sahip olduğu altyapı, jeopolitik konum, sıvılaştırma ve yeniden gazlaştırma tesislerinin varlığı ile ön plana çıkmaktadır. Doğu-Batı enerji dağıtım ağı içindeki transit rolünü genişleten bir Türkiye'nin (Ayhan, 2009: 174), Doğu Akdeniz gazının Avrupa'ya ihracatında Güney-Kuzey dağıtım ağı içinde de altyapısının

elverişli olmasından ötürü güçlü bir alternatif olduğu açıktır. Fakat Türkiye'nin mevcut konumu her ne kadar önemliyse, Doğu Akdeniz'de gerçekleştireceği keşifler ve bu bölgedeki gazın Türkiye üzerinden taşınması da bir o kadar önemlidir. Nitekim enerji merkezi olmanın ön koşullarından biri yüksek miktarda enerjinin kontrol ediliyor olmasıyla doğru orantılıdır. Bunun için farklı bölgelerde sahip olunacak LNG tesislerine ihtiyaç vardır. Ayrıca doğal gazın transferinde kullanılacak rotaların güvenliğinin sağlanması da ayrı bir problemidir. İçinde bulunduğu coğrafya özellikle terör saldırıları nedeniyle enerji nakil hatlarının sürekli bir tehdit altında olmasına neden olmaktadır. Bu durum Türkiye'nin en büyük dezavantajı olarak görünmektedir.

GKRY ve İsrail'e gelecek olursak, özellikle son keşiflerle birlikte her iki ülke de iç piyasaları için ihtiyaç duyduklarından çok daha fazla hidrokarbon –özellikle doğal gaz- enerjisine sahip konuma gelmiştir. Fakat gerek İsrail gerekse GKRY'nin LNG tesisleri inşa etmek konusunda yaşadığı dilemma, büyük tüketicilerle boru hatları vasıtasıyla doğrudan bağlantılarının olmaması ve komşularıyla yaşadıkları problemler enerji merkezi olma hedeflerini zora sokmaktadır. Ayrıca GKRY'nin Türkiye ve KKTC ile yaşadığı denizlerin sınırlandırılması ile ilgili problemlerin yanı sıra ekonomik dalgalanmalar ve yeterli altyapıya sahip olmaması elini zayıflatmaktadır. Benzer şekilde İsrail'in de enerji transferi konusunda henüz net bir tavır takınmaması ve denizlerin sınırlandırılması ile alakalı olarak Lübnan ile yaşanan ihtilaflar, enerji merkezi olma konusunda belli zorlukları beraberinde getirmektedir.

Doğu Akdeniz'de enerji merkezi olma hedefine sahip bir diğer ülke de Mısır'dır. Jeopolitik konumunun yanı sıra sahip olduğu hidrokarbon enerji kaynaklarının sağlamış olduğu avantajlar Mısır'ın bölgesel önemini artırmaktadır. Damietta ve İdku gibi LNG tesislerinin yanı sıra petrol boru hattı ağının varlığı Mısır'ı bölgesel enerji merkezi olma konusunda ön plana çıkarmaktadır. Fakat diğer ülkelerde olduğu gibi Mısır'ın da enerji merkezi olma konusunda kat etmesi gereken uzun bir yol vardır. Mevcut siyasi yapı, büyük tüketici ülke veya bölgelerle doğrudan boru hattının yokluğu, artan iç talep ve enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar Mısır'ın önündeki başlıca engeller olarak gösterilebilir.

Bu ülkeler için enerji merkezi olmak her şeyden önce, ülkenin petrol ve gaz tedarikçilerinin veya tüketicilerinin çeşitlendirilmesini sağlayacak ve sonuç olarak

petrol ve gaz arzının ve talebinin güvenliğini artıracaktır (Yılmaz-Bozkus, 2019: 1). Fakat bölgesel istikrarsızlık ortamının getirmiş olduğu güvenlik endişeleri ve deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin bölgede yaşanan problemler enerji ticaretinin olumsuz etkilenme ihtimalini beraberinde getirdiğinden, bu güvensizlik durumu ortadan kalkmadan bölge ülkelerinden herhangi birinin enerji merkezi olma düşüncesi gerçekleştirilebilir bir hedef olarak görülmemektedir.

Doğu Akdeniz’de keşfedilen doğal gazın taşınması için rotaların belirlenmesinin önemi ülkelerin bu muhtemel güzergâhlardan ne derece faydalanacakları ile doğrudan ilişkilidir. Enerji merkezi olmak isteyen bahsi geçen ülkeler için Doğu Akdeniz gazının kendi ülkeleri üzerinden ihraç edilmesi oldukça önem arz etmektedir.

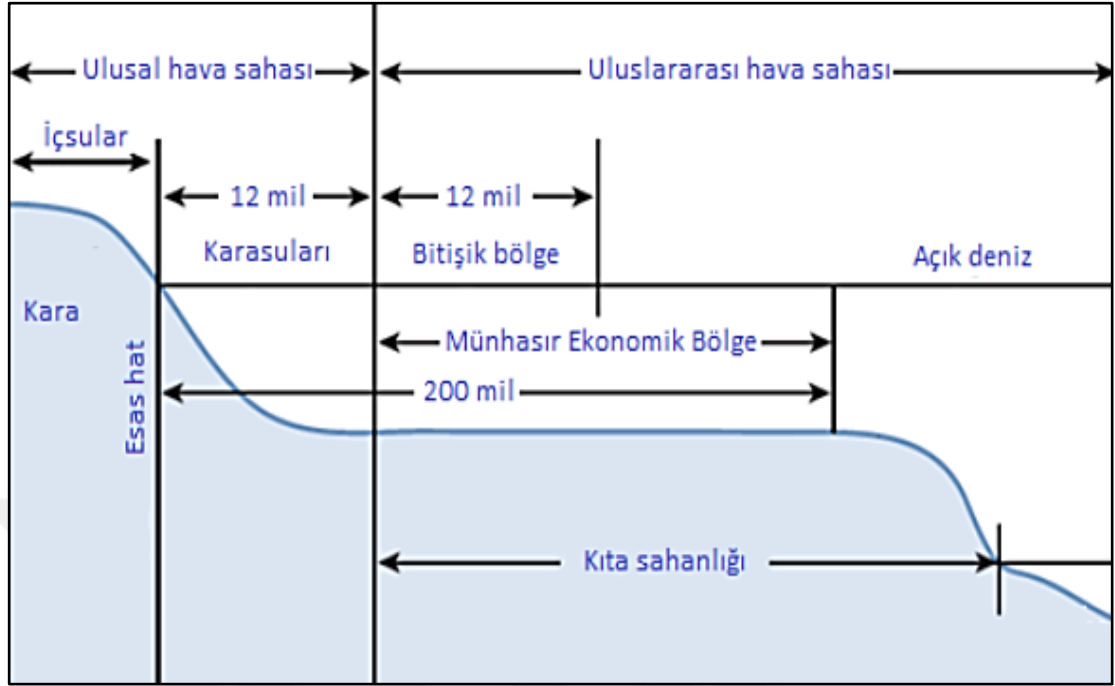
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YASAL ÇERÇEVE VE BÖLGESEL ANLAŞMAZLIKLAR

Doğu Akdeniz, yarı kapalı bir deniz özelliği taşıdığından ilgili bölgede yapılan sınırlandırma anlaşmalarında kıyıdaş ülkelerin mutabık kaldığı bir anlaşma yapılmadığı ve genel itibariyle diğer ülkelerin rızası gözetilmediği için bu anlaşmalar konusunda ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji kaynaklı anlaşmazlıkların temelinde bu ihtilaflar yer almaktadır. Nitekim enerji güvenliğini sağlama gayreti içinde olan kıyıdaş ülkeler için bu ilan, karşılıklı anlaşma ve ruhsatlandırma faaliyetleri oldukça önemlidir.

3.1. SINIFLANDIRMAYA ESAS HUKUKİ DAYANAK VE DENİZ YETKİ ALANLARI

Günümüzde deniz hukuku kurallarını kapsamlı bir biçimde bir araya getiren ve deniz hukukunun temel belgesi olarak bilinen 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS); denizlerde ulaşım hakları, karasularının sınırı, ekonomik yetkiler, deniz yatağındaki doğal hukuki statü, gemilerin dar boğazlardan geçişi, denizlerdeki canlı kaynakların korunması ve yönetimi, deniz çevresinin korunması ve denizlerde bilimsel araştırma rejimi gibi temel bütün konuları düzenleme konusu yapmaktadır (Acer & Kaya, 2015: 195). Bu sözleşmede temel prensip, bir kıyı devletinin denizcilik haklarını belirleyen şeyin karanın bölgesel durumu olduğu anlamına gelen, karanın denize hâkim olması ilkesidir (Poteau, 2018: 18). Bu hâkimiyet kendi içinde kategorilere ayrılmıştır.

Şekil 3.1: Deniz Yetki Alanları ve Hava Sahası Hukuki Sınırları

Kaynak : (Balık, 2018: 87).

Bir ülkenin su kaynakları üzerindeki hak ve yetkileri; Şekil 3.1’de görüldüğü üzere iç sular, karasuları, bitişik bölge, münhasır ekonomik bölge, kıta sahanlığı ve açık denizler (Kütükçü & Kaya, 2016: 82) şeklinde yapılan sınıflandırmaya göre farklılık göstermektedir.

3.1.1. İç Sular, Karasuları ve Bitişik Bölge

BMDHS *Madde 8*’de ifade edildiği şekliyle iç sular, karasuların ölçülmeye başlandığı esas hattın gerisinde kalan ve devletin tam yetkili olduğu sulardır (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982: 28).

BMDHS *Madde 3*’e göre; devletler ilan etmek kaydıyla, esas hattın itibaren karasularının genişliğini 12 deniz milini aşmayan bir sınıra kadar belirleme hakkına sahiptir (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982: 27). Bu hak tıpkı iç sular gibi mutlak egemenliği esas alır ve aynı şekilde ulusal hava sahasının da sınırlarını belirler. Ayrıca bu düzenlemeye göre uluslararası gemilerin herhangi bir devletin karasularından zararsız geçiş hakkı vardır.

Kıyı devletine sınırlı yetkiler veren ama o ülkenin bir parçasını oluşturmayan bitişik bölge, kıyı devletinin ilan etmesi ile sahip olabildiği ve kendi ülkesinde veya

karasularında uyguladığı yasaların karasularında ihlal edilmesini önlemek maksadıyla tedbir almasını ya da ülkesinde veya karasularında yasaları ihlal etmiş ve karasularının dışına çıkmış bir gemiyi takip edip bitişik bölge içerisindeyken bu gemi üzerinde gerekli idari ve cezai yetkilerini kullanmasını sağlayabilmesi (Acer & Kaya, 2015: 210-211) açısından önem arz etmektedir. Bitişik bölgenin sınırları, BMDHS *Madde 33*'te esas hattan itibaren 24 deniz mili (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982: 35) olarak belirlenmiştir.

3.1.2. Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)

1945 yılındaki Truman Bildirisi'ni takiben 1970'li yıllara kadar devlet pratiklerinin bir yansıması olarak uluslararası örf ve adet haline gelen ve III. Deniz Hukuku Konferansında yapılan çalışmalar sonucunda "okyanusların anayasası" olarak adlandırılan BMDHS'de yerini alan MEB kavramı (Arıdemir & Allı, 2019: 191), temelde kıyı devletinin egemenliği altında olmayan ancak bu alanda hem deniz tabakasında hem de deniz tabanında ve deniz tabanının altında bulunan bütün canlı ve cansız doğal kaynaklar ve özellikle de enerji kaynakları üzerinde kıyı devletine münhasır yetkiler tanıyan bir alanı tanımlamaktadır (Acer & Kaya, 2015: 215).

BMDHS *Madde 56*'ya göre kıyı devleti bu sözleşme kapsamındaki haklarını kullanırken ve görevlerini yerine getirirken, diğer devletlerin haklarına ve görevlerine gereken saygıyı gösterecek ve bu sözleşmenin hükümlerine uygun bir şekilde hareket edecektir (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982: 43-44).

MEB'in genişliğini konu edinen *Madde 57* ve kıyı ülkesinin MEB'inde faaliyet gösteren diğer devletlerin hak ve görevlerini tanımlayan *Madde 58*'e göre; münhasır ekonomik bölge, karasuların genişliğinin ölçüldüğü ana hatlardan itibaren 200 deniz milini aşmayacaktır ve kıyı devleti bu sözleşmenin hükümleri ve diğer uluslararası hukuk kurallarına aykırı davranmadığı sürece diğer ülkeler kıyı devletinin haklarına ve görevlerine gereken saygıyı gösterecektir (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982: 44).

Kıyı devletinin mutlak egemenliği altında bir alan olmayan MEB'de, diğer devletler bu alandaki haklarını serbestçe kullanabilmelerine rağmen, yapılacak muhtemel bir MEB ilanı veya sınırlandırma anlaşmasında aynı bölgeden yararlanacak başka ülkelere bildirimde bulunulması, izin alınması, başka ülkelerin

yetki alanlarının daraltılmaması ve hak ihlallerinin yapılmaması gerekmektedir (Nur Ece, 2013: 11).

3.1.3. Kıta Sahanlığı

1945 yılında ABD Başkanı Truman tarafından dile getirilen kavrama göre, kıyı devleti ilan etmesine gerek olmaksızın kendiliğinden kıta sahanlığına sahip olmaktadır (Acer & Kaya, 2015: 213).

BMDHS *Madde 76* kıta sahanlığını ve sınırlarını tanımlar. Bu tanımlamaya göre; bir kıyı devletin kıta sahanlığı, karasularının genişliğinin ölçüldüğü taban hatlarından 200 deniz mili mesafeye kadar kara bölgesinin doğal uzantısını ifade ederken kıta sahanlığının dış sınırı karasularının genişliğinin ölçüldüğü ana hatlardan 350 deniz milini aşmayacak şekilde belirlenmelidir (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982: 53).

Kıyı devletin kıta sahanlığı üzerindeki haklarına değinen *Madde 77*, kıyı devletin bir taraftan kıta sahanlığı üzerinde onu keşfetmek ve doğal kaynaklarını kullanmak amacıyla egemenlik haklarına sahip olduğunu vurgularken diğer taraftan bu haklarını kullanmaması durumunda, kıyı devletin açık rızası olmadan hiç kimsenin bu faaliyetleri üstlenemeyeceğini vurgular (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982: 54). Kıyı devleti deniz tabanındaki veya deniz tabanının altındaki mineral (cansız) kaynaklar ile deniz tabanına sürekli olarak temas halinde yaşayan canlı kaynakları kapsayan arama ve işletme konularında münhasır yetkilere sahiptir (Acer & Kaya, 2015: 213).

Kıta sahanlığı ile alakalı olarak belirtmemiz gereken bir diğer husus da adalar ve kayalıkların statüsüdür. BMDHS'ye göre, adalarda kıta sahanlığına sahiptir. Fakat bir adanın kıta sahanlığına sahip olabilmesi için adada insan yerleşiminin olması gerekir. Herhangi bir ekonomik yaşamı olmayan kayalıkların kıta sahanlığı da, özel bir ekonomik bölgesi de yoktur (Balık, 2018: 90).

Kıta sahanlığı ve MEB kavramlarının zaman zaman birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Fakat kıta sahanlığı ile MEB arasında bazı temel farklar vardır. Kıta sahanlığı deniz tabanında ve toprak altındaki canlı ve cansız kaynaklar üzerinde tasarruf yetkisi verirken MEB, bunlara ilaveten deniz yatağı üstündeki sularda da tasarruf yetkisi vermektedir (Kütükçü & Kaya, 2016: 86).

3.2. DOĞU AKDENİZ'DEKİ MEB İLANLARI VE DENİZ YETKİ ALANLARI SINIRLANDIRMA ANLAŞMALARI

İlan ve anlaşma şeklinde iki ayrı ya da bütünler yöntemle yapılabilen MEB ilanında, kıyı devletin ilan ettiği MEB'i gösteren haritayı veya coğrafi koordinatlara ilişkin listeleri gerektiği şekilde yayımlayarak bunların bir nüshasını BM Genel Sekreterine göndermesi gerekmektedir (Yaycı, 2012: 15). İlan şeklinde yapılan bildirimler tek taraflı, anlaşma şeklinde yapılan bildirimler ise iki veya çok taraflı olabilmektedir. Ayrıca BMDHS'ye göre bir kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgeye sahip olabilmesi için sözleşmeye taraf olmasına gerek olmayıp bunu ilan etmesi yeterlidir (Nur Ece, 2013: 10). Bugüne kadar Akdeniz'de Fas, Tunus, Suriye, GKRY, Libya, İsrail ve Lübnan MEB ilanında bulunmuştur (Yaycı, 2020a: 146).

Mısır, 1958'de karasularını 12 mil olarak ilan etmiş ve BMDHS'nin yürürlüğe girmesinden sonra da MEB'de egemen haklarının var olduğunu ve diğer komşu devletlerin haklarına zarar vermeden bu haklarını kullanacağını beyan etmiştir (Kütükçü & Kaya, 2016: 90). İkinci bölümde de belirttiğimiz gibi GKRY, 21 Mart 2003 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere 2 Nisan 2004'te 24 millik bitişik bölge ve 200 millik MEB ilanında bulunmuştur.

Bununla birlikte Libya, 27 Mayıs 2009'da (Yaycı, 2020a: 35), İsrail ise 12 Temmuz 2011 tarihinde Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarını belirleyen sınırları BM'ye bildirerek MEB ilanında bulunmuştur (Yaycı, 2020a: 69).

İç hukukunda MEB ile ilgili yeterli düzenleme bulunmayan (Gürel vd., 2013: 19) ve aynı zamanda BMDHS'ye taraf olmayan Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sınırlarını belirten bir MEB ilanı yoktur (Yaycı, 2020a: 146). Fakat Türkiye'nin BM Daimi Temsilciliği tarafından 18 Mart 2019 tarihinde BM'ye gönderilen mektupta Türkiye'nin Akdeniz'deki kıta sahanlığı sınırları 32 Derece, 16 Dakika, 18 Saniye Doğu Meridyeni (32° 16' 18") ile 28 Derece Batı Meridyeni (28° 0' 0") arasında kalan bölge olarak belirlenmiştir (Yaycı, 2020a: 41). Türkiye, Doğu Akdeniz'de MEB ilanında bulunmamış olsa da kıta sahanlığı sınırlarını belirlemiş olması bölgeye yönelik tasarruf hakkını kullanmaya niyetli olduğunu göstermektedir. KKTC ise Doğu Akdeniz'de 12 millik karasuları ilan etmiştir (Kütükçü & Kaya, 2016: 12).

BMDHS *Madde 83*, karşı veya bitişik kıyıları olan devletler arasındaki kıta sahanlığının sınırlandırılmasını konu edinmektedir. Sözleşmenin bu maddesine istinaden ilgili devletler arasındaki sınırlandırma anlaşmaları adil bir çözüme ulaşmak için Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 38. maddesine atıfta bulunulduğu üzere, uluslararası hukuka dayalı bir anlaşma ile gerçekleştirilecektir ve bu devletler arasında yürürlükte olan bir anlaşma olması durumunda, kıta sahanlığının sınırlandırılmasına ilişkin sorunlar, bu anlaşmanın hükümlerine uygun olarak belirlenecektir (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982: 56). Aynı işlemler *Madde 74*'te geçen MEB ilanları için de geçerli olacaktır.

Anarşik uluslararası sistemde birincil aktör olan devletlerin hayatta kalma arzusu, Doğu Akdeniz'deki ilişkiler ağının anlamlandırılmasında önemli rol oynamaktadır. Asıl niyetin tam olarak bilinemez oluşu, ilgili her ülkenin kabiliyetini artırma yoluyla bölgedeki güç mücadelesinde bir iç dengeleme yapmaya çalışmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte bazı ülkeler ittifaklar kurarak dış dengeleme yoluna da gitmektedir. Bahse konu kıyıdaş ülkeler bölgedeki mücadeleden görece kazançlı çıkabilmek adına diğer kıyıdaş ülkeler ile ilişkilerinde sınırlandırma anlaşmalarını bir araç olarak kullanmaktadır. Ayrıca Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları da bu dış dengeleme yani ittifak arayışının hız kazanmasına neden olmuştur. Politik alanda uzlaşılamayan birçok konuya rağmen enerji güvenliğini sağlama arzusu gibi ekonomik kaygılar Mısır, İsrail, GKRY ve Yunanistan gibi ülkelerin kimi zaman asgari olsa da bir araya gelmelerini sağlamış görünmektedir.

17 Şubat 2003 tarihinde Mısır ile GKRY arasında MEB Sınırlandırma Anlaşması imzalandığı bildirilmiştir (Delimitation Treaties Infobase, 2003). Bu anlaşma 2004 yılının Mart ayında yürürlüğe girmiştir. Benzer şekilde GKRY ile Lübnan arasında 17 Ocak 2007 tarihinde MEB sınırlandırma anlaşması imzalanmıştır (Şahin, 2019: 21). Fakat bu anlaşma Lübnan Parlamentosu tarafından henüz onaylanmış değildir.

GKRY ile İsrail arasında da 17 Aralık 2010 tarihinde MEB Sınırlandırma Anlaşması imzalanmıştır (United Nations Treaty Collection (UNTC), 2010). İsrail-GKRY MEB sınırlandırma anlaşması İsrail Meclisi tarafından 9 Mart 2011 tarihinde kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte GKRY'nin; Mısır, Lübnan ve İsrail ile yaptığı sınırlandırma anlaşmaları eşit uzaklık ilkesi esas alınarak yapılmıştır

(Kedikli & Deniz, 2015: 416). Eşit uzaklık ilkesi, ana karaların kapladığı alan göz önünde bulundurulmaksızın iki kıyı arasındaki mesafenin ikiye bölünmesi ile yapılan anlaşmayı ifade etmektedir.

Türkiye ile KKTC arasında Kıta Sahanelığı Sınırlandırma Anlaşması, 21 Eylül 2011 tarihinde Birleşmiş Milletler 66. Genel Kurulu toplantısı için New York'ta bulunan dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile dönemin KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu tarafından imzalanmıştır (Şahin, 2019: 27). Anlaşma KKTC Parlamentosu tarafından 9 Ocak 2012'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından ise 29 Haziran 2012'de onaylanmıştır (Gürel vd., 2013: 24). Eşit uzaklık ilkesine dayalı yapılan bu anlaşma (Kedikli & Deniz, 2015: 417), Kıbrıs Türklerinin aynen Kıbrıslı Rumlar gibi Ada'nın kıta sahanlığının tamamı üzerindeki meşru, eşit ve ayrılmaz haklarının tümünü dikkate alması açısından oldukça önemlidir (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2011).

Türkiye ayrıca 27 Kasım 2019 tarihinde Libya ile Deniz Yetki Alanları Sınırlandırmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalamıştır (Yaycı, 2020a: 152). Türkiye'de, 7195 Sayılı Kanunla uygun bulunan, 6 Aralık 2019'da onaylanan ve 7 Aralık 2019'da Resmi Gazetede yayınlanıp iç hukukta yürürlüğe giren anlaşma, Libya Ulusal Mutabakat Başkanlık Konseyi tarafından 6 Aralık 2019'da onaylanmış ve Libya iç hukukunda yürürlüğe girmiştir (Yaycı, 2020b).

Türkiye Cumhuriyeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında Akdeniz'deki Kıta Sahanelığı ve Münhasır Ekonomik Bölge sınırları (34° 16' 13.720"K - 026° 19' 11.620"D) başlayarak (34° 09' 07.9"K - 026° 39' 06.3"D) son bulur (Memorandum of Understanding Between the Government of the Republic of Turkey and the Government of National Accord-State of Libya on Delimitation of the Maritime Jurisdiction Areas in the Mediterranean, 2019).

Harita 3.1: Türkiye'nin Kıta Sahaneliğı Sınırları

Kaynak : (Yavuz, 2019).

Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanları sınırlandırma anlaşmalarının sonuncusu ise Yunanistan ile Mısır arasında gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda bu iki ülke arasında imzalanmıştır. Yunanistan-Mısır sınırlandırma anlaşmasının kökenleri, Doğu Akdeniz'de enerji kaynakları arayışının başlangıcı olarak nitelendirebileceğimiz 2000'li yıllara uzanırken, Türkiye ve Libya arasında imzalanan sınırlandırma anlaşması, Yunanistan ile Mısır arasındaki müzakerelere ivme kazandırmıştır (Yiallourides, 2020). Bunun bir sonucu olarak 6 Ağustos 2020'de Yunanistan ve Mısır, Doğu Akdeniz'deki deniz sınırlarını belirleyen bir MEB sınırlandırma anlaşması imzalamıştır (Lika, 2020: 9). Doğu Akdeniz'de konu edindiğimiz ülkeler arasındaki anlaşmalar bu şekilde gerçekleşmiştir. Yapılan anlaşmalar bir taraftan blok içi yakınlaşmaları artırmışken, diğer taraftan bloklar arası uyuşmazlıkların da benzer şekilde artmasına neden olmuştur.

GKRY'nin, Mısır ve Lübnan ile yapılan MEB anlaşmaları sayesinde, güney tarafı nispeten istikrara kavuşmuş ve enerji işbirliğinin devamlılığı (Sartori vd., 2016: 7) açısından enerji güvenliğine katkı sağlamış görünürken, aynı zamanda İsrail, Mısır ve uluslararası enerji şirketleriyle yaptığı ikili anlaşmalarla birlikte ülkenin

Türkiye'ye karşı diplomatik direnci artmıştır (Şahin, 2019: 26). Buna karşılık Doğu Akdeniz'de, KKTC ve Libya dışında herhangi bir ülke ile deniz yetki alanları sınırlandırma anlaşması imzalamamış olan Türkiye için enerji güvenliği ve dolayısıyla ulusal güvenliği açısından yaşanan gelişmeler ülkenin elini zayıflatmıştır.

3.2.1. Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Yaşanan Anlaşmazlıklar

Solunduğunda zehirli bir madde olmayan doğal gaz, bir bölgenin hâlihazırda karşı karşıya olduğu zorlukları artırıp, iyimserlik alanını daraltabilir iken aynı zamanda çatışmaları körükleyip, zaten değişken olan bir bölgeye yeni kaygılar ekleyebilmesi bakımından siyasi bir ortamda zehirli hale gelebilmektedir (Karbuz, 2013). Doğu Akdeniz'de doğal gaz keşiflerinden sonra yaşanan gelişmeleri de bu bağlamda değerlendirmemiz mümkün.

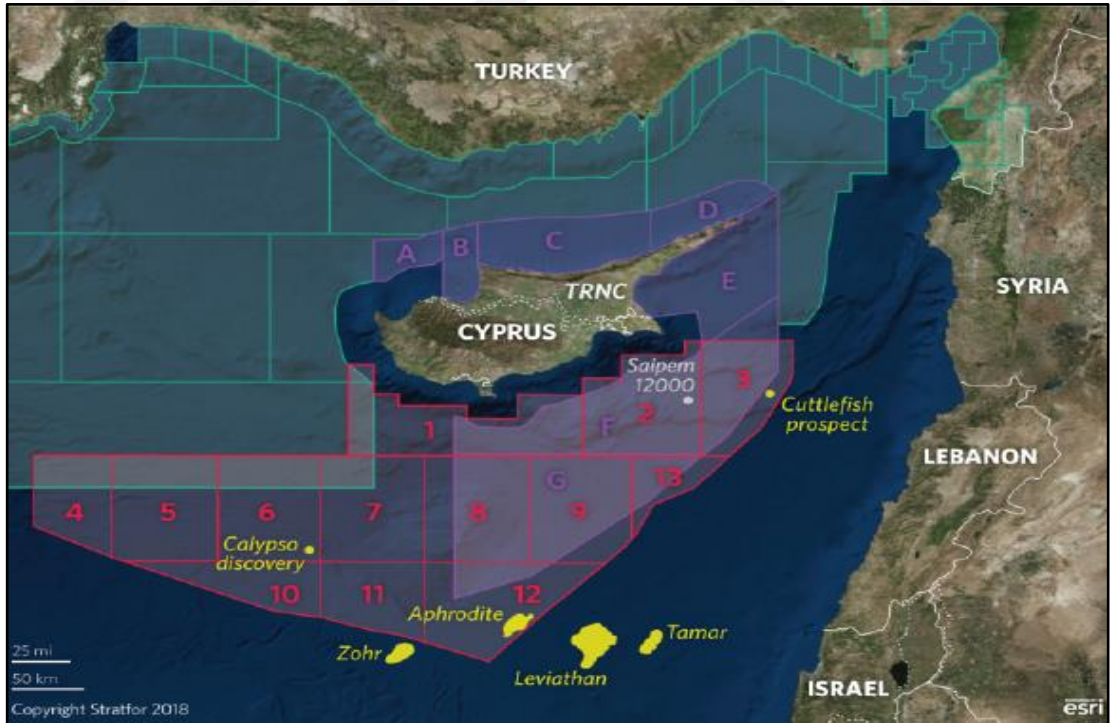
Uzun yıllardan beri, Türk-Yunan uyuşmazlığı, Kıbrıs meselesi ve İsrail-Filistin sorunu ile meşgul edilen Doğu Akdeniz'e kıyıdaş ülkeler, enerji keşifleri ile birlikte farklı problemlerle yüzleşmek zorunda kalmıştır (Şahin, 2019: 15). Bu problemlerden bir tanesi de yarı kapalı bir deniz olması hasebiyle Doğu Akdeniz'deki MEB'lerin belirlenmesi veya sınırlandırma anlaşmalarının imzalanmasında ülkeler arasında meydana gelen anlaşmazlıklardır. Çünkü Doğu Akdeniz'in stratejik öneminin yanı sıra, sahip olduğu düşünülen yüksek enerji potansiyeli doğal olarak kaynakların ve dolayısıyla denizlerin paylaşımı mücadelesini beraberinde getirmiştir (Yaycı, 2020a: 31). Hayatta kalma arzusu ile hareket eden kıyıdaş ülkeler yaptıkları anlaşmalarla mevcut durumdan olabildiğince karlı çıkmaya çalışmaktadır. Yapılan anlaşmalar enerji bloğu dışındaki ülkelerin çıkarlarıyla ters düştüğü için mücadele kaçınılmaz olmaktadır.

Doğu Akdeniz'de yaşanan krizlerin temelinde GKRY ve Yunanistan'ın bölgedeki deniz alanlarının çoğunu uluslararası hukuka aykırı olarak sahiplenmek istemesi yatmaktadır (Akarçay & Ak, 2018: 141). Çünkü 1982 BMDHS, yapılacak sınırlandırma anlaşmalarının, uluslararası hukuk temelinde ve 'hakça çözüm' bulmak maksadıyla yapılması gerektiğini hükme bağlar (Acer & Kaya, 2015: 224). Ancak GKRY'nin, 24 millik bitişik bölge ve 200 millik MEB ilanının (Şahin, 2019: 19) yanı sıra Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon enerji kaynaklarıyla ilgili olarak KKTC'nin hak ve menfaatlerini göz ardı edip, Türkiye'nin de kıta sahanlığı ve MEB alanlarına tecavüz etmesi ve son olarak Kıbrıs Cumhuriyeti adına Mısır, Lübnan,

İsrail ile MEB sınırlandırma anlaşmaları imzalaması, Kıbrıs sorununun karadan denize taşınarak yeni bir boyut kazanmasına neden olmuştur (Kedikli & Deniz, 2015: 410). Türkiye'nin ise Kıbrıs Adasının tamamını temsil ettiğini ifade eden GKRY'nin bu varlığını tanımaması, GKRY'nin MEB ilanlarının tamamına yakınına ilişkin iddialarını da tanımamasına yol açmıştır (Tsakiris, 2013: 4).

27 Ocak 2007 tarihinde 13 adet petrol ve doğal gaz arama ruhsat sahası belirleyen GKRY, ilki Mayıs 2007, ikincisi Aralık 2012 ve sonuncusu Mart 2017'de olmak üzere bugüne kadar toplamda 3 tur ruhsat ihalesi gerçekleştirmiş (Yaycı, 2020a: 41) ve gerçekleştirmeye devam etmektedir.

Harita 3.2'de resmedildiği üzere Türkiye ve KKTC'nin ilgili bloklar içinde GKRY ile deniz yetki alanları konusunda çakışan alanları mevcuttur. GKRY'nin 1,4,5,6 ve 7 numaralı sözde ruhsat alanları Türkiye ile; 2,3,8,9,12 ve 13 numaralı sözde ruhsat alanları ise KKTC'nin TPAO'ya verdiği ruhsat alanlarıyla çakışmaktadır. Bu durum ülkeler arasındaki deniz sınırlarıyla alakalı anlaşmazlıkların kaynağını oluşturmaktadır.

Harita 3.2: Türkiye, KKTC, GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki Ruhsat Alanları ve Çakışan Sahalar

Kaynak: (Stratfor, 2018: 5).

Benzer şekilde Türkiye ve KKTC'nin Doğu Akdeniz'deki çeşitli girişimlerin dışında tutulması, deniz sınırlarıyla ilgili anlaşmazlıkları derinleştirmiştir (Winrow, 2018). Doğu Akdeniz'deki enerji işbirliği bakımından dışlanmışlık hissi Türkiye ve KKTC'nin politikalarına yansımaktadır. Örneğin Mayıs 2015'te kıta sahanlığı ve MEB'lerle ilgili anlaşmazlıklar nedeniyle Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Kıbrıs, Yunanistan ve Mısır arasında herhangi bir gaz arama anlaşmasının "geçersiz" olacağını ve Türkiye'nin bu tür anlaşmalara izin vermeyeceğini açıklamıştır (Azvision, 2015).

MEB ilanı veya sınırlandırma anlaşmaları yapılırken *coğrafi üstünlük* (sınırlandırma yapılacak deniz alanında bulunan anakaraların kıyı uzunluğunun dikkate alınması), *oransallık prensibi* (deniz yetki alanları sınırlandırılırken dikkate alınacak unsurların hangi oranla değerlendirileceği hususu) ve *kapatmama prensibi* (sınırlandırma yapılırken, her devletin kendi kıyılarına yakın alanlardaki tasarruf yetkisinin kısıtlanmamasına özen gösterilmesi) (Kütükçü & Kaya, 2016: 86-88) gibi prensiplerin dikkate alınması gerekirken Doğu Akdeniz'de buna çok da uyulmadığı gözlemlenmektedir.

Uluslararası Deniz Hukuku gereğince deniz alanlarının sınırlandırılmasında anakaralar esas alınmaktayken (Yaycı, 2020a: 39), Yunanistan ve GKRY'nin, karasularını 6 deniz mili ve kıta sahanlığı sınırını kıyıdan itibaren 200 m derinliğe kadar olacak şekilde kabul etmekle birlikte; Yunanistan'ın, adalara da kıta sahanlığı verilmesini istemesi (Güneş & Arslan, 2018: 49) sınırlandırmayı esas alan anlaşmazlıkların daha da derinleşmesine neden olmuştur.

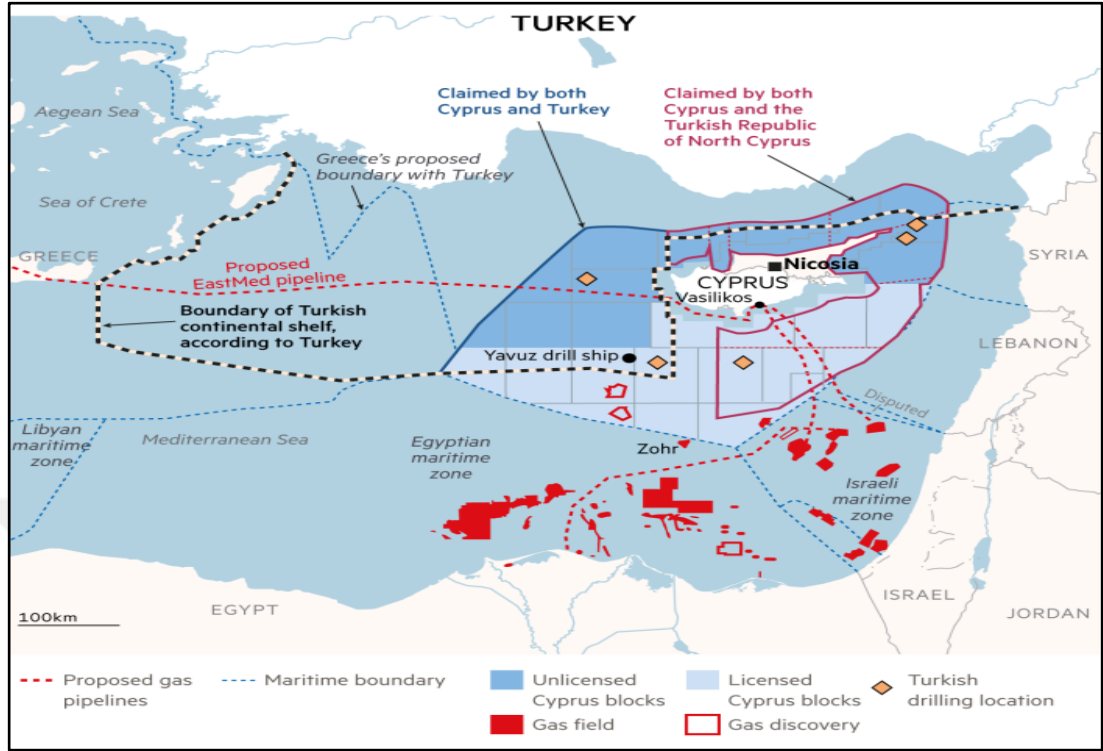
III. Deniz Hukuku Konferansında ortaya çıkan ve 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesinin 121. Maddesinde yer alan hükme göre, adalar kendi kıta sahanlıklarına ve MEB alanlarına sahip olurken, "insan yerleşimi olmayan veya kendi ekonomik hayatını idame ettiremeyen kayalıklar" kıta sahanlığına ve MEB alanlarına sahip olamayacaklardır (Acer & Kaya, 2015: 218). Aynı sözleşmeye göre deniz yetki alanları sınırlandırmasının, devletlerin ilgili kıyı uzunluklarının orantısına göre, adaların kıyıların önünü kapatmayacak şekilde ve ters yönde olup olmamaları dikkate alınarak yapılması gerekmektedir (Yaycı, 2020a: 91). Yunan adalarının ters tarafta bulunmaları ve Anadolu sahillerinin önünü kapatmak suretiyle Türkiye'nin denizlere açılmasını engelliyor konumda olmaları (Yaycı, 2020a: 102) nedeniyle ilgili

adalara MEB ilanı hakkı tanınıp tanınmayacağı konusunda benzer durumlar dikkate alınarak içtihatlarla göre adil bir karar alınması umulmaktadır. Fakat Yunanistan'ın adaları yerleşime açmaya çalışması ve silahlandırılmaması gereken adalara asker konuşlandırılması gerilimin artmasına ve çözümden uzaklaşılmasına neden olmaktadır.

BMDHS *Madde 59* MEB'de böyle durumlarda meydana gelebilecek anlaşmazlıkların, tarafların yanı sıra bir bütün olarak uluslararası toplum için ilgili çıkarların önemi dikkate alınarak, "hakkaniyet temelinde" ve ilgili tüm koşullar ışığında çözülmesi (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982: 44) gerektiğini vurgulamıştır.

Ayrıca BMDHS *Madde 123* de kapalı veya yarı kapalı denizlerde ülkelerin işbirliğini artırmalarını tavsiye etmektedir. Denizin canlı kaynaklarının yönetimini, korunmasını, araştırılmasını ve kullanılmasını, deniz çevresinin korunması ve muhafaza edilmesine ilişkin haklarının ve görevlerinin uygulanmasını, kendi bilimsel araştırma politikalarını ve uygun olduğu durumlarda bu alanda ortak bilimsel araştırma programları koordine edilmesi hususunda işbirliğini öncelemektedir (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982: 67).

Türkiye ile Libya ve Yunanistan ile Mısır arasındaki sınırlandırma anlaşmaları karşı blok ülkeleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Doğu Akdeniz'de diğer ihtilaflı meselelerin yanı sıra deniz yetki alanlarının belirlenmesi ile hidrokarbon enerji kaynaklarının araştırılması, çıkarılması ve ihraç edilmesi konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık halinin devamlılığı bölge ülkelerinin enerji güvenliklerini sağlama konusundaki çabalarının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Çünkü her ülke bölgedeki güç dağılımında kendi lehine bir çıkar arayışı içindedir. Enerji ise bu güç dağılımında kilit bir rolde olduğundan, anarşik uluslararası sistemin temel aktörü olan devletlerin göreceli gücünü artırmak amacıyla enerji faaliyetlerine daha da önem vereceği ve diğer kıyıdaş ülkeler ile ilişkilerini düzenlerken enerji güvenliği konusuna öncelik vereceği düşünülmektedir.

Harita 3.3: Doğu Akdeniz'deki Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasında Kıyıdaş Ülkelerin Sınır İddiaları ve Çakışan Alanlar

Kaynak : (Pitel & Sheppard, 2020).

Harita 3.3. Doğu Akdeniz'deki karmaşayı gözler önüne sermektedir. Bir taraftan adalara MEB ilan hakkı tanınmasını isteyen Yunanistan, diğer taraftan ise Türkiye ile KKTC'nin rızasını gözetmeden imzaladığı sınırlandırma anlaşmaları ve yayınladığı tek taraflı MEB ilanı ile GKRY, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki haklarını ve menfaatlerini baltalamaya çalışmaktadır. Nitekim mevcut sınırlandırma anlaşmaları ve varsayılan sınırlar dikkate alındığında 189 000 km² deniz yetki alanının yerine Türkiye'ye 41 000 km² deniz yetki alanı bırakılmaya çalışılırken, bu durumda Türkiye 148 000 km² alandan mahrum kalacaktır (Yaycı, 2020a: 64).

Türkiye, yapılan ikili anlaşmalar ve yaşanan bu gelişmelere karşılık 2002 yılından itibaren çoğunluğu Akdeniz Kalkanı Harekâtı kapsamında olmak üzere, 2016 yılına kadar toplamda 14 geminin faaliyetleri engellenmiştir (Yaycı, 2020a: 140). Türkiye'nin ilgili engelleme faaliyetleri bloklar arası anlaşmazlıkların daha da derinleşmesine yol açmışken, Doğu Akdeniz'deki hak iddiaları ve dolayısıyla enerji güvenliğini sağlama konusunda ne kadar kararlı olduğunu bir kez daha göstermiştir. Benzer şekilde Doğu Akdeniz'de GKRY tarafından uluslararası enerji şirketleri ile

sözde Kıbrıs Adasının tamamını temsilen yapılan anlaşmaların uygulanması engellenmiştir.

GKRY, Türkiye'nin yanı sıra hakça paylaşım ilkesine aykırı bir biçimde yaklaşık olarak İsrail'in 4600 km², Lübnan'ın 3957 km² ve Mısır'ın 21500 km² deniz yetki alanını sahiplenmiştir (Yaycı, 2020a: 86). Fakat yapılan bu paylaşım İsrail ve Mısır'ın onayladığı anlaşmalarla tasdik edildiğinden ülkelerin duruma rıza gösterdiğini ifade etmek gerekir. GKRY, İsrail ve Mısır arasındaki enerji işbirliği, Doğu Akdeniz bulmacasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Cohen, 2015). Enerji işbirliğinin temelinde yer alan sınırlandırma anlaşmalarının varlığı bu ülkeleri birbirine daha çok yaklaştırmaktadır.

Bir taraftan ekonomik büyüme ve nüfus artışı ile önümüzdeki 30 yıl içinde enerji talebinin iki katına çıkması beklenirken, diğer taraftan mevcut eğilimlerdeki fosil yakıtların ihtiyaç duyulan enerjinin büyük çoğunluğunu sağlamaya devam edeceği düşüncesi, algılanan enerji güvensizliğinin kaynağını oluşturmaktadır (Yueh, 2010: 216). Doğu Akdeniz ülkeleri için de çokça paylaşılan bu kaygı, enerji kaynakları üzerinde etkin olabilme arzusunu beraberinde getirmekte ve görece yeni olmasına rağmen uzunca bir süre bölgenin benzer problemlerle karşı karşıya kalmasına neden olacak gibi görünmektedir.

SONUÇ

Enerji güvenliğinin ulusal güvenlik ile birlikte anıldığı günümüzde, yaşanan bir dizi acı tecrübe enerji güvenliğini sağlamanın devletler için ne denli önemli bir mesele olduğunu ortaya koymuştur. Enerji güvenliği denilince akla ilk olarak enerji arz güvenliği gelse de enerji talep güvenliği de bir o kadar önemlidir. Enerjinin araştırılmasından keşfine, çıkarılmasından işletilmesine, transferinden tüketimine gerek hidrokarbon enerjiyi ihraç eden gerekse ithal eden ülkeler için enerji güvenliğinin sağlanması, uluslararası politik yapıda birincil aktör olan devletlerin öncelikli hedefleri arasındadır.

Güvenlik; neyin, neye karşı, ne için ve ne aracılığıyla soruları ışığında aktarılırken, enerji bağlamında yapılacak bir değerlendirmeye istinaden, neyin güvenliği sorusuna “enerjinin güvenliği” şeklinde bir açıklama getirilebilir. Neye karşı ve ne için sorularına da bugünün müttefikinin yarının düşmanı olmayacağını garanti verilemeyeceğinden enerji arz ve talebinin devamlılığı, enerji krizi ihtimaline karşılık enerji güvenliğinin sağlanması şeklinde cevap verilebilir. Devletlerin hayatta kalma arzusunun yerine getirilebilmesi için ekonomik açıdan arz ve talep güvenliğinin sağlanması oldukça önemlidir. Bu nedenle ne aracılığıyla sorusuna cevaben kaynak çeşitliliğinin sağlanması veya öz kaynakların varlığı verilebilir. Dolayısıyla anarşik uluslararası sistemde enerji güvenliğini sağlama arzusu ile hareket eden Türkiye, İsrail, Mısır, Yunanistan, GKRY ve KKTC için Doğu Akdeniz önemli fırsatlar sunmaktadır.

Bulunduğu jeostratejik konum itibarıyla her dönem üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesine sahip olunan ve bir sıcak deniz olma özelliğini taşıyan Doğu Akdeniz, gerçekleştirilen hidrokarbon enerji kaynakları keşifleriyle bölge ülkeleri için daha da sıcak bir konuma evrilmiştir. Özellikle GKRY, İsrail ve son olarak da Mısır açıklarında keşfedilen doğal gaz rezervleri zaten problemlili olan bir bölgede yeni problemlerin baş göstermesine neden olmuştur. Bu ülkelere nazaran enerji keşifleri konusunda görece geç kalan Türkiye gibi ülkelerin artan enerji talebi ve bunu karşılayabilecek yeterli öz kaynaklara sahip olmaması bölgesel gerilimi daha da artırmıştır. Ayrıca GKRY ve KKTC gibi ülkeler arasındaki problemlerin karadan denize taşınmasına neden olan bir dizi gelişme enerjiyi Doğu Akdeniz'deki problemlerin merkezine taşımıştır. Bununla bağlantılı olarak hiçbir devletin bölgedeki güç dengesinin kendi aleyhine bozulmasını istememesi bölgesel mücadelenin özeti

niteliğindedir. Bölgedeki ülkelerin artan nüfusu, gelişen ekonomileri ve buna paralel olarak artan enerji talebinin karşılanması varlığının devamlılığını sağlamada öncelikli meselelerdendir. Böylesi bir durumda Doğu Akdeniz’de yaşanan gerilimler daha iyi anlaşılmaktadır.

Bölgedeki hidrokarbon enerji kaynaklarının araştırılması, çıkarılması, işletilmesi ve nihayetinde ihraç edilebilmesi veya iç talep için kullanılması beraberinde birçok zorluğu getirmektedir. Bu zorluklardan ilki beki de en önemlisi diğer kıyıdaş ülkelerin rızası gözetilmeden yapılan deniz yetki alanlarını sınırlandırma anlaşmaları ve ruhsatlandırma faaliyetleridir. Çünkü bu sınırlandırma anlaşmalarının çoğu coğrafi üstünlük, oransallık, kapatmama prensibi ve özellikle de hakça paylaşım ilkesine aykırı olarak gerçekleştirilmiştir. Doğal olarak bu durumdan zarar gören Türkiye ve KKTC gibi ülkeler rahatsız olmakta ve tepki göstermektedir.

İkinci zorluk kıyı ötesi keşif, üretim ve taşıma faaliyetlerinin oldukça maliyetli olması ve üretim veya taşıma esnasında meydana gelebilecek herhangi bir aksilik durumunda çevre üzerinde bırakacağı büyük olumsuzluk ihtimalidir. Üçüncüsü ise üretimi yapılan enerji kaynaklarının hangi rota veya rotalar kullanılarak ihraç edileceğidir. Bu durum ülkeleri şimdiden karşı karşıya getirmiş durumdadır. Çünkü her ülke Doğu Akdeniz’deki enerji kaynaklarını kendi lehine kullanarak bölgesel bir enerji merkezi olma gayreti içindedir. Bununla birlikte seçilecek her ihracat rotası kendi içinde bazı avantaj ve dezavantajlar barındırmaktadır. Bu nedenle enerji transferinde güzergah üzerinde yer alan her ülkenin altyapının geliştirilmesine öncelik vermesi gerekmektedir.

Keşfedilen hidrokarbon enerji kaynaklarının ticari bir nitelik taşıyabilmesi, bahsi geçen üç meselenin çözüme kavuşturulup kavuşturulamaması ile doğrudan ilişkilidir. Bu konuda her ülkeye belirli sorumluluklar düşmektedir. Fakat Doğu Akdeniz’e kıyıdaş ülkelerin sergilediği olumsuz tavırlar nedeniyle keşfedilen enerji kaynakları bölge için inanılmaz fırsatlar sunmasına karşın, bölgeyi öngörülemeyen bir belirsizliğe doğru sürüklemektedir. Doğu Akdeniz’deki bu belirsizliğin ve mücadelenin arka planında bölgede yeniden kurulamayan güç dengesinin yattığı düşünülmektedir. Waltz, iki kutuplu sistemlerin istikrarından bahsetmektedir. Fakat Doğu Akdeniz’deki enerji temelli bloklaşmalar güç dengesini sağlamaktan epey uzaktır. Çünkü güç diğer dış faktörlerin ve enerji keşiflerinin etkisiyle İsrail-Mısır-Yunanistan-GKRY lehine bozulmuş durumdadır.

KAYNAKÇA

- Acer, Y., & Kaya, İ. (2015). Uluslararası Deniz Hukuku. İçinde *Uluslararası Hukuk* (6. Baskı, ss. 190-237). Seçkin Yayıncılık.
- Africa Energy Series. (2020). *Invest in the Energy Sector of Egypt* (Egypt Special Report). Africa Oil and Power. www.africaoilandpower.com
- Ağdemir, A. M. (2015). İsrail ve Levant Havzasının Gaz Kaynakları. *Ortadoğu Etütleri*, 6(2), 136-154.
- Akarçay, P., & Ak, G. (2018). Ulusal güvenlik Bağlamında Kıbrıs: Jeostratejik/Jeoekonomik Önem ve Gelişmeler. *Çeşm-i Cihan : Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 5(1), 140-157.
- Akbaş, F., & Ürün, E. (2016). Enerji Güvenliği: Bölgesel Enerji Merkezi Türkiye. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 103-113.
- Akdemir, İ. O., & Kuşçu, V. (2012). Küresel Enerji Eksenleri ve Türkiye'nin Coğrafi Konumu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 26, 82-107.
- Al Jazeera. (2012, Temmuz 22). *Blast hits Egypt gas pipeline*. <https://www.aljazeera.com/news/2012/7/22/blast-hits-egypt-gas-pipeline>
- Alsancak, H. (2010). *The Role of Turkey in Global Energy: Bolstering Energy Infrastructure Security*. Journal of Energy Security. http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=247:the-role-of-turkey-in-the-global-energy-bolstering-energy-infrastructure-security&catid=106:energysecuritycontent0510&Itemid=361
- Anlar, A. (2017). Farklı Bakış Açıları ile Enerji Güvenliği Üretici, Tüketici ve Transit Ülkeler: Türkiye Örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 19, 59-88.

- Arıdemir, H., & Allı, Ç. (2019). Doğu Akdeniz Bölgesindeki Münhasır Ekonomik Bölge Tartışmalarının Analizi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 4(10), 188-202.
- Arslan, E., & Solak, A. (2019, Mart 15). Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Tüketiminin İthalat Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 1380-1407.
- Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean* (World Petroleum Project). (2010). U.S Geological Survey.
- Aydın, M. (1996). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1), 71-114.
- Ayhan, V. (2009). Avrupa’nın Enerji Arz Güvenliğinde Türkiye: Petrol, Doğal Gaz ve Entegrasyon. *Uluslararası İlişkiler*, 5(20), 155-178.
- Aytekin, H. (2000). *Kıbrısta Monarga (Boğaztepe) Ermeni Lejyonu Kampı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Azvision. (2015, Mayıs 8). *Turkey Disregards Mediterranean Gas Deal*. <https://en.azvision.az/news/10553/turkey-disregards-mediterranean-gas-deal.html>
- Bakan, S., & Şahin, S. (2018). Uluslararası güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 4(2), 135-152.
- Balcı, A. (2016). Realizm. İçinde Ş. Kardaş & A. Balcı (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş* (5. Baskı, s. 752). Küre Yayınları.
- Baldwin, D. A. (1997). The Concept of Security. *Review of International Studies*, 23, 5-26.

- Balık, İ. (2018). Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları ve Kıyıdaş Ülkelerle Yetki Alanı Anlaşmazlıkları. *Kent Akademisi*, 11(1), 86-98.
- Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 69-85.
- Bireselioğlu, M. E. (2012). NATO'nun Değişen Enerji Güvenliği Algısı: Türkiye'nin Olası Konumu. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34), 227-252.
- Blazev, A. S. (2015). *Energy Security for The 21st Century* (1. bs). Fairmont Press.
- BP. (2017). *BP announces start of production from West Nile Delta development achieving first gas eight months ahead of schedule and production 20 per cent above plan*. BP Global. <https://www.bp.com/en/global/corporate/news-and-insights/press-releases/bp-announces-start-of-production-from-west-nile-delta-development.html>
- Braat, W., Gonzalez-Puelles, J., Kraayvanger, V., Muranaka, M., & Scholtbach, R. P. (2017). *Global Gas Security Review 2017: How is LNG Market Flexibility Evolving?* (s. 98). International Energy Agency.
- Bull, H. (1995). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (Second Edition). Macmillan Press.
- Cankara, Y. (2016). Doğu Akdeniz'in Artan Petropolitik Önemi ve Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Siyaseti. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18-35.
- Chang, Y., & Yao, L. (2012). Energy Security and Climate Change in ASEAN: Implications and Policies. İçinde M. Caballero-Anthony, Y. Chang, & N. A. Putra (Ed.), *Energy and Non-Traditional Security (NTS) in Asia* (ss. 31-46). Springer.
- Cochran, M. (2012). Pragmatism and International Relations. *European Journal of Pragmatism and American Philosophy*, IV(1). <https://journals.openedition.org/ejpap/777>

- Cohen, A. (2015). *Turkey Threatens the Major Prospects for Eastern Med Gas Supply*. Journal of Energy Security. http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=579:turkey-threatens-the-major-prospects-for-eastern-med-gas-supply&catid=146:cenrg&Itemid=439
- Cornell, P. E. (2009). *Energy Security as National Security: Defining Problems Ahead of Solutions*. Journal of Energy Security. http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=183:energy-security-as-national-security-defining-problems-ahead-of-solutions1&catid=92:issuecontent&Itemid=341
- Çalışkan, Ş. (2009). Türkiye'nin Enerjide Dışa Bağımlılık ve Enerji Arz Güvenliği Sorunu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 297-310.
- Çıtak, E., & Kılınç Pala, P. B. (2019). Yenilenebilir Enerjinin Enerji Güvenliğine Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 79-102.
- Darbouche, H., El-Katiri, L., & Fattouh, B. (2012). *East Mediterranean Gas: what kind of a game-changer?* Oxford Institute for Energy Studies.
- Davis, C. (2020, Ocak 16). Leviathan Natural Gas Now Flowing into Egypt, Israel and Jordan. *Natural Gas Intelligence*. <https://www.naturalgasintel.com/leviathan-natural-gas-now-flowing-into-egypt-israel-and-jordan/>
- Dedeoğlu, B. (2018). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji* (4. Baskı). Yenyüzyıl Yayınları.
- Delek Group. (2019). *East Med E&P: Our Assets*. <https://www.delek-group.com/our-operations/east-med/>

Delimitation Treaties Infobase. (2003). *Agreement between the Republic of Cyprus and the Arab Republic of Egypt on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone*.
<https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/EGY-CYP2003EZ.pdf>

Demir, M. F. (2010). *Enerji Oyunu* (1. bs). Ayırım.

DESFA. (2017). *National Natural Gas System: NNGS Operation Report for Year 2016*. Hellenic Gas Transmission System Operator.
<https://desfa.gr/en/national-natural-gas-system/transmission>

Dubreuil, J.-B., Molnar, G., Sendin, C. M., Uesawa, T., & Wada, M. (2018). *Global Gas Security Review 2018: Meeting Challenges in a Fast Changing Market* (s. 98). International Energy Agency.

Eastern Mediterranean Region (s. 28). (2013). U.S Energy Information Administration. https://www.eia.gov/international/analysis/regions-of-interest/Eastern_Mediterranean

Ediger, V. Ş. (2007a). *Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki*. Genelkurmay SAREM Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu, Ankara.

Ediger, V. Ş. (2007b). Yeni Yüzyılın Enerji Güvenliğinde Karşılıklı Bağımlılık Bir Zaruret. *Doğal Gaz Dergisi*, 131, 30-37.

Ellinas, C. (2020, Ekim 1). *Gas and the EEZ Med [NGW Magazine]*. Natural Gas World. <https://www.naturalgasworld.com/gas-and-the-eez-med-ngw-magazine-81515>

Ellinas, C., Roberts, J., & Tzimitras, H. (2016). *Hydrocarbon developments in the Eastern Mediterranean*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/hydrocarbon-developments-in-the-eastern-mediterranean/>

- Elliott, S. (2019). *East Mediterranean states look to accelerate regional gas cooperation* (J. Fox (Ed.)). <https://www.hellenicshippingnews.com/east-mediterranean-states-look-to-accelerate-regional-gas-cooperation/>
- Emeklier, B., & Ergül, N. (2010). Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik. *Bilge Strateji*, 2(3), 59-86.
- Ener, M., & Ahmedov, O. (2007). Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğal Gaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi. 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, 2(2), 117-136.
- Energy Charter Secretariat. (2015). *International Energy Security: Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries* (ss. 1-28). <https://www.energycharter.org/what-we-do/trade-and-transit/trade-and-transit-thematic-reports/international-energy-security-common-concept-for-energy-producing-consuming-and-transit-countries-2015/>
- Energy Security*. (2020). IEA. <https://www.iea.org/topics/energy-security>
- Enerji Görünümü 2020* (s. 92). (2020). Türkiye Sınai Kalkınma Bankası.
- Eni. (2015). *Eni discovers a supergiant gas field in the Egyptian offshore, the largest ever found in the Mediterranean Sea*. <https://www.eni.com/en-IT/media/press-release/2015/08/eni-discovers-a-supergiant-gas-field-in-the-egyptian-offshore-the-largest-ever-found-in-the-mediterranean-sea.html>
- Eni. (2017). *Eni begins producing from Zohr, the largest ever discovery of gas in the Mediterranean Sea*. <https://www.eni.com/en-IT/media/press-release/2017/12/eni-begins-producing-from-zohr-the-largest-ever-discovery-of-gas-in-the-mediterranean-sea.html>
- Erdal, L., & Karakaya, E. (2012). Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasî ve Coğrafi Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 107-136.

- Erkan, A. Ç. (2014). Küresel Doğal Gaz Krizlerine Karşı Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması ve Enerji Arz Güvenliği için Kriz Yönetimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 87-110.
- Erkan, A. Ç. (2015). Enerji Arz Güvenliğinde Enerji Nakilhatları Güzergâhlarının Önemi ve Karadeniz. *Karadeniz Araştırmaları*, 45, 127-150.
- ExxonMobil. (2019, Şubat 28). *ExxonMobil makes natural gas discovery offshore Cyprus*. https://corporate.exxonmobil.com:443/News/Newsroom/News-releases/2019/0228_ExxonMobil-makes-natural-gas-discovery-offshore-Cyprus
- Farag, M. (2017, Kasım 27). *Petroleum Ministry plans to implement 11 gas projects worth \$17.5bn until 2023*. Daily News Egypt. <https://dailynewsegypt.com/2017/11/27/petroleum-ministry-plans-implement-11-gas-projects-worth-17-5bn-2023/>
- Friedland, E., Seabury, P., & Wildavsky, A. (1975). Oil and the Decline of Western Power. *Political Science Quarterly*, 90(3), 437-450.
- Gilpin, R. (1983). *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press.
- Goldthau, A., & Witte, J. M. (2010). *From Energy Security to Global Energy Governance*. Journal of Energy Security. http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=234:from-energy-security-to-global-energy-governance&catid=103:energysecurityissuecontent&Itemid=358
- Government of Egypt. (2014). *Egypt's Vision 2030*. <https://mped.gov.eg/EgyptVision?lang=en>
- Görgülü, E. P. (2008). *Avupa Birliği'nin Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması* [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Gülbiten, G. (2019). *Kıbrıs zelinde Yaşanan Doğalgaz Sorununa Doğu Akdeniz Devletlerinin Ortaya Koyduğu Yaklaşımlar (2006-2017)* [Yüksek Lisans Tezi]. Yalova Üniversitesi.
- Güneş, M., & Arslan, T. (2018). Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye çgeni ve Doğu Akdeniz Alanı. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(7), 32-60.
- Grel, A., Mullen, F., & Tzimitras, H. (2013). *The Cyprus Hydrocarbons Issue: Context, Positions and Future Scenarios* (1. bs). Peace Research Institute.
- Hadjistassou, C. (2016). Can Cyprus become a regional energy hub? <https://Cyprus-Mail.Com/>. <https://cyprus-mail.com/2016/09/11/can-cyprus-become-regional-energy-hub/>
- Hoffman, A. R. (2009). *Energy Poverty and Security*. Journal of Energy Security. http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=185:energy-poverty-and-security&catid=94:0409content&Itemid=342
- Horsnell, P. (2000). The Probability of Oil Market Disruption: with an Emphasis on the Middle East. *The James A. Barker III Institute for Public Policy of Rice University*, 1-27.
- IEA. (2018a). *Natural Gas Imports and Exports (Egypt)*. Data & Statistics. <https://www.iea.org/data-and-statistics>
- IEA. (2018b). *Total Energy Consumption by Source (Egypt)*. Data & Statistics. <https://www.iea.org/data-and-statistics>
- IEA. (2018c). *Total Energy Consumption by Source (Israel)*. Data & Statistics. <https://www.iea.org>
- IEA. (2018d). *Total Energy Supply by Source (Cyprus)*. Data & Statistics. <https://www.iea.org>

- IEA. (2018e). *Total Energy Supply by Source (Egypt)*. Data & Statistics.
<https://www.iea.org/data-and-statistics>
- IEA. (2018f). *Total Final Consumption by Source (Cyprus)*. Data & Statistics.
<https://www.iea.org>
- IEA. (2018g). *Total Final Consumption by Source (Greece)*. Data & Statistics.
<https://www.iea.org>
- IEA. (2018h). *Total Final Consumption by Source (Turkey)*. Data & Statistics.
<https://www.iea.org/data-and-statistics?country=TURKEY&fuel=Energy%20consumption&indicator=TFCbySource>
- IEA. (2019a). *Electricity Generation by Source (Israel)*. Data & Statistics.
<https://www.iea.org/data-and-statistics>
- IEA. (2019b). *Electricity Generation by Source (Turkey)*. Data & Statistics.
<https://www.iea.org/data-and-statistics?country=TURKEY&fuel=Electricity%20and%20heat&indicator=ElecGenByFuel>
- IEA. (2019c). *Total Energy Supply by Source (Greece)*. Data & Statistics.
<https://www.iea.org>
- IEA. (2019d). *Total Energy Supply by Source (Israel)*. Data & Statistics.
<https://www.iea.org>
- IEA. (2019e). *Total Energy Supply by Source (Turkey)*. Data & Statistics.
<https://www.iea.org/data-and-statistics?country=TURKEY&fuel=Energy%20supply&indicator=TPESbySource>
- Jackson-Preece, J. (2011). *Security in International Relations*. The London School of Economics and Political Science.

- Jervis, R. (1999). *Realism, Neoliberalism, and Cooperation: Understanding the Debate*. 24(1), 42-63.
- Kampouris, N. (2019, Aralık 23). *EastMed Pipeline: The Mediterranean Mega-Project That Will Change Europe's Energy Map Forever* | *GreekReporter.com*. <https://greece.greekreporter.com/2019/12/23/eastmed-pipeline-the-mediterranean-mega-project-that-will-change-europes-energy-map-forever/>
- Karabulut, B. (2016). Enerji Güvenliğine Küresel Ölçekte Bir Bakış. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 15(1), 31-54.
- Karagöl, E. T., & Özdemir, B. Z. (2017). *Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü* (Sy 92; s. 63). Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).
- Karbuz, S. (2013, Ağustos 13). *The Underbelly of Eastern Mediterranean Gas*. *Journal of Energy Security*. http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=445:the-under-belly-of-eastern-mediterranean-gas&catid=137:issue-content&Itemid=422
- Kashubsky, M. (2013). *Protecting Offshore Oil and Gas Installations: Security Threats and Countervailing Measures*. *Journal of Energy Security*. http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=453:protecting-offshore-oil-and-gas-installations-security-threats-and-countervailing-measures&catid=137:issue-content&Itemid=422
- Kavak, K. (2012). *KKTC Enerji Sektörünün Kurumsal ve Fonksiyonel Analizi* (KKTC Devleti'nde Fonksiyonel ve Kurumsal Gözden Geçirme Projesi (KKTC-FOKUS), s. 86). Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV).

- Keçeci, F. O. (2020, Haziran 16). *Türkiye'nin Enerji Görünümü ve Aralanan Fırsat Pencereleri*. Global Political Trends Center. <https://www.iku.edu.tr/gpot/policy-brief-fikret-orcun-kececi-turkiyenin-enerji-gorunumu-ve-aralanan-firsat-pencereleri>
- Kedikli, U., & Deniz, T. (2015). Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı. *Alternatif Politika Dergisi*, 7(3), 399-422.
- Kesgin, S. (2015). *Küresel ve Bölgesel Perspektiften Doğu Akdeniz Güvenliği* [Doktora Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Kleber, D. (2009). *The US Department of Defense: Valuing Energy Security*. Journal of Energy Security. http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=196:the-us-department-of-defense-valuing-energy-security&catid=96:content&Itemid=345
- Kolasi, K. (2013). Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(2), 149-179.
- Korin, A. (2012). *From the Editor: Energy Geopolitics in the 21st Century*. Journal of Energy Security. http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=350:energy-geopolitics-in-the-21st-century&catid=122:fromtheditor&Itemid=389
- Kruyt, B., van Vuuren, D. P., de Vries, H. J. M., & Groenenberg, H. (2009). Indicators for energy security. *Energy Policy*, 37(6), 2166-2181.
- Küresel Enerji Denkleminde 2018 İlk Çeyrek Doğu Akdeniz Görünümü. (2018, Mart 24). *Enerji Haberleri İle Enerji Sektörü Piyasası Gündemi - Enerji Gazetesi*. <https://www.enerjigazetesi.ist/kuresel-enerji-denkleminde-2018-ilk-ceyrek-dogu-akdeniz-gorunumu/>

- Kütükçü, M. A., & Kaya, İ. S. (2016). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz 'deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye'nin Hukuki Durumu. *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1), 81-96.
- La Ponche, B., & Tillerson, K. (2001). *The Green Paper: Towards a European strategy for the security of energy supply*. 425-432.
- Law to Provide for the Proclamation of the Exclusive Economic Zone by the Republic of Cyprus*. (2004).
https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/cyp_2004_eez_proclamation.pdf
- Lebow, R. N. (2016). Klasik Realizm. İçinde T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Ed.), & Ö. Kelekçi (Çev.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik* (1. Basım, s. 398). Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Lika, I. (2020). *Analysis: The Greece-Egypt Maritime Agreement and Its Implications for the Greek-Turkish Dispute in the Eastern Mediterranean* (Sy 67; s. 17). Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).
<https://www.setav.org/en/analysis-the-greece-egypt-maritime-agreement-and-its-implications-for-the-greek-turkish-dispute-in-the-eastern-mediterranean/>
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. Norton.
- Mearsheimer, J. J. (2007). *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Ed.)). Oxford University Press.
- Mearsheimer, J. J. (2016). Yapısal Realizm. İçinde T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Ed.), & Ö. Kelekçi (Çev.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik* (1. Basım, s. 398). Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

- MEES. (2004, Şubat 23). *Shell Announces Two Deepwater Discoveries In NEMED Block.* The Middle East Economic Survey. <http://archives.mees.com/issues/368/articles/15318>
- Memorandum of Understanding Between the Government of the Republic of Turkey and the Government of National Accord-State of Libya on Delimitation of the Maritime Jurisdiction Areas in the Mediterranean, (2019). [https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/Turkey_11122019_\(HC\)_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf](https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/Turkey_11122019_(HC)_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf)
- Morgenthau, H. J. (1956). *Politics among nations: the struggle for power and peace.* Knopf.
- NATO. (2018). *Wales Summit Declaration.* NATO. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm
- Noble Energy. (2020). *Leviathan – History in the Making.* <https://www.nblenergy.com/operations/leviathan-progress-update>
- Nur Ece, J. (2013). *Kabotaj, Münhasır Ekonomik Bölge, Petrol ve Doğal Gaz Haklarımız* (Sy 162; The Black Sea International Center For Research and Dialogue, s. 25). Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Nye, J. S., & Welch, D. A. (2010). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak* (R. Akman (Çev.); 6. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Observatoire Méditerranéen de l'Energie. (2011). *Mediterranean Energy Perspectives-Egypt.* <https://www.ome.org/>
- Offshore Energy. (2017, Şubat 23). *Noble Energy confirms Leviathan field sanction.* <https://www.offshore-energy.biz/noble-energy-confirms-leviathan-field-sanction/>

- Ouki, M. (2018). *Egypt - a return to a balanced gas market?* Oxford Institute for Energy Studies.
- Oye, K. A. (1985). Explaining Cooperation Under Anarchy: Hypotheses and Strategies. *World Politics*, 38(1), 1-24.
- Örnek, S., & Mızrak, B. (2016). Bir Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs'ın Enerji Kaynakları ve Uluslararası Aktörlerin Politikaları. *Bilge Strateji*, 8(15), 13-32.
- Özdamar, A. (2000). Dünya ve Türkiye'de Rüzgâr Enerjisinden Yararlanılması Üzerine Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 6(2-3), 133-145.
- Özdemir, V. (2015). *Avrupa Gaz Piyasası. Uzun Erimli Kontratlar mı Spot Piyasa mı?* <https://docplayer.biz.tr/4075796-Enerji-piyasalari-ve-politikalari-enstitusu-institute-for-energy-markets-and-policies-avrupa-gaz-piyasasi-uzun-erimli-kontratlar-mi-spot-piyasa-mi.html>
- Özev, M. H. (2017). *Küresel Denklemden Türkiye'nin Enerji Güvenliği* (Sy 89; s. 109). SETA / Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Pamir, N. (2020a, Ocak 6). Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean and Cyprus Axis. *Insight Turkey*. <https://www.sigmatrkey.com/energy-and-geopolitics-in-the-eastern-mediterranean-and-cyprus-axis/>
- Pamir, N. (2020b, Mart 30). Turkey's Energy Outlook. *Insight Turkey*. <https://www.sigmatrkey.com/turkeys-energy-outlook-a-snapshot/>
- Pascual, C., & Zambetakis, E. (2010). The Geopolitics of Energy From Security to Survival. İçinde J. Elkind & C. Pascual (Ed.), *Energy Security: Economics, Politics, Strategies, and Implications* (s. 290). Brookings Institution Press.
- Pashakhanlou, A. H. (2009). Comparing and Contrasting Classical Realism and Neorealism. *International Relations*, 7.

- Pekşen, H. D. (2016). NATO'nun Dönüşümünün Sınırları: Bir Uygulama Vakası Olarak Enerji Güvenliği. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12(23), 35-69.
- Pitel, L., & Sheppard, D. (2020, Temmuz 19). *Turkey fuels regional power game over Mediterranean gas reserves*. Financial Times. <https://www.ft.com/content/69a222d4-b37c-4e7e-86dc-4f96b226416d>
- Poteau, S. (2018). *Cyprus as an Emerging Player in the Eastern Mediterranean Natural Gas Market: Regional Cooperation and Prospects* [Yüksek Lisans Tezi]. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.
- Psyllides, G. (2018, Eylül 19). *Cyprus, Egypt sign gas pipeline agreement*. <https://cyprus-mail.com/2018/09/19/cyprus-egypt-sign-gas-pipeline-agreement/>
- Ratner, M. (2016). Natural gas discoveries in the Eastern Mediterranean. *Congressional Research Service*, 15.
- Reuters. (2018, Mayıs 7). *Cyprus-Egypt gas pipeline to cost \$800 mln-\$1 bln*. <https://www.reuters.com/article/egypt-energy-cyprus-idUSL8N1SE353>
- Reuters. (2019, Ocak 14). *Eastern Mediterranean countries to form regional gas market*. <https://www.reuters.com/article/us-egypt-energy-gas-idUSKCN1P81FG>
- Rosner, K. (2011). *Closing the Gap Between Energy and National Security*. http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=245:closing-the-gap-between-energy-aamp-national-security-policy&catid=106:energysecuritycontent0510&Itemid=361
- Sandıklı, A. (2014). *Doğu Akdeniz'de Enerji Denklemi ve Olası Yan Etkiler*. Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Sartori, N., Colantoni, L., & Paceviciute, I. (2016). Energy Resources and Regional Cooperation in the East Mediterranean. *Instituto Affari Internazionali*, 16.

- Satman, A. (2007). *Türkiye’de Enerji ve Geleceği* (İTÜ Görüşü, s. 172). İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Sevim, C. (2010). Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(11), 53-72.
- Sevim, C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Journal of Yaşar University*, 7(26), 4378-4391.
- Shama, N. (2019). *Between Alliance and Entente: The Egyptian-Greek-Cypriot Partnership* (Re-Imagining the Eastern Mediterranean Series: PCC Report Sy 3; The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security, s. 130). The Peace Research Institute Oslo (PRIO).
- Sheehan, M. (2005). *International Security: An Analytical Survey*. Lynne Rienner Publishers.
- Silindir, M., Karhan, G., Çayın, M., & Aydeniz, N. (2012). *Enerji Güvenliği: NATO’nun Küresel Enerji Güvenliğindeki Rolü*. 2(1), 132-147.
- Skinner, R. (2005). Energy Security and Producer-Consumer Dialogue: Avoiding a Maginot Mentality. *Oxford Institute for Energy Studies*.
<https://www.oxfordenergy.org/publications/energy-security-and-producer-consumer-dialogue-avoiding-a-maginot-mentality/>
- Stergiou, A. (2019). *Geopolitics and Energy Security in the Eastern Mediterranean: The Formation of New “Energy Alliances”* (Re-Imagining the Eastern Mediterranean Series: PCC Report Sy 3; The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security, s. 130). The Peace Research Institute Oslo (PRIO).

- Stratfor. (2018, Şubat 22). *The Eastern Mediterranean's New Great Game Over Natural Gas*. <https://worldview.stratfor.com/article/eastern-mediterraneans-new-great-game-over-natural-gas>
- Şahin, İ. (2019). *Doğu Akdeniz'de Enerji Çatışması ve İşbirliği* (Sy 3; s. 49). Ortadoğu Araştırmaları Merkezi.
- Şeker, B. Ş. (2018). Deniz Enerji Güvenliği: Doğu Akdeniz'deki Güncel Gelişmelerin Jeopolitik Dengelere Etkisi. *Turkish Studies*, 13(7), 207-228.
- Tagliapietra, S. (2017). *Energy: a shaping factor for regional stability in the Eastern Mediterranean?* (s. 59). The European Parliament's Committee on Foreign Affairs.
- Tanrıverdi, A. (2013). *Gas Resources in the Eastern Mediterranean: Implications for Turkish Energy Policies* [Yüksek Lisans Tezi]. Fatih Üniversitesi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2011, 09). No: 216, 21 Eylül 2011 Türkiye - KKTC Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması. http://www.mfa.gov.tr/no_-216_-21-eylul-2011-turkiye-_-kktc-kita-sahanligi-sinirlendirma-anlasmasi-imzalanmasina-iliskin-disisleri-bakanligi-basin-ac_.tr.mfa
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2009). *2010-2014 dönemi Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Stratejik planı*. Kamuda Stratejik Yönetim. <http://www.sp.gov.tr/tr/stratejik-plan/s/269/Enerji+ve+Tabii+Kaynaklar+Bakanligi+2010-2014>
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2019a). *Elektrik*. <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-elektrik>
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2019b). *Kömür*. <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-tabii-kaynaklar-komur>

- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2020). *Doğal Gaz*.
<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-dogalgaz>
- Telli, A. (2016). The Oil and Gas Policy: How/Why the Market-Structure Influences their Politicization. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 19-37.
- The Concise Oxford Dictionary* (8. Baskı, s. 1093). (1990). Oxford Clarendon Press.
- The Ministry of National For Infrastructure, Energy and Water Resources. (2018a). *Exploration History. Oil & Gas in Israel*. [https://www.energy-sea.gov.il/English-Site/Pages/Oil And Gas in Israel/History-of-Oil--Gas-Exploration-and-Production-in-Israel.aspx](https://www.energy-sea.gov.il/English-Site/Pages/Oil%20And%20Gas%20in%20Israel/History-of-Oil--Gas-Exploration-and-Production-in-Israel.aspx)
- The Ministry of National For Infrastructure, Energy and Water Resources. (2018b). *Export. Gas Markets in Israel*. [https://www.energy-sea.gov.il/English-Site/Pages/Gas Markets/Israels-Export-Options.aspx](https://www.energy-sea.gov.il/English-Site/Pages/Gas%20Markets/Israels-Export-Options.aspx)
- Thompson, E. V., & Vogler, S. (2015). *Gas Discoveries in the Eastern Mediterranean: Implications for Regional Maritime Security* (Foreign and Security Policy Program Eastern Mediterranean Energy Project, s. 9) [Policy Brief]. The German Marshall Fund of the United States Strengthening Transatlantic Cooperation.
- Tsakiris, T. (2013). *The Hydrocarbon Potential of the Republic of Cyprus and Nicosia's Export Options*. *Journal of Energy Security*.
http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=451:the-hydrocarbon-potential-of-the-republic-of-cyprus-and-nicosias-export-options&catid=137:issue-content&Itemid=422
- Tsardanidis, C. (2019). *Greece's Changing role in the Eastern Mediterranean* (Re-Imagining the Eastern Mediterranean Series: PCC Report Sy 3; The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security, s. 130). The Peace Research Institute Oslo (PRIO).

Turhan, A. (2016). Doğu Akdeniz ve Karadeniz’de Meydana Gelen Jeopolitik Kırılmalar ve Türkiye Jeopolitiği. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 2, 19-25.

Turkish Republic of Northern Cyprus. (2013). *Statement by the Ministry of Foreign Affairs of the Turkish Republic of Northern Cyprus*.
<https://mfa.gov.ct.tr/statement-by-the-ministry-of-foreign-affairsof-the-turkish-republic-of-northern-cyprus/>

TÜRK DİL KURUMU. (1988). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

United Nations Convention on the Law of the Sea, Oceans & Law of the Sea 208 (1982).
https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

United Nations Treaty Collection (UNTC). (2010). *Agreement Between the Government of the State of Israel and the Government of the Republic of Cyprus on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone*.
<https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=08000002802d12b7>

U.S. Energy Information Administration. (2018, Ağustos 14). *Offshore discoveries in the Mediterranean could increase Egypt’s natural gas production*. Today in Energy. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=36792>

Ünay, S. (1998). Yapısal Realizm ve Ötesi Kenneth Waltz’un “Uluslararası Siyaset Teorisi” ne Eleştirel Bir Yaklaşım. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi (Kitap Tanıtımı)*, 4, 207-216.

Vidakis, J. (2015). The Origins of Energy Security: British Energy Policy in the Middle East (Selling the Same Horse Three Times!). *Sosyoekonomi*, 23(25), 31-45.

Walt, S. M. (1990). *The Origins of Alliances*. Cornell University Press.

- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley Publishing Company.
- Waltz, K. N. (1990). Realist Thought and Neorealist Theory. *Journal of International Affairs*, 44(1), 21-37.
- Wendt, A. (2003). *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press.
- Winrow, G. M. (2018). Discovery of Energy Reserves in the Levant and Impacts on Regional Security. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 15(60), 45-57.
- Winter, O., & L ndenstrauss, G. (2019, Şubat 3). Beyond Energy: The Significance of the Eastern Mediterranean Gas Forum. *The Institute for National Security Studies (INSS)*. <http://www.inss.org.il/publication/beyond-energy-significance-eastern-mediterranean-gas-forum/>
- World Bank. (2017). *Overview of the Egyptian Economy*. World Bank Website. <https://www.worldbank.org/en/country/egypt/overview>
- Yavuz, T. (2019, Aralık 14). *Türkiye ile Libya arasındaki anlaşma bölgenin "enerjisini" artıracak*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/libya/turkiye-ile-libya-arasindaki-anlasma-bolgenin-enerjisini-artiracak-/1673492>
- Yaycı, C. (2012). DoĒu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilge Strateji*, 4(6), 1-70.
- Yaycı, C. (2020a). *DoĒu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye* (4.Basım). Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Yaycı, C. (2020b). Türkiye-Libya Arasında İmzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Andlaşmasının Sonuç ve Etkileri. *Kriter Dergisi*, 4(42), 34-37.
- Yergin, D. (2006). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85(2), 69-82.
- Yergin, D. (2011). *Petrol Para ve G    atışmasının Epik  yk s * (K. Tuncay ( ev.)). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Yıldız, Z. E. (2016, Şubat 24). *Türkiye; Bir Enerji Hub'ı*.
<http://arsiv.petroturk.com/HaberGoster.aspx?id=14624&haber=Turkiye-bir-enerji-hub-i>
- Yılmaz, S., & Kalkan, D. K. (2017). Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 169-199.
- Yılmaz, Ş., & Sever-Mehmetoğlu, S. D. (2016). Linking Foreign Policy and Energy Security: An Asset or a Liability for Turkey? *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13(52), 105-128.
- Yiallourides, C. (2020, Ağustos 25). Part I: Some Observations on the Agreement between Greece and Egypt on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone. *EJIL: Talk!* <https://www.ejiltalk.org/18969-2/>
- Yılmaz-Bozkus, R. (2018). Main Determinants of Turkey's Foreign Oil and Natural Gas Strategy. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 114-132.
- Yılmaz-Bozkus, R. (2019). Analysis of Turkey's Role as a Possible Energy Hub. *GeoJournal*, 84(5), 1353-1364.
- Yueh, L. (2010). An International Approach to Energy Security. *Global Policy Journal*, 1(2), 216-217.